

graffiti

Таня Малярчук

графіті

ІСТОРИ БЛИЗ КНИГА СТРАХІВ

CF FOLIO

графіті
графіті

Таня
Малярчук

ЗГОРИ ВНИЗ
КНИГА СТРАХІВ

Харків «Фоліо» 2007

ББК 84.4 УКР
М21

Серія «Графіті»
заснована у 2004 році

Художник-оформлювач
І. В. Осипов

4

В тексті зберігаються особливості авторського письма

ISBN 978-966-03-3727-5

© Т. В. Малярчук, 2006
© І. В. Осипов, художнє оформлення, 2006
© Видавництво «Фоліо», марка серії, 2006

Згори вниз
Книга страхів

I

1

Вчора вночі під вікном завивав вовк. Я лежала в ліжку, накрившись з головою пледом, боялася визирнути, але то був точно вовк. Він міг заглянути досередини, або навіть розбити вікно і заскочити, він міг зробити будь-що вовче, і тому я дуже боялась.

Пішов аж під ранок.

Добре, що в мене немає овець, які вовк легко пере-душив би.

Я думала, в Карпатах живуть бурі ведмеді, а не вовки.

Коли я зранку виходжу надвір, то найперше мию в росі ноги.

Тут я встаю дуже рано. Це на мене зовсім не схоже.

Кожного дня роблю щось інше. Деколи сідаю під ганком на східцях і розглядаю гори. Вони просто переді мною, в рядок, однакові за висотою і різні на обличчя. Кожній горі я придумала ім'я та історію хвороби. Кожній визначила стать. Час від часу гори навіть розмовляють зі мною.

Деколи я плету гачком мереживне біле покривало. Більша половина вже є. Я сідаю на подвір'ї в крісло-гойдалку, так, щоб все виглядало якомога ідилічніше, повіває легкий вітерець, ноги вкриті пледом, і я, погойдуючись, поволі плету петлю за петлею, час до часу зупиняюся, дивлюсь на гори, згадую щось, навіть дрімаю, а потім

далі. Мене не турбує те, що покривало коли-небудь навряд чи знадобиться. Його можна використовувати не за призначенням, наприклад, як риболовецьку сіть.

Миюся я раз на тиждень, не частіше. Тут, серед гір, брудне волосся якось перестаєш помічати.

Деколи мені стає страшно, що завтра не буде що робити, але я порахувала всі можливі заняття, і їх має вистачити на кілька років по заняттю на день. В крайньому разі можна буде митися частіше.

Тут я навчилася нудитися з радістю. Нудьга — це також одне із занять. Коли їй віддаватися чесно і повністю, то можна дуже приємно провести дуже багато зайвих днів.

Часу в мене справді багато.

Тут я перестала його боятись. Боюся вовків. Я подумала, а раптом вовк прийде посеред білого дня, що тоді буде? Чи він кинеється на мене відразу, чи спочатку погарчить? Чи відрізняється його гарчання від собачого? А може, я зможу його приручити і він стане моїм псом? Буде спати разом зі мною на ліжку. В будь-якому разі мене ніхто від вовка не захистить, тільки я сама. Ніхто не прийде мені на допомогу, ну й добре.

Дивно, що я така молода і така мудра.

У мене немає годинника і електрики. Коли вечоріє, я лягаю спати.

Дуже рідко користуюся свічкою.

Тут я так само не боюся злодіїв, грабіжників і гвалтівників.

Тут я сама собі готую їсти, сама собі співаю, сама собі пан.

Я стала тут по-справжньому спокійна. І дуже ввічлива, тільки шкода, що нема перед ким цю ввічливість ані показати, ані перевірити.

Кілька разів на тиждень я ходжу за шість кілометрів до вуйни Миці і її доньки Варки. Вуйні Миці шістдесят сім років. Варка молодша за маму на тридцять років — їй тридцять сім, і вона зовсім сліпа. За хатою вуйни Миці закінчується село Дземброня.

У вуйни Миці є дві корови, і я беру в неї молоко, сметану і сир.

Варка терebить кукурудзу — для цього їй очі не потрібні. Вуйна Миця дає мені продукти, а я їй — гроші.

— Як ти там сама сі пораєш? — питає вуйна Миця.

— Вчора вночі під вікном вив вовк. Як думаєте, тут водяться вовки?

— Я не бачила, але баба уповідали, що якоеь навіть вбили одного патиком. От лайдаки! Певне, занюхали, що ти тут приїжжа, і думають, будеш їх сі бояти. Ти головне не бійсі. Вони чують, як їх сі боять, і можуть напасти.

Вуйна Миця, єдина з усіх мам, яких я знаю, хоче, щоб її дитина померла раніше за неї. Як вуйна помре першою, то невідомо, що буде з Варкою. Варка осліпла від якоїсь мозкової хвороби, і тепер, з кожним роком, стає все безпораднішою. Без матері вона навіть не ходить в туалет. Їй здається, що вона на самій вершині гори і за крок може провалитися в безодню. Одного разу Варка подумала, що от-от провалиться, впала на землю і так закричала, що було чути аж мені за шість кілометрів. Варка думає, що вуйна Миця її дурить, що навколо хати сліпій ходити безпечно.

— А що ти їсиш? — питає вуйна Миця.

— Варю собі, що захочу. В мене є піч. Я думаю, що коли залишусь тут на зиму, то навіть тоді не змерзну, така добра піч.

— Тобі таки тяжко, не?

— Тільки коли треба рубати на дрова, але я придумала збирати в лісі хмиз і розпалювати пічку хмизом.

— Е, що то за вогонь з хмизу?

Варка до мене майже не говорить. Тільки «Добрий день». Колись вона працювала в сусідньому селі бібліотекаркою.

— Дивісі, бо коли з тобов щось сі стане, то ніхто не допоможе. Коби зі мнов нічо сі не стало, бо тоді Варці так само ніхто не допоможе, але тобі ліпше, бо маєш очі, а вона не. Без очей трудно.

Мені здається, що вуйна Миця рада мені, бо так вона перестала бути краєм села. Тепер краєм села стала я. Вуйні Миці приємно бути не останньою в списку.

Її корова дає дуже жирне молоко.

— А ти знаєш, що робити, аби молоко не кесло?

— Що?

— Став його у відро з холодною волюю. А якщо не бридиссі, то ліпше кинь у молоко жабу. Ади, злови якусь малу жабу і кинь в молоко.

— Я бриджуся.

— Та чого сі бридити, якщо жаба — то таке саме що і молоко? То всьо одна природа.

— Може, якщо жабу добре помити... А вона не кусає?

— Жаба?

— Я чула, що є такі жаби, які кусають.

— Хто тобі таке казав? Де ти могла таке почути? То всьо брехня. Жаби не кусають. Хіба коли яка відьма на ню сі оберне.

Мені треба йти, бо скоро буде починати темніти. В горах темніє дуже швидко.

— До побачення, — кажу я вуйні Миці, — дуже дякую за молоко. Ви такі добрі до мене.

— Донько, та хто буде тобі помагати як не я? Раз ми тут одні, то мусимо допомагати одне одному. А ми тут одні — тільки ми та й Бог над нами. До Бога звідчика дуже близько.

3

Часто я собі влаштовую походи на вершину Попа Івана, або Смотрича, або Дземброні. Якщо вийти з самого ранку, то можна до обіду повернутись.

Сьогодні, повертаючись з прогулянки додому, я ще здалека побачила, що в моїй хаті хтось є. Я підійшла ближче. Вагалась, чи тікати, чи ні. Вуйна Миця казала, що там, де гори, там нема злих людей.

Я зайшла всередину і побачила старого хирлявого діда (очевидно, лісника, бо дід був одягнений в одяг, схожий на давню уніформу). Лісник безсоромно порпався в моїх речах.

— Що ви тут робите? — обережно, але впевнено спитала я.

— А ти хто така? — видно, що дід був дуже збентежений.

— Я тут живу, хіба не видно?

— А чого ти тут живеш? Хто ти така? Тут жив Франьо! Це Франьова хата! Але Франьо вже осьмий рік, як помер!

— Якщо хочете знати, то я онучка Франьового рідного брата. Ця хата ось уже восьмий рік, як моя.

— Щось я не чув, аби у Франя був брат.

— Вони були рідні тільки по батькові. А батько загинув на війні, під Бродами.

Я брехала.

— А вид на жительство у тебе є?

— Що?

— Бомага! Законна бомага, аби ти тут жила.

— Є, зрозуміло. Показати?

— А покажи.

Я порилася в паперах, роблячи вигляд, що справді шукаю якийсь конкретний, схопила один, пильно на нього подивилась і простягнула дідові. Це була довідка про присвоєння мені ідентифікаційного коду, яку, слава Богу, я маю звичку завжди носити в паспорті.

Дід, так само як і я, зробив вигляд, що ретельно вивчає «вид на жительство». Він не вмів читати.

— Ну добре, коли так, — сказав дід і повернув мені довідку. — А ти тут сі не боїш, сама?

— Не боюсь. В горах нема злих людей.

— Що правда, то правда. І надовго сюди?

— Не знаю. Може, і назавжди.

— Еге, то треба чимось себе годувати, хоц корову мати або вівці, землю обробити. Що будеш зимою їсти?

— Цю зиму буду їжу купувати, а далі побачу.

— Мене звати Охримко... ну, не звати, але так мені сі прозивають. Коли, може, щось помочи треба буде, то я живу в селі, біля мосту, спитаєш в кого, то тобі скажуть.

— Дякую.

— А мама твоя де? Не переживає за тебе?

— В мене нема мами...

— А, — розуміючи кивнув Охримко, — померла... Ну, всі ми колись повмираєм...

— Ні, вона поїхала на заробітки в Грецію. Пасе на грецьких полонинах вівці.

— А то де, Греція?

— За цими горами.

— Ти дивисі, і там є полонини?

— Є.

— Ти по сей бік гір, а мама — по інший, так виходить?

— Ні, за цими горами є ще одні гори, і аж за тими горами — ті полонини, де мама.

— Ти дивисі, виходить, крім цих гір є ще одні гори?

— Є. І не одні.

— А я думав, за цими горами вже кінець світа.

4

Тепер я знаю, чия це була хата — якогось Франя.

Найдивніше, що колись давно я знала одного Франя. Малою, кілька літ я жила в селі у своєї баби, і Франьо там славився великим комедіантом. Він дунив дітей, що мие своїх корів у бані, і діти бігали дивитись, яка у Франя коров'яча баня.

Мене він також здунив. Я вмiла трохи грати на скрипці, а Франьо грав на баяні.

Якось він мені сказав, що завтра, в неділю, на вокзал привезуть силос для колгоспу і колгосп замовив з такої нагоди оркестр.

— Я буду грати на баяні, а ти на скрипці, — сказав Франьо, — от і буде оркестр. Добре заплатять. Тобі стане у вересні купити зошити і олівці до школи.

Ми домовилися зустрітись завтра на вокзалі о десятій ранку.

— Але дивись, — наповідав Франьо, — прийди раніше. Треба ще перед тим розігратись, щоб не опозоритись. І скрипку, до холери, не забудь.

Я зі скрипкою прийшла на вокзал пів на десяту. Сіла на лавку під каштанами і чекала на Франя. Зрозуміло, що Франьо не прийшов. І силос не привезли.

Натомість прибігла зграйка дітлахів, яка реготала з того, як я плачучи поверталась додому.

— Що ж ти, — казав наступного дня Франьо, — хіба не знала, що силос в неділю не привезли? Не встигли. Оркестр переноситься на наступну неділю. Тоді силос точно вже привезуть, інакше худоба в колгоспі поздыхає.

Я була тоді така дурна, що прийшла зі скрипкою на вокзал і наступної неділі. Цього разу зграя дітлахів просто котилась від сміху по землі.

Франьові дуже добре вдавалося дурити дітей. Сусідського хлопчика він так надував, що його мама не померла, а поїхала в Грецію на заробітки — пасти на полонинах вівці, що той досі в це вірить.

Через Франя я зненавиділа скрипку і більше ніколи на ній не грала.

5

Варка розговорила. Я прийшла зарано, і вуйна Миця ще тільки доїла корів. Вона все мені дає тільки свіже молоко.

Варка, як завжди, сиділа перед хатою і теребила кукурудзу. Я сіла поруч. Було незручно, але я не знала, що казати, щоб чимось не образити Варку. Покаліченим людям взагалі важко щось казати, щоб не виглядало, ніби

їх жалієш. Але з іншого боку, не скажу ж я їй: «А сліпим напевно бути дуже добре — не треба купувати сонцезахисні окуляри».

— Варко, а де ви берете кукурудзу? Я думала, що тут кукурудза не росте.

Варкою трусонуло, ніби її хтось вдарив. Декілька хвилин вона мовчала.

— У нас не росте, зависоко, а у Гайдуків росте, вони живуть нижче. Мама обмінює в них кукурудзу за сіно. В нас поля багато, все, що вище за хатою, наше. Мама дає Гайдукам косити там траву. А вони нам — кукурудзу.

— А не нудно тільки кукурудзу теребити?

— А що мені ще робити!

Я таки сказонула дурницю.

— Колись я робила в бібліотеці, — продовжувала Варка, — от там було нудно. Цілий день сидиш — і ніхто не приходять. А книжки одні дитячі були. Я всі поперечитувала, і вже не мала що робити. Тоді чомусь дуже мало було дітей. А ще менше дітей, які би читали.

— Якби я малою жила тут, то ходила би до вашої бібліотеки.

— Якби ти жила тут, то не ходила би.

— Варко, а я таки осмілилась кинути в молоко жабу. Справді дуже довго не скисало. Але було трохи бридко і страшно.

— А що тут боятись, жаби? Треба боятись тільки туристів!

— Туристів?

— Туристів. Вони або дурні, або жонаті. Їх треба боятись, і ні в якому разі не ставати з ними до розмови.

Варка замовкла.

— Один жив у нас трохи. Я завагітніла, і він повіз мене до міста в лікарню...

— На аборт?

— На аборт. Він був і дурний, і жонатий. Потім пожив ще трохи у нас, поїхав і більше не повертався. Я ще тоді не була сліпа. Я була гарна.

— А що поганого у твоїй сліпоті? Сліпим бути навіть зручно. Не треба купувати сонцезахисні окуляри.

6

Деколи вночі, як зараз, мені важко заснути. В хаті страшенно темно, нічого не видно. Мені здається, що в мене немає тіла, тільки очі, якими я намагаюся що-небудь роздивитися. Здається, очі — це і є душа.

В такі ночі я втрачаю набутий тяжкою працею спокій і починаю згадувати все, що зі мною колись відбувалось. Мені стає сумно, бо колись я переживала багато чого доброго. Колись я так само, і не раз, була щасливою.

Щоб якось витягтися з-під землі, я примушую себе згадувати якраз те, що ніколи раніше не згадувала.

Наприклад, те, що мереживне покривало я плету не просто так. Моя баба дуже давно, ще до мого народження, так само його плела. В лікарні. До того вона вміла тільки вишивати.

Баба народила мого тата, і вони обоє лежали в лікарні. Тато народився дуже хворий, він міг померти будь-якої хвилини. Баба лежала на ліжку бліда як смерть. За кілька років до того в неї був уже один син, в іншій частині України і від іншого чоловіка. Цей син помер у три місяці. Є старезна фотографія, на якій видно малесеньку домо-

вину (я ніколи ні до, ні після не бачила дитячих трунв), а поруч заплакана баба. У баби в шафі збереглось багато дивних фотографій: баба з велосипедом, баба стоїть у дверях якоїсь древньої солом'яної хати в ситцевій сукенці трохи нижче колін, баба тримає прапорець працівника залізниці і повз неї їде потяг, — і всюди баба має неприродний вираз обличчя: не то усміхається, не то от-от заплаче.

Потім баба втекла від свого першого чоловіка і поїхала потягом світ за очі. Як працівник залізниці вона могла їхати скільки хоче і куди завгодно.

Тепер, коли вона лежала в лікарні і новонароджений тато мав з хвилини на хвилину померти, баба думала, що знову прийшов час тікати. Ніби мертва дитина служить знаком згори.

Світ за очі.

Віддаєш очі, а натомість в подарунок отримуєш світ. Чи навпаки.

Бабина свекруха ненавиділа її всім тілом.

Вона прийшла до баби в лікарню і сіла біля ліжка.

— Що, вмирає? — спитала вона.

— Вмирає, — відповіла баба, дивлячись в білу лікарнянську стелю.

— Оце тобі абись знала, як приїздити звідтам і влаштувати тут гризоту.

Баба мовчала, і її свекруха теж. Але я думаю, між ними тоді вперше і востаннє не було ненависті.

— Що тобі принести? — раптом спитала свекруха. — Може, шоколяди?

— Я не хочу, дякую.

— Слухай, може, сто грам принести? Не зашкодить, — свекруха засвітилась. Вона пропонувала бабі найсокровенніше, що в неї було. Пізніше вона стала

великим любителем випити, але ніколи не перетворилась на алкоголіка, як буває з чоловіками. Вона пила інакше, по-жіночому.

— Знаєте що, — сказала баба, — принесіть мені багато шпульок білої нитки, десятки, в магазині знають, «Ірис», і гачок для плетіння.

— Ади, нащо тобі ниток?

— Буду плести покривало.

— Знайшла час! Дитина вмирає, а їй плести забагло!

— Я вас ніколи нічого не просила, а зараз прошу.

Принесіть мені нитки і гачок.

— Хіба виплетеш саван дитині на домовину, — буркнула свекруха і, розлючена, пішла геть.

Але нитки і гачок таки принесла. Того ж дня. Без слова кинула на ліжку і зникла.

Баба взяла в руки гачок, взяла нитку і так сиділа кілька годин, бо плести не вміла. А потім сама здогадалась, як треба, і за кілька ночей виплела величезне біле мереживне покривало. Жіночки в палаті — знані майстри рукоділля — казали, що ніколи такого не бачили, що баба неправильно плете, що треба інакше робити петлю.

Тато, звичайно, не помер. Свекруха після всього зненавиділа бабу ще дужче. З усієї родини вона тільки мого тата трохи ніби любила. Коли йому було шість років, вона давала йому тайкома випивати сто грам самогону і нічого за це не просила, тільки сказати: «Бідна баба».

7

Раз на тиждень у Дземброню приїздить пересувний магазин вуйка Яреми, так звана «підвода». Магазин складається з коня і фіри. На фірі Ярема привозить людям

найнеобхідніші речі, які неможливо виростити на городі або зробити власноручно.

Я домовляюся з Яремою, що мені привезти наступного разу, і він завжди привозить.

Мило, пральний порошок, шампунь, зубну пасту, зошити, свічки, консерви кільки в томатному соусі «Чукча-рибак» і морської калусту, олію, газети, дешеве китайське взуття і калоші.

— Що то є? — спитав Ярема, даючи мені дві упаковки гігієнічних прокладок.

Я не знала, як йому пояснити, але видно, що Ярема і сам знав, просто йому кортіло мене спитати, подивитись, як я буду викручуватись.

Яремі десь п'ятдесят років. Він гендляр, але дуже приємний.

— Е, повидумували тепер всяке різне, — сказав Ярема, — колись такого не було. Колись текло по ногах, і так мало бути! Дівка сиділа вдома! А коли десь ішла, а текло по ногах, то хлопи реготали, і так мало бути! Значить, дівку вже треба брати.

— Але ж не може бути завжди так, як було колись, — сказала я.

— А чого не може? Колись було ліпше, як тепер. То хіба погано, аби зараз було так само ліпше? Моя мала такі хоче сего (Ярема киває на гігієнічні прокладки). Але я їй сказав, що не, і на тому кінець! Нехай по ногах тече, аби я знав. Як не буде текти, то буде гірше: або хвора, або вагітна.

Ярема дуже жвавий і хитрий. Ця хитрість не робить його злим і небезпечним, навпаки, здається, ніби він все знає, але поки що мовчить. Дбає тільки за себе, але коли

треба, він не відмовить у допомозі. Можливо, він дбає за себе лише для того, щоб потім, коли прийде час, він зміг комусь справді дуже серйозно допомогти.

Коли я його прошу привезти мені якісь речі, він завжди привозить найкраще з можливого. Видно, що довго вибирає.

Давніше він був привіз мені невідомо звідки дорогу губну помаду яскраво-червоного кольору. Дуже цим тішився.

І я її купила, хоч ніколи губними помадами не користуюсь.

Ярема єдиний з усіх, кого я тут досі зустрічала, не спитав, звідки я, що тут роблю, чи надовго. Напевно, порозпитував в інших, без сумніву порозпитував, бо він інакше не міг, але мені не промовився й словом. Поводиться зі мною так, ніби я живу тут споконвіку.

8

— А ви знали Франя? — спитала я у вуйни Миці, повертаючись із закупів.

— Знала, а що тобі?

— Який він був?

— Та такий був, як і всі ми. Трохи інший, але такий.

— Я живу в його хаті, і хотіла би знати про нього більше. Що він робив? Чи був добрий? Про що він розповідав?

— Фодеграфії робив, більше нічого. Не мав нічого, тільки той апарат, що робить фодеграфії. Гори знимкував, робив фодеграфії і складав їх на купки. Коли робив фодеграфії, то замикавсі, завішував вікна, але то все одно було видно. Таке світло звідти било, фіолетове. Люди ду-

мали, що він відьмак і щось собі там таке пороблеє, аби була всім біда. Люди його боялися за то. А він фодєграфії робив, я то знала.

— А звідки ви знали?

— Таже ми сусіди були. Він мені показував знимки. Файні. Кожну гору знимкував окремо з різних боків. Так виглядало, ніби гори мають свої лица. Та смієщі, та набурмосиласі, та в сльозах, а та так реве, аж сі захлинає.

— І де ті фодєграфії?

— Я не знаю. Як помер, то не було вже ніяких фодєграфій. Він нічо не мав. Нічо ніц не лишив. Франьо був такий, що міг нічо не лишити.

— Але ж десь мусять ті фотографії бути?

— Десь, та й мусє. Але я не знаю, де.

— Може, їх хтось забрав?

— Дівче, що ти до мене сі причепила?

9

Біля Франєвої хати є невелика дерев'яна будка, яка, очевидно, мала би служити за туалет. Але я в туалет туди ніколи не ходжу. Мені дуже приємно ходити в туалет десь трохи далі в ліс.

Земля тут стрімко нахилена вгору. Так що, коли сідати какати, то рештки мого внутрішнього травлення швидко скочуються в долину, як кулька по похилій площині на малюнку підручників з фізики за сьомий клас.

Я собі уявляю, як бобрики гімна стрімко котяться в долину, на багато сотень метрів вниз, обростають землею, сухою травою і листям, так що ніхто би, побачивши таке диво, не здогадався, що це звичайне гімно. Подумав би, що це якась дивовижна тваринка, або перекотиполе, або нечиста сила, або як там ще. Ця куля, добре розігнавшись, могла би навіть когось вбити.

Сьогодні, сидячи в «туалеті», я раптом помітила, що на мене хтось дивиться. В лісі, навіть за дуже ясної погоди, завжди трохи тьмяно.

Я розгледіла тільки пару зеленкавих очей, пильно націлених на мене. Я злякалась. Швидко встала і заправилась. Коли я боюсь, в мені з'являється, напевно неприродний, інстинкт рушати в бік того, що викликає мій страх.

Я поволі почала наближатись до очей, які так само незворушно за мною стежили. Потім я почула не то сичання, не то гарчання. З хаші вискочив здоровенний дикий кіт, на мить завмер просто навпроти мене, настовбурчився і шаснув назад.

Я подумала, що кіт міг віддавна за мною стежити. Ще від ранку. Або навіть кілька днів підряд. А може, він стежить за мною, відколи я сюди приїхала.

Виходить, і тут не можна бути зовсім самою.

Я часто почувала себе так, ніби за мною хтось стежить, але думала, що то Бог, бо тут до Бога справді дуже близько. Тепер може виявитись, що то був всього лиш кіт, хоча хтозна, хтозна, чи кіт і Бог — це таке вже й різне.

10

Можливо, від самотності, а можливо, так дійсно є, але все частіше і частіше мені багато що примарюється.

Примарюється павутина. Здається, що після довгого дня надворі я зараз увійду до хати і побачу хату знизу доверху обліплену павутинням. Пилюки зібралось дуже багато, не тільки на дерев'яному великому ліжку посередині, на креденці, на столі, на печі, на моїх порозкидуваних речах, на моєму рюкзаку, на книжках, на лампі, яка звисає зі стелі, — а й на самій павутині. Павутина обважніла від пилюки і масивними сіро-чорними жмутками звисає донизу. Павуків нема, тільки сама павутина.

Вона така стара, що павуки, які її виткали, вже поздихали від старості, і їхні діти повмирали, і їхні внуки.

Павутина всюди, навіть на моїй подушці і ковдрі. Так виходить, ніби відтоді, як я зранку встала, дотепер, коли я ввечері повернулась, минуло ціле століття.

Під павутиною на стінах — старі потерті образи, чийсь, можливо, Франеві, портрети, можливо, його мами, або прародичів.

Губна помада, яку я купила в Яреми, викручена до кінця, лежить згори на ліжку, так само припорошена павутиною. Крізь дірочки проглядає її яскраво-червоний колір. Ця помадна червоність відразу привертає увагу на темно-дерев'яному, сірому тлі хатнього інтер'єру.

Я думаю про це все перед тим, як увечері увійти до хати, і мені якраз на кілька секунд примарюється, що точнісінько так все і є. Я заплющую очі. Я не боюсь. Я дивовижно спокійна. І коли я очі розплющую, павутина нікає, хоча я знаю напевне, що вона все одно є.

11

Скільки часу я вже тут? Кілька тижнів, кілька місяців? З кожним днем я все менше і менше думаю про себе. Натомість думаю про Франя, про вуйну Мицю і її доньку, про Ярему, про лісника Охримка, про вовків і диких котів, про хату, про дерева, про гори.

Мені почало здаватися, ніби я так само довго живу, як і гори. Що я така сама безсмертна, як вони.

12

Почала слідкувати, як і інші місцеві люди, за церковним календарем. Хоча церковний календар тут не такий, яким мав би бути в ідеалі. Він адаптований до місцевої

географії. Мені приємно робити і жити так, як каже календар. Приємно мати свято, коли календар так заповідає. Виконувати календарні приписи, коли їх виконувати конче треба. Коран забороняє мусульманам у певні дні тримати яблуко за хвостик, сідати на стілець, говорити. У деяких штатах Америки не можна телефонувати своїм коханим після дев'ятої вечора. Я би хотіла, щоб кожен мій день хтось так регламентував. Ще сильніше. Визначав, про що треба думати.

На Івана вуйна Миця зібралася їхати до якоїсь своєї далекої родини у Верховину і попросила мене пригланути за Варкою. Переночувати разом з нею. Я погодилась, хоча було трохи не по собі.

Ми зготували розкішну вечерю і майже не говорили. Я бачила, що Варка не хоче говорити. Йй так спокійніше.

— Хочеш, я тебе помию? — запропонувала я. — Нагрію води і помию.

— Треба подоїти корів, — сказала Варка.

— Я не вмію.

— Я буду, але ти посиди коло мене.

Варка доїла корів, а я сиділа поруч на соломі. Варка дивилась кудись поперед себе, і мені здавалось, що вона дивиться всередину корови. Можливо, вона, хоч і сліпа, все одно вміє бачити, але щось таке, чого не видно зрячим.

— Ти дуже гарна, — сказала я Варці під час її купелі.

— Я колись була дуже гарна, а тепер стала сліпою.

— Ти тепер так само дуже гарна. Хіба жінка гарна тільки тоді, коли може себе бачити?

Варка мовчала.

— А чого тебе звати Варка? Це скорочено від Варвари?

— Ні, мене насправді звати інакше. Варкою мене називав тато.

— А де твій тато? Помер?

— Так. Вісім років вже, як помер.

— Як його звали?

— Франьо.

— Франьо — твій тато?!

13

Я одягнула Варку у білу нічну сорочку, вклала спати і сама лягла поруч. За довгий час самотнього сну мені було приємно засинати з кимось.

Серед ночі під вікнами я почула вовче виття. Хотіла, як завжди, накритись ковдрою з головою, але раптом усвідомила, де я і що Варки в ліжку поруч нема.

— Варка, — тихо гукнула я.

— Варка, — ніде нічого, тільки вовче завивання.

Я встала з ліжка, поблукала хатою, але Варки не було.

Двері хати ледь прочинені. Мені стало моторошно. Я підкралась до дверей і через шпарку визирнула надвір.

Варка в нічній сорочці стояла на подвір'ї і з простягненою долоні годувала хлібом великого чорного вовка.

14

У Франевій хаті є масивний дерев'яний стіл з прихованими шухлядами під кришкою. Такий самий стіл був колись у мого діда. Я дізналась, що у дідовому столі є шухляди не відразу. У шухлядах дід тримав свої ордени і давні фотографії.

У шухлядах Франевого столу було порожньо. Але тут колись щось береглося, можливо, також фотографії. Я в цьому не сумнівалась.

Франьо перед смертю міг закопати свої фотографії у землю десь поруч із житлом.

Я кілька разів поволі обійшла хату, ретельно вивчаючи ґрунт, обмацуючи всілякі нірки і нори. За хатою під алюмінієвою балією я справді знайшла порівняно свіжу яму. Покопалась трохи в ній паличками і витягла звідти невелику скриню.

У скрині лежав старий радянський фотоапарат «Зеніт».

15

Сьогодні лісник Охримко знову до мене прийшов. Я сиділа на кріслі-гойдалці на подвір'ї і плела своє покривало.

— Я дивуюсі, як ти тут, дівче, сама живеш, — сказав він, — як ти не боїшсі.

— А чого мені боятись?

— Я тобі перше не хотів казати, але ти знаєш, ким був Франьо?

— А ким він був?

— Справжнім відмаком, — Охримко стишив голос, коли це казав. — Зчеста люди виділи, як з його хати билося фіолетове світло. Він там щось своє тогди робив, відьмацьке.

— Вуйна Миця сказала, що Франьо займався фотографією. А коли робиш фотографії, то не можна, щоб на плівку попадало яскраве світло, от Франьо і вмикав фіолетовий ліхтар.

— Е, чув я сі небилиці. То, донько, неправда. Миця тобі всю правду не скаже. Вона ж була з ним, як з мужем. Варка — то його донька, тобі це кожен підтвердить.

— Я знаю. Мені Варка розповіла.

— А ти думаєш собі, чого Варка сліпа?

— Чого?

— Того, що її тато відьмаком був. Хтозна, може вона теж цим сі зацікавляє. Тікай відщика. Не треба тобі тут бути.

— Я не маю куди звідси тікати.

— А що таке? Може ти який злочин зробила? Може, вбила кого і тут сі переховуєш?

— Що ви, вуйку!

Охримко з підозрою обійшов Франеву хату, ніби хотів там щось побачити, що підтверджувало б його слова про Франя. Якби він вистежив тут якогось привида або ознаки найменшої нечистої сили, то першим ділом сказав би мені: «Видиш, а я що казав!».

— Вуйку, а ви не знаєте, як дійти до Несамовитого озера? Я вже два рази ходила його шукати, в мене карта Карпат є, але обидва рази блукала. Так і не дійшла.

— Я вже двадцять і вісім років хочу до сего озера дійти, і не можу.

16

Деколи, як зараз, я прокидаюся зранку і довго не можу згадати, хто я. В моєму тілі поселилась навколишня природа, всі гори і горбики, кожнісіньке дерево, — і це я дуже добре пам'ятаю. Але хто я? Напевно, для того, щоб вміститися в мені, природі треба було багато місця, і вона витіснило з мене мене.

Тоді я в нічній сорочці, яку подарувала вуйна Миця, виходжу надвір і починаю глибоко дихати. Ніби мені ще

замало природи. Хочу більше вдихнути її в себе. Щоб бути по-справжньому спокійною і щасливою, мені необхідно, аби природа витіснила з мого тіла ще й страх за те, що я не можу себе згадати. Щоб не виникало самого питання: «Хто я?»

Світ за очі.

Я віддала свої очі за цей світ.

Може, я дійсно когось вбила і переховуюсь?

17

Зранку стояв густий туман. Я зробила собі два бутерброди, набрала флягу води, склала в торбину карту Карпат і рушила вгору.

Вже двічі я йшла до Несамовитого озера і блукала.

Воно невелике, казала Варка, збоку виглядає, ніби воно зовсім безпечне, але насправді воно страшне. Вода в озері чорного кольору. На гладкій поверхні час до часу, особливо, коли в горах сідає сонце, здіймаються височенні хвилі, такі, як на морі. І ще — озеро не має дна. Багато хто міг би сказати, що це — калюжа, а не озеро. Але увійшовши в озеро по шию, ти вже не повернешся звідти. Ні живим, ні мертвим.

Варка була біля Несамовитого дуже давно, один раз, з тим туристом. Це він її сюди привів. Турист знав маршрут.

— Треба вийти на хребет і йти ним аж доки не побачиш у долинці озеро, — сказала Варка. — Але ти його все одно не знайдеш. Ще не маєш чого.

— А що, це озеро треба шукати тільки для чогось?

— Тільки для чогось.

— А для чого може бути потрібне гірське озеро, крім того, щоб на нього подивитись?

— Ну, йди, йди, шукай, сама потім зрозумієш, для чого.

Мене дратувало у Варці те, що вона завжди говорила загадками. Без них вона не могла ясно висловлюватись. Я думаю, люди мають тяжко заслужити право загадково говорити.

Тільки після обіду я була на хребті біля підйому на Піп Іван. Туман погустішав, з'явився різкий холодний вітер, який бився в лице колючими дрібними крижинками.

Я одяглась залегло. Запізно вийшла. Через кілька годин потемніє, і я не знала, що робити: чи вертатись додому, чи підніматись на Піп Іван і заночувати в руїнах польської обсерваторії. За великим рахунком мені було все одно.

Я піднімалась на Піп Іван, не бачивши стежки. В горах стежка — найважливіше. Туман став таким густим, що його можна було торкатись. Я не бачила, що мене чекає за метр, а вершина з обсерваторією все віддалялась і віддалялась, аж поки раптом не виросла просто перед очима.

Тут, на вершині все виглядало інакше. До неба залишалося зовсім трохи. До неба залишалося менше, ніж до землі. Вітер збивав з ніг. Я забігла в обсерваторію, і тільки тоді, вже в обсерваторії, зрозуміла, що всюди під ногами лежить справжнісінький сніг. Кучугури снігу. Обсерваторія перетворилась на крижаний палац. Вітер несамо-вито шугав з кімнати в кімнату, точніше там, де колись були кімнати, а тепер залишилися коридори руїн.

Я розклала в захищеному від протягу кутку своє покривальце, роззулась, вкрила покривальцем ноги і стала чекати, коли прийде сон. Вершину поволі обіймали сутінки. Якихось півгодини — і буде ніч.

Але сон все не приходив. Я страшенно змерзла, ноги приросли до криги піді мною, стали частиною льодового палацу.

Хотілося чаю. Дуже хотілося гарячого, принаймні теплого, чаю. Або горілки.

Мені здавалося, що на волоссі і бровах проростив іній і я зараз подібна на старого сивого ліда, який насправді чекає не на сон, а на власну смерть.

Я знову почала думати, хто я, хоча це навряд чи вже мало якесь значення. Просто в самому кінці, біля смерті, приємно було би найповніше себе усвідомити.

Тут, в горах, померти куди ліпше, ніж в долині. Тут відразу на небо, а в долині є великий ризик навіть цілком випадково потрапити під землю, туди, де вічно кипить смола.

Гори завжди готують випробовування. Не треба думати, що смерть — це кінець. В горах смерть — таке ж випробовування, як і багато інших. В горах може забракнути води, може почати блискати, можна втратити стежку і не повернутись, можна скотитись у прірву, можна замерзнути. Я пройду це своє теперішнє випробовування і стану сильнішою. Дещо зрозумію нового. Забуду дещо зі старого. Розуміти і забувати — це ознака мудрої людини.

Я мудра. Але крім того всього — ще й дуже молода.

Стало темно, як на дні криниці. В горах таке порівняння раптом розсмішило мене і я голосно зареготала. Дуже голосно. Неправдоподібно і апокаліптично. Вітер підібрав мій регіт і поніс його далі коридорами. Коли я замовкла — регіт ще звучав.

Чаю вже не хотілося. Хотілося спати. Моє тіло вже спало давно.

І раптом, коли я вже відчувала себе вершиною цієї моєї останньої гори, з коридору висунулась якась страхітлива волохата істота і промовила:

— Аганька не найдьоцца?

18

— Не вбивайте мене, — чомусь сказала я.

— Девушка, ти што, я только аганька папрасіл.

Істота почала поволі наблизатись, і я побачила обідраного волохатого чоловіка невизначеного віку.

— Аганька не будет? — ще раз спитав чоловік і сів поруч зі мною.

— Я хочу чаю.

— Значет не будет. Харашо, што у меня есть.

Чоловік попорпався у своїй торбі, витяг якийсь специфічне причандалля і почав розводити вогонь просто на кризі.

— А пагодка-то во какая.

— Хто ви?

— Я? Аткуда мне знать. Я с Нікалаєва. Аконціл кораблестроїтельний. Пріехал сюда карабль строїть.

— Ви тут живете?

— Живу. Целое лето.

— А що робите?

— Травки полезние собіраю. Там, в Нікалаєве такіх ішту.

— Ви божевільний?

— Аткуда мне знать.

Крига, на якій чоловік розвів невеличкий вогонь, почала підтоплюватись. Утворилась яма.

- Што ж ти без агня в гори їдшош? Да єщю і адна.
- Я не одна. Он Іван стоїть.
- Какой Іван?.. На випей. Мене на прошлой неделі туристи аставілі.

Чоловік простягнув мені пляшечку з горілкою. Я випила. Потім випила знову. Ноги почали відділятись від криги, але ще не рухались.

- Тебя растереть нада. У меня єщю спирт єсть.

Він зняв з моїх ніг шкарпетки, і мені було дуже соромно, бо шкарпетки на пальцях мали дірки. Він розтирав мої ноги, а я дивилась на вогонь.

- А ви часом не привид?
- Аткуда мне знать.

Чоловік зняв з мене светр і майку, полив плечі і груди спиртом і взявся розтирати.

- Що ви робите?

Чоловік мовчав.

- Дайте мені спокій, мені вже тепло!
- Может, паплилі са мной?
- Поплили?
- На карабле.
- А де він?
- Да вот старт же.

Я одягнулась, випила ще трохи горілки.

- Нікуди я не пливу. Я вже там, де хотіла бути.
- Пагода меняєцца. Скоря снєг ляжєт. Бєз дємє здєсь плєхє будєт.
- В мєнє є дїм.

Сталє так дєбрє, шє я ладнє булє танцєватє.

- Як вєс зватє? — спиталє я в чєлєвїкє.
- Аткудє мнє знєть.
- А звїдкє вєє лєудє шєсь знєють?
- Лєудє нїчєвє нє знєют.
- Звїдкє ж вє тєдї знєєтє, шє лєудє нїчєгє нє знєють?
- Аткудє мнє знєть.

Чєлєвїк вїтєг з тєрбїнє кєнсєрвє.

- Турїстє астєвїлє. Турїстє харєшїє лєудє.
- В мєнє є бєтєрбрєдє.
- А, знєчїт тє нє умїрєть сєудє прїшлє?

19

Кєлє тїлькє пєчєлє прєбївєтїсь нє рєнєк, я склєлє свєє рєчє в тєрбїнє і рєшїлє внїз дєдємє.

- Вдєлєгє плєвєннє, — сказєлє я чєлєвїкє.
- Тєбє тєжє.

Вїн стєяв нє порєзї обсєрвєтєрїї і прєвєджєв мєнє пєглєдєм. Вїтєр пємєншєв, тємєн рєзвїєвєсь.

Вжє нє хрєбтї я пєдївїлєсь нє обсєрвєтєрїє, і мєнє удєлєсь, — клєнєсь, я нє впєвнєнє, чє цє булє нєспрєвдї, — шє обсєрвєтєрїє пєдїбнє нє вєлїкїй крїжєнїй кєрєбєль. Кєрєбєль здїєнїєвєсь в пєвїтрїє і пєвєлї пєчєв сєнєтїсь в бїк гєрїзєнтє, аж пєкє остєтєчнє нє знїк.

— Гарний корабель, — подумала я, — в Миколаєві таких не виготовляють.

20

Диких котів виявилось більше, ніж один. Я нарахувала п'ять різних, а могли ж бути і однакові.

Коти никали довкола Франевої хати прибудами, стежили за мною, куди б я не йшла і що б не робила. Мені навіть здалося, що вони хочуть зайти до хати всередину. Хтозна, може, коли я йду до вуйни Миші, коти це роблять. Заходять до хати, стрибають по ліжку і кресенці, доїдають мої каші.

Щоб це перевірити, я залишаю, коли кулись йду, на столі миску з їжею. Повертаюсь — їжа не торкана.

Вечері, коли я вкладаюсь спати, коти заглядають у вікна. Я бачу, як блимають крізь скло їхні зеленкаві пари очей. Від цього блимання в хаті стає світліше, так що не треба запалювати свічку.

Я не знаю, що коти хочуть від мене. Якби вони мали злі наміри, то давно би вже мене покусали, повидряпували мені очі, повидирали волосся — моментів для цього було предостатньо. Проти котів я не вживаю ніяких заходів безпеки.

Але видно, що коти на щось чекають. Можливо, я маю щось зробити.

Одному котові сьогодні я налила в горнятко молока. Він сидів на дереві і пильно стежив за моїми рухами. Я відійшла від горнятка. Кіт зістрибнув на землю і взявся хлебтати молоко, одним оком постійно стежачи за тим, що я роблю.

— Котику, не бійся, — примовляла я, підкрадаючись все ближче.

Кіт дуже швидко хлебтав молоко. Я підійшла до нього впритул. Хутро на котіві настовбурчилось.

— Котику, — я нахилилась і погладила його по голові. Мені завжди здавалось, що коти це люблять. Коти для того і створені, аби їх гладити.

Але цей кіт блискавично відсахнувся, боляче дряпнувши мене по руці. З подряпини полилась кров. Я сіла на землю і заплакала.

Кіт описав навколо мене коло. Він трохи більший, ніж домашні коти, вуха має гостріші, зуби вишкірені, ніби при посмішці, очі блищать. Я думала: ти ж всього лиш кіт, чого ти такий дикий?

Кіт підійшов до мене дуже близько. Я простягнула йому подряпану руку — руці і так вже все одно. Кіт обнюхав її, і в якусь мить я злякалась, що він таки вкусить. Але ні.

Кіт слизнув з руки кров і втік до лісу.

21

У скрині з фотоапаратом «Зеніт» я знайшла не тільки апарат, а й незнайомі інструменти і пляшечки, очевидно, призначені для фотографування і виготовлення фотографій.

Добре, що Франьо завбачливо сховав фотоапарат. Інакше він би зник разом з купами фотографій.

У скрині також лежав пожовклий шматок паперу, на якому розбірливим акуратним почерком було написано таке:

1. Треба мати: бачок для проявлення плівки, реактиви, фотопapір, фотозбільшувач, лійку. Послідовність цих речей не має значення, бо кожна річ однаково необхідна.

2. Приготувати реактиви: проявник і фіксаж. Найкраще їх заливати у пляшки з-під пива.
3. В темряві (можна накритись з головою покривалом) витягнути з апарату плівку, прохати плівку в спіраль бачка.
4. В бачок по черзі залити реактиви (спочатку проявник, потім фіксаж), проявити плівку і закріпити зображення.
5. Промити і просушити плівку. Тримати плівку тільки за ребра.
6. Приготувати темну кімнату. Жодної шпарки з денним світлом. Денне світло для народження фотографа — радість, а для народження фотографії -- смерть. Можна користуватись тільки спеціальним ліхтариком з фіолетовим світлом.
7. Зібрати фотозбільшувач, вставити в нього плівку.
8. Розлити реактиви у ванночки.
9. Ввімкнути фотозбільшувач, підставити під його проміння фотопapір, за негативом правильно визначити тривалість опромінення: найсвітліші місця негативу на відбитку будуть найчорнішими і навпаки.
10. Опромінений листок паперу опустити у ванночку з проявником і погойдувати ванночку, доки зображення не стане чітким (1 хв.).
11. Промити листок у воді і кинути його у ванночку з фіксажем (15 хв.). Якщо фотографії погано закріпити, за деякий час зображення пожовкне, аж поки не зникне зовсім.
12. Фотографії промити, розвісити на дроті для сушіння, як мокру білизну.
13. Розібрати фотозбільшувач, реактиви залити у пляшки з-під пива, закоркувати (реактиви можна ще деякий час використовувати знову).
14. Лягти спати.

22

Я ходжу в туалет завжди в різні місця. Сьогодні я пішла в куші зліва від хати. Туди я досі не ходила, бо там відносно рівний ґрунт, рівнинна долина, трохи неприродна для цієї місцевості.

На землі під крайнім до галявини кущем, за яким вже починається подвір'я, я помітила місцину зі свіжо витоптаню травою.

На землі неподалік порозкидувана сила-силена недопалків.

Тутешні чоловіки курять, як правило, дешеві сигарети, а це були недопалки «Marlboro».

З місця витоптаної трави з-за кушів дуже зручно можна було стежити за Франевою хатою. Але сумнівно, щоб комусь треба стежити саме за хатою. Очевидно, стежили за мною. Але хто? Кому я потрібна?

23

Кожного дня почало дощити. Зранку на гори сідав туман, переповзав з однієї вершини на іншу. Потім, десь в обід, пускався дощ. Він так само переповзав з вершини на вершину, і можна було спостерігати, як на одній горі йде дощ, блискає, а на сусідній світить сонце. Деколи вдавалося побачити райдугу, деколи навіть дві.

Ліси гірських підніж злегка пожовтіли, тільки хвоя залишилась так само зеленою.

Я майже нічого не їм. Напевно, я дуже схудла. Відразу, як тільки приїхала сюди, дуже любила добре поїсти, якось страшенно хотілось, очевидно, від чистого повітря. Тепер голод минувся.

Піч я запалюю тільки під вечір, коли холоднішає.

Вуйна Миця, коли я до неї приходжу, завжди мене годує: зупами, банушем, картоплею в мундирах. Люди тут їдять часто те саме, але їм від цього не зле, а навпаки ліпше.

Трохи вище наді мною достигли чорниці. Кілька мінутних днів я ходила обідати чорницями. Лягала посеред куща і так, належачи, збирала ягоди. Напевно, я поведжусь дуже безпечно, бо багато кого в чорницях кусають карпатські змії.

Я теж одну бачила. Сіла на кущ, і раптом з-під мене щось шуснуло у траву. Добре, що вона не вкусила. Вона була дуже гарна, я встигла її роздивитись, візерунчаста, сіро-коричнево-жовта.

А ще бачила зовсім чорну змію, хоча, може, то була гадюка, або полоз.

Коли я наїдаюсь чорниць, то весь одяг, лице і руки стають фіолетово-чорні. Але тут мені навіть приємно бути такою замазурою. Ніхто на мене не дивиться, тільки коти, нікому не буде з мене смішно чи гидко, ніхто мене не любить.

Найгірше, що я не маю де купатись. Я люблю плавати у воді, а тут нема де.

Час до часу я сходжу зовсім донизу, до дороги, там тече малесенька гірська річка Дземброня (якби не карта, то я би, звичайно, не знала жодних назв). Місцеві люди називають цю річку просто річкою або потіком.

Лише раз я спробувала купатись в Дземброні. Роздялася до нижньої білизни, поклала одяг на величезний білий камінь. Зайшла по кісточки у воду, але відразу мусила звідти вистрибувати, бо вода була така холодна, що аж зсудомило.

— Ця вода ніколи сі не нагріває, — сказав Охримко. Він побачив мене з дороги і чомусь підійшов.

Видно було, що Охримко взяв на себе місію оберігати мене, так само він оберігає ліс. Я була для нього частиною заповідника.

— Але ж надворі дуже тепло. І довгий час уже тепло. Чому тоді вода така холодна?

— Бо вона з гір тече, а в горах не буває тепла. Коли тут зима, то і в горах зима. Коли тут весна, то в горах зима. Коли тут літо, то в горах весна, а потім зразу осінь. Коли тут осінь, то в горах вже зима.

— І що, ніколи не буває літа?

— Буває, цього ж не. День, два.

— Минулого тижня я була на Попі і вночі ледве не замерзла.

— Дивисі, ліпше не ходи сама. Там блудить один дурнуватий десь звідтам, говорить по рускому.

— Я його бачила.

Охримко ніяково тупотів біля мене, так, ніби щось не давало йому піти.

— То ти надовго тут замешкала, та? — спитав він.

— Я вже казала, що не знаю. Може, так, а може, ні.

— Ти дивисі, бо мені треба знати, чи на довго.

— Нащо вам знати?

— Як, мені конче треба знати!

Я одягнулася.

— Скоро піде вже холод, — сказав Охримко. Він все тягнув час, ніби не наважувався щось мені сказати, або навпаки хотів щось вивідати в мене, пильно вивчаючи мої рухи і очі.

— Мені цікаво подивитись, як тут буде в холод.

— Нема на що дивитись. Аби не змерзла до холери.
— Не замерзну, я не мала дитина. (Тут я трохи зблефувала, але Охримкова запопадливість мене добряче обтяжувала.)

— Перше ти мені не пойняла віри, не?

— Про що?

— Про Франя.

Я мовчала.

— Дивиси, доньцю, бо вуйко тобі не порадить на зле. Франьо був тойво... Кожен потвердить.

— Він просто любив фотографувати, хіба це злочин?!

— У Франя, — дуже серйозно заговорив Охримко, — жило в хаті ціле котяче войско. Котів десіть-двайціть. Ніхто то порахувати не міг. Коти спали разом з ним на подушках! Водивсі з котами, ніби їх газда. Вони Франя у всьому сі слухали! Таке хіба задурно? Не, не задурно!

— Вуйку, коти ще досі живуть недалеко від хати. Здичіли. Я їх потрохи годую, і вони добрішають. Може, так само будуть жити зі мною на подушках. Мені би не було противно. Навпаки. З ними веселіше. Те, що ви сказали, пояснює, звідки в лісі біля Франевої хати так багато диких котів.

— І ти їх кормиш?

— Так. Вони не зовсім дикі, це видно. Видно, що коти пам'ятають, як колись жили в хаті, бо поволяться так, ніби хочуть повернутися додому. Мене майже не бояться. Я думаю, вони просто звикають.

— Донько, не корми їх! Не веди до хати!

— Франьо жив з ними, а я що, не зможу?

— Так то воно так, але тих котів, з якими жив Франьо, поперестрілювали. Люди сі зібрали і всіх до одного побили. Доньцю, то не ті коти, з якими жив Франьо!

Коли я сюди приїхала, я багато чого боялась. Боялась грабіжників і особливо — гвалтівників, боялась спати сама, ходити темними безлюдними вулицями, боялась раптового грому і страшного гуркоту неясного походження.

Коли чогось боїшся, то воно, як на зло, тебе переслідує.

Дуже часто, коли я спала сама, серед ночі хтось гримав у вхідні двері. Від страху мене паралізовувало.

Колись, коли я була меншою, зі мною завжди траплялись непояснювані речі.

Довгий час, наприклад, я була впевнена, що у квартири моїх батьків самовільно зайшла якась невидима сила, байдуже, добра чи зла. Верхній замок від вхідних дверей тоді був таким, що, коли його хтось відчиняв ззовні, він голосно цокав. Коли я поверталась зі школи, то зачинялась завжди на верхній замок, щоб чути, коли повертатимуться батьки. Батьки відчиняли двері, і завжди цокало.

Одного разу я прийшла зі школи, зачинила двері і пішла дивитись телевізор. Я ніколи не забувала про верхній замок, в мене спрацьовував безумовний рефлекс закриватись вдома. Я дивилась телевізор, коли почула те специфічне цокання. Була тільки третя година дня, тому мене здивувало, що батьки повернулись так швидко. Я радісно вибігла в коридор до дверей. Двері справді прочинились, за ними от-от мав хтось з'явитись: чи мама, чи тато. Але нікого не було, тільки війнуло протягом зі сходової клітки. Я підійшла ближче. Зазирнула в одвірок. В загальному коридорі, біля ліфта нікого не було. Я різко захлопнула двері і зачинила замок. Двері ніяк не могли самі відкритись. Мене охопив такий жах, що я до приходу батьків сиділа на килимі під дверима, бо невідомо, чи той,

хто відкрив двері, не зайшов досередини і не ховається десь по кімнатах квартири. Я сиділа біля дверей, щоб могли оперативно втекти надвір, якщо помічу у квартирі бодай найменшу тінь, яка рухається.

Після того домівка моїх батьків перестала бути для мене безпечною. Я боялась як надворі, так і там, всередині.

Коли я жила в селі, в баби, то дуже часто вночі від страху не могла заснути. Я ночувала сама в окремій кімнаті з двома величезними вікнами. Моє ліжко стояло просто під вікном. Мені здавалося, що комусь, особливо неживому, відкрити вікно (яке не зашіпалось як слід) і щось мені зробити не дуже складно.

Коли йшов дощ, вода з ринви скапувала на бетонну доріжку під хатою. Я лежала в темряві і заморожено вслухалась в це ритмічне капання. І хоч я знала, що то капає вода, мене охоплював жах від думки, що бетонною доріжкою поволі йде одягнена в чорне стара жіночка з металевим костуром, і насправді — це костур стукається об бетон, а вона йде тихо-тихо. Коли жіночка в чорному вже мала зиркнути на мене через вікно і впевнитись, що я таки не сплю і знаю про її ворожу присутність, я ховалась під ковдру або бігла спати до баби в комірку.

Я ніколи не боялась за своє життя, а боялась переконатись, що щось, невідоме і дійсно страшне, таки існує.

Тепер я відівчилась боятись по-справжньому. Мені зовсім не страшно. Я не боюсь ні вовків, ні котів, ні чогось іншого, зовсім іншого. Я для того і приїхала сюди, щоб позбутися свого страху. Я знаю, що все може існувати, і якщо воно існує, то так має бути. Страх — єдине, чого бути не повинно. Страх обмежує розуміння. Через нього я так і не дізналась, чи була та стара жіночка з костуром одягнена в чорне, чи ні.

Вуйна Миця вже дає мені молоко задарма. Це сталося дуже до речі, бо в мене майже закінчились гроші.

Крім того, вона завжди, коли я приходжу, добре мене годує: зупами, банушем, картоплею в мундирах зі шкварками. Виявилось, що вуйна Миця тримає кроликів.

— На Спаса я заб'ю одного кроля, — сказала вуйна Миця. — Ти приходи до нас на вечерю.

Варка сиділа на подвір'ї і лушила стручки квасолі. Напевно, кукурудзу вона витеребила всю.

— Варко, ти вже взялася до квасолі?

— А що я маю робити. Мені треба чимось займати руки. Ти таким би не займалася, в тебе намальовані нігті.

— Звідки ти знаєш, що в мене намальовані нігті? — я здивувалась, бо того дня я справді нафарбувала нігті. Я деколи собі таке роблю, щоб втамувати легку ностальгію за цивілізацією.

— Я не знаю, я так собі подумала, що ти малюєш нігті.

— Я не малюю нігті. Ти помилилась.

Вуйна Миця винесла мені з хати велику тарелю з картоплею і соленими огірками.

— Як хочеш, можу дати кислого молока.

— Дякую дуже, не треба.

Я підозрюю, що вуйна Миця справді кидає в молоко жаб. Я таке зробити не наважилась. Тим паче, за весь час мого тут перебування я не бачила жодної жаби.

— Слухай, Варко, а ти не знаєш, де можуть бути фотографії, які робив Франьо?

— Які фотографії?

— Ну, ті що Франьо робив.

— Тато ніколи не робив фотографії.

— Як то не робив. Вуйна Миця розповідала, що робив, і всі про це знають. Охримко знає про фотографії.

— Тато ніколи не робив фотографії. Для фотографій треба мати спеціальний апарат.

— Охримко і твоя мама розповідали, що деколи Франьо зачинявся в хаті, завішував вікна, а зі шпаринок билосся фіолетове світло. Таке буває, коли той, хто всередині, проявляє фотоплівку. Фотоплівка від денного світла псується, тому фотографи користуються спеціальним ліхтариком. Цей ліхтарик випромінює тьмяне фіолетове світло.

— Тато ніколи не робив фотографії, — видно було, що Варку дратує ця розмова.

— Але ж...

— Тато зачинявся в хаті, це правда, але він не робив фотографії!

— А що він робив?

— Відбував обряди.

— Які обряди?

— Він був відьмаком! І відчепись від мене!

26

Моя баба найбільше боялась смерчів. Смерч для неї мав релігійне забарвлення і асоціювався з апокаліпсисом.

Коли бабі було сім років, вона бачила один-єдиний невеличкий смерч і налякалась на все життя. Стала богобоязливою.

Баба везла волами з поля сіно. На дорозі нікого не було. Висіла неправдоподібна, мертва тиша. Навіть цвіркуни позамовкали. Воли поопускали голови, а потім раптом зупинились і не захотіли йти далі. Баба почала їх підганяти батогом, потім гладити, вмовляти, а воли дивились на неї приреченим поглядом і не рухались. «Як нам порятуватись від цього, коли ми навіть не бики?» — могли би сказати воли.

Потім повітря почало збурюватись. Баба не мала чим дихати. Здійнявся ніколи не бачений досі вітер, що рухався не з одного боку в інший, а закручувався по спіралі, ніби хотів вирвати в тебе душу з корінням. Небо почорніло як смола. Вітер зривав все довкола, закручував колами і ховав в небі. Чорти великими дерев'яними ложками помішували смолу, щоб вона знизу не підгоріла.

Бабине сіно по стебельцю спочатку поволі, а потім стрімко піднімалось в небо. Воли розпачливо заревіли, затупотіли ногами, даючи бабі знати, щоб вона рятувала хоча б себе. Баба скочила у фосу, присіла і закрила руками очі. Коли знову їх відкрила, воли з возом і сіном були вже високо, а чорти підморгували бабі і потирали руки від задоволення.

Кінець світу баба уявляла у формі ще більшого смерчу. Коли він надійде, ні в якому разі не треба відриватись від землі, з останніх сил треба за неї триматись. Людина спочатку мусить піти в землю, де зогниють її кісті, а вже тоді — в небо. Живими на небо потраплять лише птахи. Там вони вмовляють чортів знову стати ангелами.

27

Треба було йти до Яреми замовляти собі теплішого одягу, бо холод міг застати мене будь-якої хвилини. Я привезла з собою тільки літні речі, я не думала, що залишусь тут аж настільки.

Холоду не треба боятись, але підготуватись і гідно його зустріти не завадить.

— Щось ти довго нічо в мене не купувала, — сказав Ярема. — Дивиси, бо мені гендель сі зупине!

Ярема прижмурював очі і без упину усміхався. Він вирішив собі завжди з усіма бути веселим, до всіх жартувати. Таким способом легше залишатись непоміченим і не викликати ніякої підозри, ні для кого не становити загрози.

Ярема, напевно, зовсім інший, ніж виглядає на перший погляд.

— Привезіть мені наступного разу кілька пар теплих шкарпеток, якісь тепліші штани або рейтузи, можете?

— Що, до холодів готуєшсі?

— Вони можуть надійти раптово, хіба не так?

— Можуть. То ти, я бачу, думаєш і на зиму тут сі лишати?

— Ще не знаю, але скоріше за все, що так.

— Ти, дівче, не знаєш, як тут, коли сніг. Може таке бути, що доведесі тобі цілу зиму в хаті сидіти. Не зможеш ходити, бо не буде стежок. Сніг по шию або й з головов. Як ми будем знати, чи ти жива?

— Я буду запалювати піч. Дим йтиме догори — так і будете знати.

— А дрова? Ти собі наготувала дрова на зиму?

— Ще ні. Але вже збираюсь.

— Ліпше у вуйни Миці перезимуй, коли так.

Яремин кінь, який тягне магазин, дуже гарний, з густою сивою гривою. Мені найбільше подобаються сиві коні.

— Ну, то дякую, я прийду наступного разу.

— А кептар тобі не треба?

— Не треба. В хаті залишився Франевий кептар. Трохи завеликий, але я буду його носити. До побачення.

Я вже відвернулася і хотіла рушати назад вгору. З самого низу, від дороги, до Франевої хати є куди йти. Може, не так багато, але важко, бо завжди вверх. На початку сходження я зіплюю кулаки і послаблюю їх, коли вже видно хату.

— Слухай, — гукнув мені Ярема, я зупинилась і повернулась до нього обличчям. — Мені казали, що з Франевої хати знов філоетове світло забило. — Яремине лице перестало люб'язно усміхатись, і я побачила його справжнім. — Дивиси! Ми вже мали одного! Коли щось таке сі дознаю про тебе, то руки-ноги попереламую!

28

Звечора я забула зачинити вікно, і вночі прокинулась від спокійного і врівноваженого котячого муркотіння. Коти, троє, сиділи на підвіконнику, повернуті мордами до мене, і муркотіли. Раніше вони тільки по-хижому гарчали.

Котячі очі невпинно слідкували за тим, що я роблю. Вони помітили, що я прокинулась, і позамовкали. Один кіт стрибнув на підлогу.

— Котики! Ви вже зовсім знахабніли, — крикнула я, — брись! Не можна вам бути в хаті!

Всі три коти були вже на підлозі, обнюхуючи кожен закуток кімнати.

— Я кому кажу! Брись надвір!

Коти, піднявши догори хвоста, метались довкола ліжка, ніби навіжені. Я пожбурила в них книжкою — першим, що попалося мені під руки. Але не так, що попасти, а щоб налякати.

— Дайте мені поспати! Геть! Брись!

Коти трохи поперепуджувались і повискакували на подвір'я.

Я заснула і до ранку вже не прокидалась. Прокинувшись, я побачила всіх трьох котів. Вони, скручені калачиком, мирно спали в моїх ногах, час до часу відкриваючи одне око, щоб прослідкувати, як я на це зреагую.

29

Я трохи заблукала через того метелика.

Я побачила його у вікно, великого, навіть дуже великого, з білими крильцями, чорними на кінцях. Таких метеликів я не бачила ніколи ніде. Я подумала, що лялечка, якою цей метелик був напередодні, напевно, була по-справжньому гігантська, на півдолоні або й більша. Побачивши таку лялечку, я могла би налякатись. Ціла лялька, а не лялечка.

Малою я ніколи не мала гарних великих ляльок.

Я вибігла з хати і почала наздоганяти метелика. Той летів стрімголов, не зважаючи на стежки, які я знала. Деколи сідав на траву чи кущ, ніби озирався, чи я вспіваю.

Я не хотіла його піймати, просто дивитись на нього. Як гарно він летить. Які гарні у нього крильця, черевце і вусики.

Тут, серед гір, багато що вмє літати. Очевидно, не літати в горах великий гріх. Мені часто тепер сниться, що я літаю.

Уві сні, щоб злетіти, мені доводиться натужуватись. Примушувати себе подумки не боятись відпуститись — а потім літати легко і страшенно приємно. Такі сні найкращі. Я не літаю крилами, ні, уві сні в мене крил нема. Якщо це можна якось пояснити, то я швидше літаю всією серединою, внутрішньо, ніби якась могутня сила проштовхується з мене крізь грудну клітку і ця клітка відчиняється.

Але літаю я не тут, в горах, а у великому місті, і вночі. Я одягнена в легку майже прозору білу сорочку, під сорочкою нічого нема. Я знаю, що насподі я зовсім гола, але клопоту через це не відчуваю, бо так, в польоті, мене ніхто і ніщо не впіймає. Я з легкістю перелітаю хмарочоси, бачу під собою парки і алеї, рекламні світла неприродних кольорів, проте темні провулки я і уві сні намагаюсь оминати.

Метелику летіти було важче, ніж мені. Надто великі крила тягнули метелика до землі. Адже він всього лиш комаха, йому важче витримувати свою вагу, ніж птахам.

Сачком його впіймати було б дуже легко.

Так я мало не заблукала. Я відбігла надто далеко від хати без нічого. Маючи торбинку з мапою і покривальцем, в горах заблукати не дуже страшно. Я вже не раз ночувала під відкритим небом. Вранці завжди дуже легко відшукати дорогу назад. Головне не панікувати.

Метелик десь сховався, і я вирішила присісти — подумати, кудю краше повертатись. Сонце ще було високо.

І тоді я побачила Варку.

Вона була одягнена в довгу білу сорочку, і під сорочкою більше нічого не було. Рухалась хаотично, не дотримуючись якогось певного шляху. Волосся розпущене. Сліпі очі незворушно дивились кудись не вперед, а вглиб.

Не пам'ятаю, чи я згадувала, що у Варки волосся таке страшно чорне, як смола. Обличчя видовжене і сухе. Смагляве. Ніс гострий. Під очима і на чолі зібрались невеликі, але вже помітні зморшки.

Варка була дуже гарною, особливо у цій прозорій сорочці, на полах з чорним геометричним візерунком.

— Варко, — крикнула я, — що ти тут робиш? Як ти сюди дісталась?

Варка почула мій голос, але не відреагувала. Сіла на землю. Я підійшла і вмостилась поруч.

— Варко, щось сталося? Куди ти йдеш?

— А що, йти треба обов'язково кудись?

— Я тебе прошу!

Верхні гудзики Варчиної сорочки розстібнуті.

— Ти до озера так і не дійшла? — спитала Варка.

— Була погана погода.

— Я ж тобі казала.

— Я не дійшла тільки через погану погоду. Крім того, я пізно вийшла і пускатись далеко було страшно. Я би не встигла завидна повернутись.

— Невідомо, чи ти би взагалі повернулась.

Варці треба було б стати поетом. Але хтозна, може, вона і пише вірші. Вона диктує, а вуйна Миця записує. Але я не знаю, чи вуйна Миця письменна.

Звідкись Варка раптом дістала сигарету і так само невідомо чим її запалила.

— Ти куриш? — я була справді здивована.

— А що мені ще робити?

- Marlboro?
- Marlboro. Звідки ти знаєш?
- Здогадалась.

Не знаю чого я торкнулась до Варчиних грудей долонею і почала їх гладити. Варка не заперечувала.

— Мама поводитьсь зі мною так жалісливо, ніби я маю завтра померти, — сказала Варка, — а я не збираюсь вмирати. Я ще довго проживу. Переживу всіх.

— Варко, а тобі не важко так довго бути без чоловіка? — її сорочка сповзла з одного плеча, і я її туди поцілувала.

— А чого мені має бути важко? Жінка не обов'язково мусить бути з чоловіком. Вона може бути і сама, і з кимось іншим.

— З ким іншим?

— З усім, що навколо. Тут можна навчитись забувати, що ти жінка, і стати всім, що є у природі. А ти? Ти вже була з чоловіком?

— Була.

— Ти його лишила?

— Лишила.

— Він не сумує за тобою?

— Напевно, ні.

— А хтось за тобою сумує? Ти когось залишила там?

— Ні.

Я цілувала її все нижче і нижче. Варка гладила мене по голові і шиї. Я не знаю, чого робила це, ніколи раніше я не думала про щось подібне.

Я збуджувалась зовсім не так, як це буває з чоловіком. Не відчувала нестерпної хіті, навпаки, мені було спокійно і байдуже, навіть ліново. Сонце сліпило очі, і я їх закри-

ла. Тепер ми обоє були двома сліпими теплокровними істотами, які тулились одне до одного, щоб втертись, забутись, стати чимось спільним одним.

Гори дивились на нас і мовчали. Вони набагато безсмертніші, ніж я думала раніше. В горах не можна бути гордою. Не можна хотіти бути окремо. Не можна любити щось менше, ніж вони.

30

Я довела Варку до її дому, хоч вона цього і не хотіла. Вуйна Миця, видно, дуже переживала. Вона вибігла нам назустріч, як тільки помітила з подвір'я.

— Варко, де ти була?! — вуйна Миця мало не плакала.

— Вона ходила до мене в гості, — відповіла я замість Варки.

— Звідки ти взяла цю сорочку, Варко?

— Я їй подарувала. Правда, дуже гарна? — знову сказала я.

31

Вуйна Миця, як все, добре мене нагодувала. Дала величезну мисагу борщу з кролятиною. М'яса я вже не їла давненько. Дуже смачно після довгої перерви знову його скуштувати.

— Почекай трохи, — сказала вуйна Миця, — хліб ще в печі. Як сі спече, то озьмеш собі боханець.

— Скоро будуть сніги, — говорила далі вуйна Миця, — треба тобі сі підготувати. Як випаде сніг, то ходити до нас стане трудніше.

— Яюсь впораюсь.

— Може, зимуй у нас?

— Не хочу вам набридати. Коли стане зовсім тяжко, то прийду, не переживайте. Ще не будете знати, як мене їбутись.

Варка за весь час не сказала жодного слова.

— Коли зима, то час так не біжить борзо, як тепер, — казала вуйна Миця. — Довше треба спати, набагато довше, кутатисі в тепле, забивати шпари лахами, аби не дуло. Може так дути, що дайбі.

— Сподіваюсь, що вікна мені не замете снігом. Мені важливо, щоб було видно гори.

— Може замести, доньцю. Але ти сі не бій. Спи тогди, коли так буде. Все так не буде. Тут, в горах, люди живуть по-природному, як звірі. Зимую звірі ховаютсі в нори і барлоги і там сиде. Спле собі. І ти так роби. Чесу буде багато, аби подумати, щось собі хатне поробити.

— Я плету покривало. Досі мало плела, а коли похолодніє, зможу закінчити.

— О, в'єжи собі. Тільки не бійсі чесу.

32

Коли я повернулась до Франевої хати, то відразу почувула зсередини якийсь незвичний звук. Ніби капає вода.

Подумала, може, коти побешкетували, поламали криничний краник. Я не казала, але криниці біля Франевої хати не було. Вода проведена просто в хату і пускається за допомогою цього краника. Так високо викопати криницю було би неможливо. Надто глибоко довелося би копати.

Я увійшла до хати. З краником все в порядку, але капання не припинялось. Воно мало відзвук металу, більше

було схоже на механічне, ніж природне. Чим ближче я підходила до ліжка, тим більше звук ставав знайомішим. Це було не капання, а цокання. Гучне і ритмічне.

На ліжку поруч з подушками лежав старенький механічний годинник округлої форми. Червоний, протертий у кількох місцях корпус. Я взяла годинник в руки, і він голосно задзеленчав.

Я зовсім не здивувалась його появі. Тільки подумала, що взимку з годинником буде важче нудитись.

33

Після кількох погожих днів погода раптом почала стрімко змінюватись. Повіяв сильний холодний вітер, листя на деревах гірських підніж з жовтого стало тьмяно сірим, потім неприємно задощило, що, однак, мені не було аж дуже неприємним.

Більшість часу я проводила в хаті. Читала, плела покривало, просто дивилась у вікно. Я думала, що навіть якщо мені ще не вдалося все остаточно забути, то інші люди, ті, яких я залишила, давно вже забули про мене.

Надвір я виходила тільки в туалет. Біля дверей я взувала гумачки і кептар — обидві речі відійшли мені у спадок від Франя.

Їла дуже мало. Варила собі рідкі зупи з картоплею, квасолею і морквою. Тут я полюбила моркву.

Охримко був приніс мені великий слоїк з бринзою, і вона, хоч і плісняла згори, все одно залишалась смачною і поживною.

Коти невідлучно ходили за мною. Коли я виходила надвір, вони чекали мене на порозі, не хотіли мокнути. Я не рахувала, скільки їх є, може, п'ять, може, більше. Деколи вони змінювались, якийсь кіт, якого я добре

запам'ятала, раптом кудись зникав, а на його місці з'являвся новий.

— Я не маю чим вас добре годувати, дорогі, — казала я котам, — ловіть мишей або щурів.

Коти, проте, не були надто вибагливими. За небагато часу вони вже їли зі мною мої не дуже смачні зупи. Навіть гризли сиру картоплю і моркву. Коли я цілий день нічого не їла (не тому, що не мала, а просто не хотіла), коти приносили мені мишу і клали її на стіл, даючи знати, що це мені. Щоб я не соромилась. Одного разу вони принесли мені мертвого дятла. Невідомо, де коти його відпорпали, бо дятли, всі, які були, мали вже давно відлетіти у вирій.

Втім, з котами витримувати затяжні дощі було легко. Я їх по черзі гладила, говорила до них, а вони дивились на мене так, ніби я не розумію, що вони мені відповідають.

Вчора ненадовго визирнуло сонце, напевно, востаннє по-осінньому. Дощ припинився, хоча на деяких вершинах тривав далі. Вітер ушух, даючи дорогу іншому, холоднішому, з морозом.

Я випрала брудні речі і повісила на дроти сушитись.

А сьогодні зранку пішов сніг.

Я дивилась у вікно, як він падає: поволі, незграбно, без поспіху, зі знанням, що його приходу вже нічого не може зашкодити.

Сніг падав у такт цоканню годинника. Виглядало так, що вони змовились.

— Я справді подібна на ведмедя в барлозі, — сказала я котам.

Мені було дуже радісно бути тут, згори, у затишку, без пам'яті і без страху, без нікого, з котами і навіть без них.

— Що ж, будемо вмошуватись спати.

Коти повистрибували на ліжку, я закуталась в ковдру, обклавшись теплими котячими тільцями як грілками.

Монотонно цокав годинник, падав сніг — і я заснула.

Я собі постійно повторювала, що завтра можу не прокидатися дуже рано, можу поспати довше, допізна, можу прокинутися аж під вечір, бо не маю, зовсім не маю куди поспішати.

34

Тої ночі мені снились на диво казкові і різнобарвні сни. Багато з того мені важко пригадати, але точно пам'ятаю, що найчастіше я була не собою, а кимось і навіть чимось іншим. Багатьма іншими.

Спочатку було так, що я таки наважилась скупатись у Дземброні, попри те, що вода була справді крижаною. Я роздягнулась і відразу, щоб не дуже мучитись холодом, пірнула. Раніше я думала, що Дземброня, як всяка гірська річка, дуже мілка, по кісточки, найбільше по коліна, але у воді, відкривши очі, я побачила, що то був оптичний обман — вона дуже, страшенно, глибока. Охримко стояв на березі і казав мені:

— Доньцю, не треба нині сі купати. На Іллі купатисі небезпечно, бо вода може затягти. На Іллі у нас не купаюці.

Я пірнала все глибше і глибше. Повітря мені чомусь не бракувало. Я відчула, що й зовсім можу обходитись без нього.

Дземброня не глибока, ні, думала я, вона висока. Я перестала плисти і раptom полетіла. Полетіла над камінням, над урвищами і течіями, майстерно маневруючи руками. Каміння перетворились на гори. Я перелітала з вершини на вершину так легко і швидко, як не може жодна птаха. На вершині я ненадовго зупинялась, щоб перевірити, чи за мною ніхто не женеться. Ніхто.

Боже, яка я не потрібна, — думала я, — я не потрібна навіть самій собі.

Потім я стала летючою рибою.

35

Ще мені снилось, що я разом зі своїми котами полюю на щурів. Коти стрибали набагато краще за мене, але з ввічливості цього не показували.

Вони приганяли щура просто до мене, а мені залишалась найлегша робота: вдарити лапою щура по голові, вилізти на нього згори і вчепитись в горло зубами. Решта котів не забарилися б допомогти.

— Ми женемо його просто на тебе, — кричали мені коти, — дивись, не дай йому проскочити!

— Мені страшно, — кричала я у відповідь, — мені дуже страшно. Я ніколи досі не ловила щурів!

— Що тут страшного? Бий його лапою по голові! Бий! Він вже біля тебе!

Я не могла вдарити. Щур шугав повз мої лапи і зникав у підземних норах.

Я боялася, що коти будуть на мене маркотні, але вони поводитись розуміюче.

— Пильнуй! Ми женемо на тебе нового щура!

— Слушайте, може, давайте, я буду його гнати, а бити нехай б'є хтось інший.

— Не можна. Ти мусиш.

Крім того, коти чомусь були одягнені у старовинний гуцульський одяг, який зараз я би не змогла описати. Вони по-чорному матюкались. Деколи вони виговорювали таке, що я аж червоніла.

Спочатку ми полювали у Франевій хаті. Вбитих щурів складали на столі. Потім, коли щурів в хаті не залишилось, вийшли надвір. Ми стрибали по деревах і кушах, вигукували щось у повітря, і інші коти, десь здалека, гукали нам у відповідь, що вони нас чують.

Коти мені показали багато чого досі не відомого. Наприклад, дупла.

Я не знала, що дупла старих дерев такі просторі. У них легко могла замешкати якась людина.

В одному дуплі я знайшла пакунок, перемотаний голубою стрічкою.

— Що там? — запитала я у котів.

— Франеві фотографії, хіба ти не впізнаєш?

Я розгорнула пакунок і справді знайшла у ньому величезну купу старих, пожовклих фотографій.

— Франьо замало витримав фотопапір у фіксажі, раз фотографії пожовкли, — сказала я. — Добре, що зображення зовсім не зникло.

— Чекай, — обурилися коти, — а ти знаєш, скільки цим фотографіям років?

— Скільки?

— Більше, ніж тобі.

— Але ж я безсмертна.

— Ну та власне.

Я переглядала фотографії, хоча видно їх було не дуже добре. У дупло сонце майже не проникало.

- Ми включимо лампочку, — запропонували коти.
- Це було би дуже до речі.

Коти ввімкнули якийсь ліхтарик, і дупло засвітилось тьмяним фіолетовим світлом.

Тепер фотографії було видно краще, хоча, напевно, специфічне світло трохи спотворювало бачене.

На перших фотографіях справді були гори. Кожна окремо і всі разом. Правда, вони були більше схожі на людей, ніж на гори. Це були люди у повний зріст. З різними лицами, у різному розкішному і не дуже вбранні. Деякі тримали вирізьблені з дерева топірці. Жінки на шиях мали різнокольорові, але здебільшого червоні коралі, які по-гуцульському, здається, називаються зразами. Одна жінка, як мені здалось, лицем дуже схожа на вуйну Мицю, хоча уві сні я могла і помилитись.

Тільки тім'я всіх цих людей чимось нагадувало гірську вершину.

Деякі, пізніші, фотографії, були зовсім іншими. Деякі були навіть страшними. На деяких була я сама, я з котами, я на кріслі-гойдалці плету покривало.

— Добре, що ви мені показали це дупло, — сказала я котам. — Я би і не здогадалась тут шукати.

Коти чемно дякували, казали, що інакше не могло бути.

- То я заберу фотографії з собою?
- Навіщо тобі? — дивувались коти. — Ти ж фотографуєш не гірше.
- Я не вмю фотографувати.

— Вмієте?

— Звідки ви знаєте?

— Ах, та мене знать. Аткуда мене знать, — коти перестрибували з однієї лапи на іншу і все повторювали і повторювали цю єдину фразу.

36

Я прокинулась у царстві павутини. Всюди: на стелі, на стінах, на столі і кременці, на ліжку — була павутина. На моєму волоссі. Павутина звисала під тягарем вже закам'янілої пилюки, ніби саван.

Котів ніде не було.

— Коти, — гукнула я.

Ніде нічого не поворухнулось.

Я встала з ліжка, і було якось дуже важко. Все тіло позатерпало, ноги ледве несли, а руки тремтіли.

Павуків на павутині не було, тільки пилюка. Павутина така товста, що нагадувала рибальські сіті або моє ще недоплетене, але вже сіре покривало.

— Що це за холера, — сказала я сама до себе, оббираючи павутину з волосся і лиця.

У вікно світило сонце. Я виглянула і на своє розчарування побачила, що земля і далекі гори не вкриті снігом. Чорна земля і чорні гори. Зусібіч стікали дрібні струмочки, як буває після відлиги. Напевне, це був не остаточний сніг, подумала я, сьогодні знову потепліло, і той сніг, який падав ввечері, розтанув.

Страшенно хотілося їсти.

— Коти, — знову гукнула я.

Нічого.

— Де ви поділись?!

Стіл покритися невисоким фіолетово-сірим мохом.

— Що це за холера?

Але по-справжньому мене нічого не дивувало.

37

Я відчинила двері, щоб до хати зайшло свіже повітря. Надворі на диво погоже. Треба набратися сили, щоб повимітати з усіх закутків павутину, хоча ця робота, якщо чесно, не дуже мене захоплювала.

На подвір'ї стояв Охримко і довго здивовано на мене дивився.

— Доньцю, — сказав він, — ти не поїхала?

— Чого я мала їхати?

— Ади! А я думав, що ти поїхала, та й тому не приходив.

— Нічого.

— Як ти тут сама перебула?

Я мовчала.

— Йой, йой, йой! Аби я був знав, то прийшов би до тебе. Мені високі сніги не страшні, я хожу по них, як по стежці.

— Високі сніги?

— Та певно такі, як твоя хата. І як ти не змерзла?

— Бачите, я живуча.

— Та бачу, — Охримко навіть усміхнувся. — А я думав, що ти поїхала. Всі так думали. Зима сего року була така люта, що ну. Ти, певно, зо три місяці не могла вийти з хати.

На мені не здригнувся жоден нерв, хоча серце калатало, як скажене.

Я проспала цілу зиму.

38

— Вуйку, а чого ви думали, що я поїхала? Вам хтось казав?

— Та Варка сказала. Я думав, ви сусіди, та й хто, як не вона знає, що з тобов.

— Може, я їй щось таке і казала, що хочу поїхати, а вона подумала, що я дійсно так зроблю. Я за всю зиму до них не заходила.

— Вже і не будеш, — скрушно похитав головою Охримко.

— Чого раптом? Зараз збираюся їх провідати.

— Таже Варчина мама, Митрія, померла.

— Померла?

— Померла вже зо три місяці як. Ще молода була жінка: шіздесет і сім год. Тут баби до девідесетки доживають, а вона померла. Ну але, значить, так мало бути.

— А що тепер буде з Варкою?! Вона живе сама?

— Таже Варки вже тут нема. Її в якийсь інтернат для сліпих забрали, чи як то сі називає, я не знаю. Приїхали та й забрали. А що мали робити? Дівка геть чисто сліпа була. Сама поратись вона би не впоралась. Як би то віглядало?

— А куди відвезли?

— Я відки, доньцю, знаю. Забрали, та й на тому амінь. Дим та й нитка. Ніхто нічо про ню не чув. Може, так

для Варки і ліпше. Там є спеціальні люди, будуть за неві дивити, будуть кормити, одягати. Там, певно, живуть такі, як вона, будуть мати про що побалакати.

— Без них мені житиметься набагато гірше, — я справді так думала.

— На то нема ради. Божка покликав, та й мусиш йти, всьо лишати і борзо йти.

Я мовчала. Відчувала себе покинутою.

— Ну то добре, донько, раз ти зиму перебула, то значит, жити будеш. Вібрала собі таку дорогу, то йди нев.

Охримко вже хотів рушати вниз, але потім швидко повернувся.

— О, добре, що сі-м нагадав. За тобов, ще коли тіко сніги були впали, якийсь бахур випитував.

— Бахур?

— Але тогди я вже думав, що ти поїхала, та й так йому і сказав, що ти поїхала. Він ще походив сенди-тенди, повипитував, але йому всі казали, як я: що поїхала. І він также поїхав.

— А сам назвався?

— Неє. Я, як по правді, і тим сі не цікавив. Тогди роботи було по саму зав'язку. Я не мав коли. Думав, може, який твій знайомий альбо брат.

— Напевно, то був брат.

— Ну, видиш. Якби я був знав, що ти є, то направив би 'го до тебе. Разом вам зимов би було тагі ліпше, хіба не?

— Було би ліпше.

II

1

Я посадила навколо Франевої хати різних квітів. Подумала, що йому було би так значно приємніше. Адже я так нахабно влізла без дозволу в його маєток і, можна сказати, що і в його смерть, бо все ж не в життя. Невідомо, що Франьо зараз думає. Чи злиться на мене за це, чи навпаки — радіє. В певному сенсі я продовжила його. Зайняла його місце. Врятувала його від повного небуття. Кожному мало бути таке до вподоби, якщо, звичайно, Франеві взагалі зараз що-небудь подобається.

Може, Франьо зараз дивиться на мене? Спостерігає за тим, що я роблю, про що думаю. Йому би також мало сподобатися, що я майже не думаю. Принаймні не думаю над тим, як і чого живу. Думаю про відсторонені речі, про якісь незначні події, дрібні і випадкові, але такі, що вкотре і вкотре доводять бездоганність побудови всесвіту.

Я деколи уявляю собі Франя, хоча ніколи не бачила його зображень. У вуйни Миці були його фотографії, був навіть портрет, але вона завісила цей портрет рушником, щоб ніхто не дивився. Вуйна Миця мала на Франя якусь злість, суто жіночу злість, і я думаю, може, за те, що він не любив її або любив менше, ніж щось інше, фотографувати, наприклад.

Я собі уявляла, як Франьо просить вуйну Мицю стати йому до фотографії.

— Я не вбрана, — каже вуйна Миця, — де мене таку можна фотграфувати?!

— Я тебе прошу, ти так дуже гарна, — просить Франьо.

Вуйна Миця шаріється, їй приємні Франеві слова. Вона стоїть біля хати, а Франьо лаштує для знимки апарат.

— Фотографія буде дуже добра, — примовляє Франьо, щоб вуйна Миця не встигла передумати, — такої доброї я ще, може, й не робив.

І раптом вуйна Миця розуміє, що для Франя гарна не вона, а фотографія, що на фотографії вона може бути і не гарна, але фотографії з негарними жінками також можуть бути гарними.

— Куди ти? — дивується Франьо, а вуйна Миця стрімголов збігає вниз до себе додому. Вона плаче, але Франьо цього не помічає. На підвіконні, там, де шойно стояла вуйна Миця, він бачить величезного волохатого павука, якого йому досі не вдавалося зафіксувати на плівці.

— Оце буде добра фотографія, — тішиться Франьо і клацає апаратом.

Я думаю, чи Франьо був худим чи трохи товстеньким? Чи мав він бороду або хоча б вуса?

Думаю, що був худим і мав тільки вуса. Носив полотняний картуз або чорний капелюх з широкими крисами. В нього була біла сорочка в жовтий горошок. Були штани в дрібну клітинку. Можливо, він кульгав на праву ногу. Спав у кальсонах.

Франьо любив пожартувати, але більшість часу мовчав. У своїй хаті, так далеко від інших, йому не було сумно. Він завжди знаходив собі заняття. Йому цікаво

було спостерігати за тим, як тече час і як він від цього змінюється. Потім він вирішив собі, що безсмертний, бо він таки справді був ним. Франьо думав: «От гори з часом сі мінсят, а я який був, такий є». І гори дійсно змінювались, я підозрюю, спеціально, щоб завести в облуду того, хто живе біля них.

Цікаво, чи Франеві коли-небудь ставало прикро від того, що я завдяки його жартам залишила гру на скрипці.

2

Сьогодні я знову за дуже довгу перерву пішла до Яреми просити його привезти мені меленої кави. Після проспаної зими я трохи боюся міцно засинати.

Ярема радий мене бачити. Він трохи посивів і поогряднішав, але зимівля часто цим закінчується. Мало рухаєшся, багато їси.

— Ти дивисі, яке з тобов стало, — сказав Ярема. — Всі думали, ти поїхала, а ти тут.

— Тут так добре, що я не хочу звідси їхати.

— Добре, але і не дуже. Я видів, як люди живуть трохи далі від гір, то все мають: телевізори, радія, такі чайники, що їх не треба на огонь ставити — самі воду кип'яте. Людям там жити багато ліпше.

— Але зате вони мають менше гір, ніж ми.

— І то правда. Тобі щось привезти?

— Так. Привезіть мені меленої кави.

— Тої труйки? Від кави болить голова і спати сі не хоче.

— Я знаю.

— Я можу привезти тільки «Jacobs» — иншої нема.

— Нехай буде.

— Але повідумують собі! Спати їм сі не хоче. Що може бути ліпше за спанне. Добра робота, добрий харч, добра жінка та й добре спанне!

Коли я поверталась назад додому, то зустріла голову сільської ради — вуйка Івана — не дуже старого чоловіка, який завжди носив піджак від костюма. Він ніколи до мене не говорив, а тут раптом сам підійшов.

— Дівче, а ти з міста, не? — сказав мені.

— З міста.

— У містах всі кінчають університети, не?

— Дехто.

— А ти маєш університети?

— Маю.

— А бомагу маєш, де би це сі писало?

— Ні. Залишила в місті.

— Ну та то не біда. Видно і так, шо маєш університети, — вуйко Іван запнувся. — Ади тиснуть на менє, аби в селі бібліотека була, та най би була, хіба я шо кажу? Але ніхто не хоче там сидіти. А ти би не хотіла? Бібліотека вже кілька год заперта, десіть або й білше. Книжки як заперли, та й так туди ніхто сі не навідував. А тепер ти би там сиділа та й книжки стерегла, бо діти ходити все сдно не будуть, я їх знаю, але так, аби було. Ну то як?

— А мені щось будуть платити?

— Аякже! Двісті рублів. І ще трохи знімуть, але сто п'яддисеть будеш мати точно.

Я мовчала.

— Що? Мало? — вуйко Іван трохи збентежився. — Та ти би там була не кожен день, по через день. Раз на тиждень хоц би.

— Добре.

— Ади, — втішився вуико Іван, — на тобі ключ, — він вийняв з кишені піджака один маленький ключик і дав мені. — Я тобі зараз покажу, де бібліотека. Недалеко. Півгодини і будем там.

— Не треба мені показувати. Я знаю, де вона.

3

Як по правді, то в Дземброні зовсім мало дітей. За своє теперішнє життя я бачила двох-трьох, не більше. Може, вкупі назбирається десять. Більшість жителів — старі і зовсім старі.

Діти, як правило, пасуть на полонинах корів і овець. Виходять туди навесні і повертаються додому аж під осінь. Живуть на полонинах у крихітних хатинах з ліжком і пічкою. Я бачила таких двох хлопців, обдертих, чорних від бруду, коротко підстрижених, жвавих.

Я не кажу, що це погано — бути таким обдертим і брудним. На полонинах іншого не треба. Якби я була на їхньому місці, то виглядала би не краще. Щось у цьому є навіть приємне: бути таким брудним і таким жвавим.

Я дала цим двом хлопцям шоколаду. Вони підійшли на безпечну відстань, обережно взяли шоколад і чемно сказали: «Дякую». Вони поважали мене, бо я була чужинкою. Остерігались мене, навіть трохи боялись, як бояться невідомої хвороби.

Я тоді, коли зустріла хлопців на полонині, була знайшла три білих гриби: великого, меншого і найменшого. Гриби також віддала хлопцям.

Важко уявити, щоб такі хлопці ходили до бібліотеки. Їм не потрібні книжки, і я так само можу це зрозуміти. Нащо читати, коли можеш бачити. Нащо знати про світ, коли можеш ним бути.

А втім, мені би хотілось, щоб діти приходили до мене в бібліотеку. Якщо вони не вміють читати, я би читала їм сама. Вони би сиділи в рядок, а я би читала вголос, з інтонацією, як я вмію.

Коли десь працюєш, то хочеться бачити наслідки своєї роботи. А так — сидіти в бібліотеці, як голодний забутий привид — мене не тішить. Я приїхала сюди все змінити — навчитись бачити і жити, а таке було би продовженням порожнечі і безпліддя, з якими я народилась і з якими не хочу перейти у інші світи.

4

Я була малою, дуже малою.

Коли Франьо гнав попри наші ворота свою ідеально білу корову на пасовисько, я кинула в корову камінь. Камінь попав у живіт. Корова підскочила, а потім пішла далі. Бувають такі люди, які часто б'ють своїх корів, а Франьо ніколи не бив. Він її мив у бані. Гладив її, чесав, а корови чесання люблять більше за все на світі.

Тому Франева корова, яка від народження не знала, що таке батіг, патик чи камінь, сама не зрозуміла, що то було. Що я спеціально, аби зробити їй боляче, пожбурила каменем просто їй в живіт.

Я відразу сховалась за паркан, але Франьо мене все одно помітив.

— Нехай помічає, мені що до того, — казала я собі. — Він мене обдурив, а я кинула в його корову камінь. Око за око.

Я боялась, що Франьо прийде до моєї баби жалітися, тому пішла на цілий день до сусідських дівчаток, які жили

в Коломиї, і так само, як я, приїжджали до своєї баби на літо. Ці дівчатка — Інна і Оля — робили капості іншим значно частіше, ніж я. Вони нишком били Іванку — свою малу і вредну двоюрідну сестру, крали в старого Федора з городу найкращі соняшникові голови, крали черешні і полуниці, хоча якраз в них черешні були найбільші і найсолодші.

У товаристві коломийських бандиток мені ставало легше забути про свій камінь. Більше того, я все дужче ненавиділа Франя, і камінь вже не задовольняв мене. Я прагнула страшнішої помсти за скрипку і за силос, який так ніколи і не привезли на вокзал.

Франьо бачив, що я плекаю в голові план помсти, але нічого не казав. Він продовжував жартувати і підсміюватися, що лютило мене ще більше.

— Через камінь, який ти кинула в корову, — казав він мені, — корова стала доїтися фіолетовим молоком. А то молоко таке смачне, якби ти тільки знала. Файно тобі дякую за камінь. Якби ти ще раз каменем фурила, то, може, молоко стало би іншого кольору і корова сі доїла геть чисто сметаною.

— Вуйку, — відповідала я плачучи, — нашо ви мене зачіпаєте?

— Ади, а що я сказав? Я тільки подякував, що ти кинула камінь, та й фертик.

У Франя на подвір'ї ріс величезний ясен з обрубаною кроною. Кожного року на той ясен прилітали гніздитися лелеки. Франьо дуже цим гордився, він казав, що лелеки не гніздяться, де прийдеться, вони ретельно вибирають собі подвір'я, на якому нема сварки і злих намірів. Франьо спеціально викинув на ясен лелекам шину від колеса вантажівки, щоб птахам було легше вити гніздо.

Одного разу, коли Франьо пас корову, я вилізла на ясен і перекинула шину з лелечим гніздом. Було літо. Ніхто з дорослих лелек в гнізді не сидів. Я спостерігала, як шина поволі перевертається і падає додола, як раптом з гнізда випадають два великих білих лелечих яйця і летять до землі самотійно. Коли я побачила ті яйця, то ладна була за ними скочити з ясена навздогін. Все тривало кілька секунд. Мить — і два лелечих яйця з тріском падають на землю і розбиваються на друзки. Яєчний жовток, в'язкий і темний, бризкає в різні боки. Я пам'ятаю дуже добре, як воно виглядало згори, з ясена. Ці дві жовті живі плями. Я дивилась на них і дивилась, аж поки не прийшов Франьо і не зняв мене з ясена. Я боялась знову стати на землю, татуйовану тим малюнком.

5

Три дні я мила і прибирала в бібліотеці. Витирала з книжок пилюку, розкладала їх тематично на полиці стелажів, деякі заклеювала, хоча більшість книжок були майже новими, постарілими лише від часу, а не від багаторазового прочитання.

Книжок зовсім мало. Багато радянських про благородних юних партизанів і хворобливо совісних піонерів і жовтенят, багато дитячих журналів. Але є також дуже старі книжки — ще з початку століття: різноманітні австро-угорські читанки-хрестоматії, які я сама гортала з превеликим інтересом.

В бібліотеці пахло сирістю і книжковим пилом. Спочатку мені паморочилось в голові від цього гострого і навіть зворушливого запаху. Потім звиклося.

У шухляді письмового столу залишилась тоненька купка карток читачів, ще з п'ятдесятих-шістдесятих років.

Я подумала, що ці читачі навряд чи захочуть знову ходити до бібліотеки, вони, напевно, давно повиростали з дитячого віку, стали старими, може, і помирали або виїхали. Ці картки я заховала на самий низ шухляди.

Натомість познаходила чисті бланки карток, які мали чекати на своїх нових читачів.

Хоча сумнівно, аби вони були.

Колись жителів Дземброні було більше, я не сумнівалась.

Три дні, поки йшло прибирання, я ночувала в бібліотеці. Ввечері повертатись додому я вже не мала сили, тим паче, що йти треба дві години і постійно вгору.

На обід я ходила до Охримко і його дуже доброї жінки — вуйни Марії. Вона мала смішне дівоче прізвище Цінес. Її батьки — не то євреї, не то — німці.

Вуйна Марія готує незвичні, як для цієї місцевості, страви. Яечні зупи, салати зі шпротами і гранатовими зернятками, вареники на пару, смажені овочі в клярі, замішаному на пиві. У вуйни Марії, єдиної тут, я бачила різні екзотичні приправи включно з фенхелем і майораном. Багато що вона сама вирощує у саморобній теплиці біля хати, наприклад васильок і цикорій.

Вуйна Марія дуже добра. В неї товсте сиве волосся, зібране на потилиці в гульку, і окуляри.

Охримко кличе її не інакше, як «Ціньцю, Цінчику».

— Вуйно Маріє, — сказала я після обіду, — ви так смачно готуєте!

— Не кажи мені вуйна Марія, кажи мені вуйна Ціня.

— Вуйна Ціня. Може, давайте, я запишу вас у бібліотеку? Будете першою і останньою.

— Нашо мені ще читати. Я без того всьо знаю, — і вона гарно і дуже по-доброму усміхнулась.

6

Проходила повз хату вуйни Миці, і мені страшенно закортіло туди заглянути. Подивитись, як там тепер, чи щось змінилось.

Хату залишили відчиненою. Я увійшла досередини, і стало дуже шкода, що мене ніхто не зустрічає.

Ліжка прибрані, на столі чисто, піч накрита великою пласкою дошкою.

Я подумала, що можна було би взяти собі одну каструлю, а потім, якщо хтось за неї згадає, — віддати. Але навряд чи хтось згадає.

На стіні, поруч з образами, висіли портрети вуйни Миці і Варки. Поруч висів ще один портрет, завішений рушником. Ще при житті вуйни Миці він був завішений. Я завжди думала, що то портрет Франя, але спитати у вуйни Миці соромилась.

Тепер я могла би зняти рушник і подивитись на нього.

Я підійшла ближче і вже простягнула руку до рушника, як почувла позаду себе:

— Це ти?

Я перелякано озирнулась. Переді мною стояла Варка.

— Варка? Ти тут?

— А де мені ще бути?

— Охримко казав, що тебе забрали в якийсь інтернат...

— Я повернулась. Мені там було не по собі. Чого я маю жити не у своїй хаті?

— Але як ти тут сама собі даєш раду?

— Тобі ж якось це вдається.

— Так, але... я не сліпа.

— Невідомо, хто з нас менше бачить.

Я мовчала.

Варка анітрохи не змінилась. Навіть сорочка на ній була та сама — біла з чорним геометричним візерунком на полах і рукавах.

— Мені дуже шкода за вуйну Мицю, — сказала я.

— Всі люди рано чи пізно вмирають.

— Тобі, напевно, дуже важко без неї.

— Важко, але не дуже. Тільки тепер я стала зовсім вільною.

Ми сіли на ліжко, і воно рипнуло. Здійнялась пилука.

— Може, живи в мене? — запропонувала я. — Ти не каліка і можеш жити сама, але разом нам було би веселіше.

— Не знаю, чи так буде добре.

— Буде добре!

— Ти приїхала в гори для того, щоб побути сама, а я тобі буду заважати.

— Я не приїхала сюди, щоб бути сама!

— А чого інакше сюди приїжджають?

— Та просто. Я не знаю, чого приїхала. Думала, тут буде ліпше, і так сталося.

— Як ти перезимувала? — перевела розмову Варка.

— Добре.

— Не тяжко було?

— Ні. Я майже всю зиму проспала. Дикі коти зимували зі мною, з ними було тепліше. А тепер вони десь позникали. Напевно, їх потягло назад до лісу.

- Ти зараз працюєш в бібліотеці, я чула?
- Вуйко Іван запропонував, і я погодилась.

Я встала і знову підійшла до завішеного рушником портрета.

- Варко, а це портрет Франя, правда?
- Правда.
- А чого він завішений?
- Мама не хотіла, щоб ти його бачила.
- А тепер? Можна мені тепер подивитись на нього?
- Краще не треба.

Варка замовкла і чекала, що буде далі.

- Варка, — сказала я, — Франеві фотографії у тебе, правда?
- Чого ти так думаєш?
- Я знаю, що це ти їх забрала, коли Франьо помер.
- Франьо не помер. Його вбила мама. Кинула в борщ щурячої отрути.
- Нащо вона це зробила?

Раптом хатні двері відчинились, і досередини заскочив захеканий Гайдук — старий дід, сусід вуйни Миці. Він тримав в руках націлену на мене рушницю.

- А, це ти тут! — сказав він мені. — А я думав, якісь злодії прийшли хату грабувати. Туристи, може, які.
- Це я.
- Що, прийшла сі подивити? — Гайдук опустил рушницю. — Тут всьо так сі лишило, як колись. Ніхто ніц не рунтав. Хто знає, може, Варка ще і вернесі сюди на старість. Там, в тому ентернаті, зі сліпими не дуже сі няньчать.

Варка сиділа просто перед Гайдуком, але той чомусь її не помічав, дивився тільки на мене. Варка встала і пройшлась з одного боку кімнати в іншу. Я думаю, для того, щоб покрасуватись переді мною, ще більше мене вразити. Гайдук не змигнув оком, для нього Варка залишалась невидимою.

— А ти, дитино, йди борзо до себе, бо он уже леда сі видко, — сказав Гайдук, — абись не блудила серед ночі.

— Так, я йду.

Гайдук пішов наперед, я за ним. Він витяг ключ і закрив хату вуйни Миці.

— Ади що. Я лиш закрию хату, дивлюсі, а вона знов розмикнена.

— Я думала, що це ви залишили її відчиненою.

— Та де! Замкну, а вона, певно, сама сі розмикає, чи що.

Гайдук звернув вниз, а я догори.

Вже на пагорбі я озирнулась на хату вуйни Миці і побачила у задньому вікні Варку.

Вона тримала рукою шторку і дивилась мені вслід.

7

Щури не дають мені спокою. Раніше я їх майже не помічала, а тепер, коли мене кілька днів не було вдома, вони зовсім розперезались.

Цілу ніч шастали по столі. Я найбільше боялась, щоб вони не набрались сміливості вискочити до мене на ліжко.

Я ненавиджу щурів за те, що вони такі великі. Одного я навіть вчора вбила лопатою і винесла далеко від хати в ліс.

Коли були коти, щури не наважувались висуватись. Шкода, що нема котів. Цікаво, що вони зараз роблять. Де вони?

— Я не можу нічого з тими щурами зробити, — пожалілася я Охримкові, — і найгірше вночі. Я вже дві ночі зовсім не сплю. Боюся, що вони будуть по мені лазити. Щури ж навіть можуть вкусити, я знаю.

— Чо ж ти раніше не казала. Я дам тобі щурячої отрути. Позасипай в нори, та й щурі зараз тобі віздихають.

8

— Хлопці, а ви не хочете записатись в бібліотеку?

Я вийшла аж на полонину, щоб їх знайти. Вони саме прийшли до своїх хатинок пообідати. Корів ніде не було видно, але сюди постійно долинали дзеленчання калатал, прив'язаних їм до шиї. Так корови ніколи не заблудяться остаточно. Вони ходять собі цілий день куди хочуть, дряпаються на такі неприступні скелі і узвишшя, куди я сама навряд чи дісталась би.

Ці два хлопці складають основний потенціал моєї бібліотеки, вирішила я. У селі небагато дітей. Двоє дівчаток ювсім малі, їм всього лиш чотири роки.

Захар — син Гайдука — вже дорослий. Він, якщо захоче, сам прийде в бібліотеку. А цих двох хлопців не дочекаєшся.

Хлопці подивились на мене з великою підозрою.

-- Нашо? -- спитали вони.

— Щоб брати і читати книжки. Я маю багато книжок. Ви можете виносити їх сюди і читати тут, коли не буде роботи.

— Я не вмю читати, — сказав один.

— І я не вмю.

— Тоді я буду вам читати. Ви будете приходити, а я буду вам вголос читати різні дуже цікаві книжки.

— У нас нема часу, — сказав один за двох. — Ми тут будемо до кінця осені. А ходити сенди-тенди тяжко.

— Я буду давати вам шоколаду. Ви ж любите шоколад?

Хлопці завагались. Шоколад — мій останній козир.

— Любимо. А ви зара не маєте?

— Зараз не маю. Але прийдете завтра в бібліотеку і візьмете.

— Не. Завтра ми не можемо. Чорна корова може теле народити. Ми мусимо бути.

— Тоді післязавтра.

— І позавтра не можна, — хлопці замовкли.

— Чого не можна?

— Мама будуть сварити, що ми корови лишили.

Я не знала, що робити далі.

— Слушайте, давайте тоді я буду приходити сюди до вас і тут вам читати книжки.

— А корови?

— Буду з вами їх пасти.

Хлопці презирнулися.

— Що знову? Хіба вам так буде не зручно?

— Буде зручно. Але вам то не затяжко? Відти, де ви жиєте, є куди йти.

— Я буду ходити, ви не переживайте. Мені корисно багато ходити.

— А коли ви прийдете?

— Прийду завтра. Після обіду, щоб ви чекали на мене.

— Будемо чекати. Ми зваримо вам грибну зупу?

— Тільки дивіться, щоб гриби не отруйні.

— Ми збираємо тільки білі і козарі.

— Ну то до завтра.

— Але візьміть шоколяди, добре?

— Візьму.

— Не забудьте взяти шоколяди.

9

В горах вже встало зовсім тепло. Ще де-не-де на схилах лежали сніги, але вони були теплими. Можна калізати в сніги з головою і не мерзнути. Сніг не танув, навіть якщо брати його на долоню або хукати на нього. Напевно, він звик до тепла, може, це був такий собі літній гірський сніг.

Я влаштувала на подвір'ї Франевої хати велике вогнище — спалила всі непотрібні речі. Дивно, але багато речей, без яких я колись не могла обходитись, тепер стали мені заважати. Вони нагадували мені щось, що залишилось далеко позаду. Тут, в горах, потрібен лише теплий одяг на випадок холодів, добре взуття, ковдра або покривало — і все. Тепер я ношу потерті джинси, футболки і светр. В мене є кілька дуже добрих светрів. Ними я по-справжньому дорожу.

Вогонь вийшов височезний. Я боялась, що в селі подумують, що Франева хата горить.

Вже потім я спохватилась — в кишені білих штанів (навіщо мені в горах білі штани?) згорів мій паспорт.

Не дуже страшно. Тепер я, так і не ставши кимось, стала справжнім ніким.

10

Вийшла на полонину навіть раніше, ніж мала. Сонце стояло високо, просто над головою. Туману не було, не було дощу. Черногора красувалась переді мною як на долоні.

Небо чисте аж прозоре. Час від часу над горами шугають чорні ворони, яких тут чимало. Їхні крила величезні. Дзьоб гострий і з металевим відблиском. Не хотілося би, щоб цей дзьоб, коли я вмру, виклював мені очі.

В хлопчачій хатині нікого. Я тримала в торбині плитку молочного шоколаду і ту стару австро-угорську читанку за 1901 рік. Я цим гордилася. Замість того, щоб бути бібліотекаркою, я стану вчителькою, а бути вчителькою набагато почесніше.

— Агов!

Я обійшла хатину, вийшла на пагорб, але хлопців ніде не видно.

В хатині на печі смачно пах мій обід. Хлопці таки дотримали слово і зварили мені грибну зупу. В горнятку з водою стояв, — що мене найбільше здивувало і розсмішило, — едельвейс. Це був точно він, хоча я ніколи раніше не бачила едельвейсів не засушеними. Хлопці підготувались як слід. Едельвейс символізував зворотну сторону їхньої дикої гірської природи. Ця квітка росте на найнепрístupніших скелях.

Я залишила торбину в хлопчачій халабуді і пішла їх шукати далі по полонині. Корови розкидано паслись, не звертаючи на мене уваги. Калатала дзеленчали, і чулося так радісно, як буває тільки в дитинстві на Великдень. Щось святе блукає цими горами.

На галявині несподалік крізь дерева, мені здалось, я побачила хлопців. Я перестала їх гукати, вирішила з'явитись несподівано. Я була впевнена, що вони радітимуть моєму приходу. Як всяких чужих людей, вони будуть мене слухати і намагатимуться показуватись кращими. Я думаю, у їхньому віці це піде тільки на користь.

Я вибігла на галявину і стала перед ними.

— Щось не бачу, аби ви чекали на мене, — сказала я.

Хлопці не відреагували. Їхні лиця чомусь такі бліді, що я їх не впізнала відразу.

— Що сталося? — спитала я.

Хлопці одночасно кивнули мені кудись позад мене.

Я почула ледь знайоме гарчання за спиною. Поволі обернулась.

П'ять або й більше вовків з ошкіреними мордами і вибленою шерстю, з широко розставленими передніми лапами, готові будь-якої миті до нападу, вишикувались поряд.

Я ніколи не бачила вовків так близько. Я завмерла і пони. Запала мертва тиша. Їхні очі блищали. Ці очі мені сподобались. У вовків дуже мудрі, хоч і хижі, очі відлюдника. Благородна постава. Якби я вибирала між псом і вовком, то вибрала б останнього. У вовка є щось дуже мені близьке. Але тоді я думала зовсім не про це.

Я згадувала те, що колись мені розповідала баба. Баба народилась в житомирських лісах серед вовків і мочарів. Вона часто розповідала, що вовки не кинуться на людину, якщо цього першою не зробить самиця. Вовча зграя під час ігор завжди у всьому слухає її. А в зграю вовки збираються тільки під час ігор, інакше не може бути, вовки — одинаки.

Я намагалась роздивитись серед цих ошкірених хижаків самку. Вона, напевно, мала би бути товстішою, але нижчою, хоча, зрештою, невідомо.

Сказати щось було страшно, бо вовки можуть відразу кинутись в напад.

Баба розповідала, що якийсь дядько з її села, перед тим як його загризла голодна зграя вовків, встиг написати на клаптику паперу власною кров'ю, що його загризла вовчиха зубами шістьох вовків.

Я дивилась вовкам просто в очі, а вони мені. Раптом я перестала їх боятися. Страх розвіявся, ніби його не було зовсім, а ці вовки — мої найкращі друзі.

— Йдіть звідси! — крикнула я вовкам.

Хлопці, очікуючи нападу, зойкнули.

— Йдіть, я кому кажу! — і підступила на крок ближче.

Вовки відступили на крок назад, але продовжували тихо погрозливо гарчати.

— Йдіть геть! — дуже голосно крикнула я і викинула руку вперед, показуючи вовкам, куди саме їм йти.

Вовки припишкли і поопускали хвости. Той вовк, що, очевидно, був вовчихою, позадкував в бік лісу. Решта зробила те саме. Дуже швидко їх не стало видно зовсім.

Аж тоді я опустилась на землю і заплакала. Все тіло бахурилось від збудження і напруги, серце шалено гупало.

— Як ви це зробили? — загомоніли навколо мене бахури. — Як вам таке сі вдало?!

— Я маю з вовками свій рахунок.

— Але ви так до них говорили, ніби їхна газдині! Слухайте, скажіть їм, аби не брали наших овець? Вони вас сі послухають.

— Добре, скажу.

10

Несподівано прийшов лист від тети Софії.

Вона писала, що моїй бабі стало зле і незабаром вона збирається помирати.

Я склала свою торбину, зачинила Франеву хату і пішла вниз до залізниці.

Баба живе дуже далеко від гір. Там, де вона живе, села збудовані по-інакшому: ґрунтова дорога, а по обидва боки рядком стоять хати, одно-, півтора і двоповерхові. Хата в хату. Сусід до сусіда, межа до межі.

Бабі вже кілька років як стало гірше. Найбільше їй дошкуляли глухота і мозоль на правій нозі. Через глухоту баба перестала виходити на дорогу поговорити з сусідками, бо однаково нічого не чула з їхньої розмови, тільки казала: «Га?», «Що кажеш?»

Через мозоль вона сильно згорбилась і шкутильгала. Часто зовсім не могла ходити.

Вона спала одна в невеликій комірчині, решту кімнат не зачіпала, тільки взимку розпаювала п'єц, щоб не засиріли кімнати.

В комірчині у баби було одне вікно — між ліжком і піччю. Вікно виходило на дорогу. Баба часто стояла у вікні і визирала когось, можливо, мене.

Вона дуже любила, коли я приїжджаю. Стелила мені ліжко у великій кімнаті, ставила під двері відро, щоб я вночі не виходила пісяти надвір.

— Як мені подопікали оси цього року, — жалілася вона, — спочатку звили гніздо в stodолі, потім у шпідці, а потім, коли б ти тільки знала, у дідовому новому кожусі!

Колись у баби на подвір'ї ніколи не росла трава. Ми ціле літо товклися на ньому, як тільки можна: їздили на велосипеді, грали в футбол, кидали ножами в ціль, намальовану на stodолі, навіть копали ставок, поки дід не взяв граблі і не погнався за нами.

— А тепер, — казала баба, — трава не росте, а гуде. Я тільки скошу, а вона за ніч знову виросте.

— І ще борсуки. Вони риють на подвір'ї нори. Боюся, щоб фундамент не підрили.

Ввечері баба ходила зі свічкою по подвір'ї і посипала сіллю голови всім жабам, яких знаходила.

- Нащо ви це робите? — питала я.
- Та як, аби до хати не заскочила.
- А що буде, як заскочить?
- Буде біда.
- Яку біду можуть зробити маленькі невинні жаби?
- Та так, але то не жаби.

Баба жалілася мені на тютюновий дим.

-- Де не піду, там смердить мені димом.

Очевидно, дід, з властивою йому впертістю, вмер, але курити не перестав.

— Бабко, — казала я, — давайте я заберу вас до себе в місто. Там вам буде ліпше. Будете телевизор дивитися, гуляти в парку, їсти мені варити, поки я на роботі, і мені буде спокійніше, що ви поруч.

— Е, а на кого я корову лишу?

— У вас нема корови.

-- А діда на кого лишу?

-- Дід вмер.

— А горобців під стрихом?

Горобці були. Вони дуже голосно цвірінькали і обкакували сходи на ганку.

— Скоро і мене не буде, одні горобці під стрихом будуть чиркати.

Баба завжди вимикала мені на ніч світло. Я лежу в ліжку, а вона стоїть біля вимикача.

— А тобі як? — питає баба. — Маєш якогось кавалера?

— Маю.

— Як називається?

— Іван.

— Не б'є тебе?

— Не б'є.

— Ну та й файно. Я вимикаю світло, добре?

— Добре. На добраніч.

— Доброї ночі. На двір не ходи. Маєш біля дверей відро. Пісяй туди.

11

Баба живе посередині села. Від каплиці ще треба пройти два кілометри.

Тета Софія, яка написала мені листа, живе ще далі, за три хати.

Я йшла дуже швидко. Як маєш якихось старих родичів, то, коли нарешті наважуєшся їх провідати, йдеш дуже швидко.

Ще один поворот дороги, церковна вуличка вправо, і вже бабина хата.

З цього місця — від церковної вулички — бабину хату вже видно. Можливо, баба стоїть у вікні. Чого я так довго до неї не приїжджала?

Я здалеку це побачила: бабина хата зникла. Хата Митра Михальчука, хата Данила, а далі, де мала бути бабина — порожнє місце. Голо.

Я чимдуж кинулася туди, побігла. Данило стояв на дорозі і, помітивши мене, тільки скрушно покивав головою.

— Що ви киваєте головою?! — крикнула я Данилові. — Скільки разів бабу довбали за стежку! І за горіхи, які падали на наш город! І за паркан, на який я вилізала, щоб підглядати за вами!

Я відчинила хвіртку. Стайня, стодола, шіпка і курник там, де завжди. А хата зникла, ніби її і зовсім ніколи тут не було.

— Бабо! Бабко!

Я сіла на те місце, де мала би бути бабина комірка, а в комірці — її ліжко, і сиділа до вечора. Бо я знала, що сталося, тільки не могла повірити, що таке буває. Хоча, чесно кажучи, в таке повірити куди легше і простіше, ніж у те, що ми думаємо, що є смерть.

12

— Ади, бабі стало гірше, — розповідала тета Софія, — вона впала вранці з ліжка, коли вставала. Їй паралізувало лівий бік. Я написала тобі письмо, щоб ти швидше приїхала. Баба тільки це й казала, щоб ти приїхала. Баба казала: але не знати, може, має якусь пильну роботу, що так довго не приїздить. Чекала тебе майже місяць. Певно, письмо довго йшло.

— Я вчора його прочитала. А далі що?

— Далі вона звечора відправила мене до себе. Сказала, що не треба з нею сидіти, вона хоче побути сама. Я пішла. А зранку це сталося. Я якраз несла їй ріденьку зупу, бо баба тільки зупки могла їсти. Підходжу і бачу, що зв'явся страшний вітер. Небо почорніло, але так, що тільки над бабиною хатою. Я такого ніколи не виділа. Вітер був такий, що закручувався колами. Бабину хату підняло і понесло догори. Це не тільки я бачила. Бачили всі сусіди. Злякалися всі страшно. Старі жінки репетували, що настав кінець світу. А бабину хату разом з бабою понесло ген-ген догори, в небо, а потім нараз все стихло. Що то таке було?

— Може, смерч?

— Та казали, що то міг бути смерч, але аби тільки одну хату взяло, а інші навіть не зачепило?

— То був тільки бабин смерч.

13

Я переночувала в тети Софії, а зранку пішла назад. Тут мене нічого не тримало. Не було ні хати, ні могилки на цвинтарі. Невідомо, де зараз перебуває баба і її тіло.

Бабі пощастило дістатися з землі просто на небо. Там вона собі далі живе у своїй хаті, в комірці з вікном, з

якого тепер, можливо, видно набагато більше, ніж одну дорогу.

14

Йшла бабиним селом геть і думала, що ніколи більше сюди не приїду. Хоча тут колись мені було добре. Тут я була по-справжньому, по-дитячому щаслива.

Баба дозволяла робити мені все що завгодно. Боялась за мене, прала мені одяг, готувала зранку смажені яйця з сиром, сметаною і часником.

Баба казала мені:

— Лишайся тут. Ади, скоро виноград дійде. Є молоко і сметанка. Є се-то.

У баби був такий пес, що їв свинячий чир. Їв качани від вареної кукурудзи, целофан, в який загортали ковбасу, карамельки, хліб з смальцем, хліб з цукром, хліб без нічого. Пес вмів стояти на задніх лапах, як людина.

Тоді для всього навколишнього я була справжнім катом.

Оси стали першими моїми жертвами.

Це не справжні оси, а мурахоподібні, і тому якимось особливо шкодувати їх не доводилось.

Мурахоподібні оси жили в землі перед бабиною хатою. Виривали передніми лапками у ґрунті маленькі нірки, довгий час кружляли над нірками, а тоді пірнали в них, і звідти стирчала тільки голова.

Я набирала в горнятко криничної води, стерегла, коли якась нещаслива оса тільки залізала в нірку, і відразу по її слідах заливала нірку водою. Як правило, оса, мов ошпарена, вилітала зі свого житла і більше на моє подвір'я не

поверталась. Але часто так бувало, що оса залишалась в нірці назавжди. Я уявляла, як вона захлинається водою, і ставало моторошно.

Моя баба в цей час займалась чимось подібним, але чатувала не біля нірки, а цілої нори, не на осу, а на крота, не з горнятком, а з відром води.

— Диви, як кертина рие, — казала баба і бігла за відром з водою.

Рило найчастіше біля курника або біля літньої кухні. За годину могло нарити кілька купок свіжої землі. Це було схоже на виверження мініатюрного вулкана.

Баба раптово розгортала купку рискалем і заливала нору водою. Вона лила і лила, але нора не затоплювалась. Кринична вода зникала десь в надрах планети, можливо, стікала в ґрунтові води, а можливо, осатаніла, підземними тунелями наздоганяла переляканого, захеканого і сліпого крота.

Дід боровся з кротоми безводним способом. Він побойовому вигукував «Зараза!» і бив з усієї сили рискалем по центру наритої купки. Пересікав кротові голову навпіл. Ще дід любив сидіти під горіхом на лавці і кидати костуром курям по ногах. Кури панічно діда боялись. І навіть коли дід помер і змінилось кілька курячих поколінь, кури кидались навсібіч, якщо хтось тільки торкався до якоїсь палиці.

Далі настала епоха мушиної інквізиції. Я з півлітровою банкою ходила навколо хати і ловила мух. Мухи дуже побили в спекотний полудень сідати на пофарбований налітнок. Я полювала на самок, бо в них були товсті смугасті черевця, а в самців черева зовсім не було. Самці мене дратували, а до самок я мала особливий гінекологічний інтерес.

Піймані банкою мухи надавались до найрізноманітніших трюків. Можна було відривати їм крильця і використовувати як мурах; можна було обв'язувати їм навколо голови шовкову нитку і пускати, нехай політають.

Мухи були дурними і добрими. Вони дрібно какали на бабині вишиті наволочки і простирадла, і баба на це завжди нарікала, бо мушине какання не відпиралось.

Дід вбивав мух саморобною ляпавкою. Деколи цілий день ганявся за ними по комірчині.

Баба виганяла мух з літньої кухні гіллям ясена, бо вони топилися в слойках кислого молока.

Потім я будувала на подвір'ї цвинтарі для мурашок. Все на цвинтарях було справжнім: і мертвість мурах, і хрести, і навіть лавочки коло могил. Цвинтар огорожувався парканчиком. Мурах вбивати вдавалося зовсім легко, бо вони дуже маленькі, вистачало тільки притиснути їх нігтем до землі. Часто мурашки оживали і вилізли зі своїх могил. А інші, чужі, живі мурахи прилізали до цвинтарів пом'янути родичів і знайомих.

Багато років по тому мурашина помста мене наздогнала. Великі чорні крилаті мурахи оселились в бабиній хаті під підлогою. Ввечері я вмикала в кімнаті світло, і вся хата кишіла ними. І підлога, і фіранки, і моє ліжко. Так мурахи вигнали мене з бабиної хати.

Єдине, за що я зовсім не відчуваю вини, то це за колорадських жуків, дорослих і личинок. Їх я спалювала як середньовічних відьом. Наколювала на тонку гостру гілочку і підсмалювала. Дорослі жуки дуже добре горіли. Яскраво спалахували і поволі тліли, обвуглюючись. Особливо гарно спалахували з'єднані задами самець і самка.

Баба, за своєю природою зовсім не жорстока, до колорадських жуків так само не виявляла найменшого жалю. Вона збирала їх відрами, заливала водою і щільно прикривала накривкою. Жуки квасились у відрі тижнями.

Вода ставала темно-коричневого кольору і смерділа, як поївка. Цим розчином баба щедро поливала бадилля картоплі, бо вважала, що ним можна вбити або принаймні відлякати тих жуків, які ще залишались ракувати на плантації.

Дід переживав свою образу на колорадських жуків мовчки і апатично. Жив так, ніби їх не було зовсім. Він пам'ятав і завжди згадував ті часи, коли за пійманого жука давали мотоцикл.

Я ніколи не відривала крил метеликам і птахам.

Одна маленька сорока постраждала, навпаки, через мою надмірну до неї турботу. Вона ще не вміла літати і вилетіла з гнізда. Я взяла її до себе, поселила в ящик з-під картоплі і дуже довго намагалась напоїти коров'ячим молоком. Сорока, зіпивши дзьобик, нічого не хотіла брати до рота. Я накрила ящик дошкою і пішла спати. Довго спала. Можливо, задовго. Сороки прокидаються до сходу сонця, казала баба. Вони любили бути першими, хто цого побачить. Моя сорока, напевно, також прокинулась рано, чекала-чекала сонця, а сонця не було. Вона дуже микалась, і змерзла, і голодна, і мами не було. Словом, коли я прокинулась о дванадцятій годині дня, сорока вже була мертва.

Ще був великий чорний кіт Циган, якого я пеленала, як маленьку негритянську дитину і гойдала в кошику на дереві. Кіт тікав в ліс, як тільки я переступала територію бабного маетку.

А потім він з'їв отруєного щура і так само здох.

15

В кінці села, біля каплички жив Франьо. Той, якого я знала в дитинстві. Який грав на баяні і купав свою корову у бані.

Похилена хатка з колодкою на дверях. Дрібний зелений парканчик зі штахет тепер став чорним, мені по коліна. Кропива вигуділа аж до стриху.

Колись ця хата була чистою і чепурною. Франьо дбав за своє житло з не властивою і селу, і чоловікові педантичністю.

Біля дверей в нього росла ялинка, яку він кожного Різдва святково прибирав і засвічував.

Зайду, думала я, тільки подивлюсь. Все-таки зараз я живу в хаті, яка також належала Франеві, тільки іншому. Зв'язок очевидний, хоч розтлумачити його важко.

Я заледве відкрила хвіртку на подвір'я. Хвіртка приросла до землі. Сюди дуже довго ніхто не навідувався.

Той ясен, на якому гніздилися лелеки, розрісся на півнеба. Але без лелек.

— Франю, вибач, що я перекинула лелече гніздо, — сказала я.

Тиша і мовчанка.

Раптом я побачила, що одне вікно хати відчинене навстіж.

Як таке могло бути, якщо сюди ніхто не ходить?

Я підійшла до хати і зазирнула через вікно всередину.

Всюди павутина і пилюка. І шість пар дуже знайомих мені блискучих зеленкавих очей.

— Коти?! Ви тут?! Що ви тут робите?

Це були мої коти. Мої милі дикі котики. Вони впізнали мене і радісно заметушились, попіднімали пухнасті хвости і повсідались в рядок на столі.

— Як ви тут опинились?! — я не могла в це повірити. — Лишили мене, а щурі зовсім розперезались!

Коти сиділи і мовчки на мене дивились.

Йдіть звідси! Що вам тут робити?

Коти і не думали. Я взяла з подвір'я камінь і кинула в них. Зайти до хати я не могла, бо на дверях висіла двіротно колодка.

Я кинула ще один камінь і знову не попала.

Стара жіночка з сусідньої хати через паркан побачила, що я кидаю у Франеву хату камінням і кинулась на оборону.

— Ану, ти! — крикнула вона. — Що ти робиш?! Нащо ти камінням фуряєш?!

Я мовчала.

— Ану тікай відтика! Що ти там забула? Хуліганка!

— Це моя хата, — сказала я.

— Яка твоя? Таже це Франева хата.

— Я онука його рідного брата.

— Слухай, дівче, тікай відтика, — жіночка перестрибнула через паркан і вже погрозово насувалась. — Що ж, Франя не знала?! Не було в нього ніякої родини. Сам жив як палец.

— Це неправда. В нього був брат!

— Йди, кажу, — жіночка взялася в боки і от-от могла почати бійку, — бо зараз як озьму ломаку!

На крик збіглися інші сусіди. Вони всі стали на бік мого ворога.

— Що за молодіж пішла! — гелготали вони між собою.

Я вийшла на дорогу і пішла собі.

Натовп ще довго мене переслідував. Люди кричали:

— Якась сумашедша! Вбила собі в голову, що то її хата, а де то її хата?!

— Якась сумашедша!

— Авантюристка! Я таких вмю видіти.

— Може, якась циганка? Ади, хотіла собі хату до рук прибрати!

— Та ніби не віглядає на циганку. Але аферистка точно! Які люди тепер пішли — самі аферисти! Не можна нікому вірити!

— Таке молоде, а вже таке хитре!

— Я її колись туткі видів.

— Де ти її міг видіти? Чужа! Камінням в хату фурыла! Сумашедша як є!

16

У приміській електричці повно народу. Я не мала де ні сісти, ні стати. Але чим ближче до гір, люди повиходили.

Коли через вікно на горизонті замайоріли гори, мені стало легше. Їхня близькість надихала мене. Я поверталась туди з радістю і великою охотою.

В бабиній хаті, яка невідомо куди зникла, залишились мої одинадцять томів Лесі Українки, але я за ними не шкодувала — головне, щоб бабі було добре.

Кремезний сивий чоловік з довжелезною бородою сидів на лавці навпроти мене. Він довгий час пильно мене вивчав.

— Далеко їдеш? — нарешті озвався він.

— В гори.

А куди саме?

В Дземброню.

Туристка?

Ні, я там живу.

Щось ти не виглядаєш на горянку.

- З чого ви це взяли?

По лицю бачу. По очах. По них не видно, що ти від малої на гори дивишся.

- А що по них видно?

- Видно, що ти трохи напуджена.

- Вуйку, — дуже відверто і дуже тихо заговорила мені здається, що мною граються.

Хто тобою грається?

- Не знаю, хто чи що, але воно погане. Якись чорти. Якась чортівня навколо, — я заплакала.

- Дитино, ти злий собі на віск, тай то мене. Я так завжди роблю своїм онукам — і вони нічого не бояться.

- Я не вмію.

А що тут вміти. Ти злиєш на віск, і воно тобі покаже, чого ти боїшся. А коли знаєш, чого боїшся, — вже легше.

В Делятині дід вийшов, а я поїхала далі.

17

Біля Франевої хати на мене чекав Охримко. Я була страшенно рада його бачити.

- Ти кудись їздила? — спитав він.

- Так, до своєї баби.

- І як баба?

- Добре. Живе собі.
- Ну, добре, що добре.

Охримко сів на ганку і закурив люльку. Я сіла поруч і закурила Marlboro.

- А я тебе дожидаюсі, аби казати не дуже добре.
- Що казати?
- Та таке тут сі стало не дуже добре?
- Хтось знову вмер?!
- Не, всі слава Богу живі. А чого ти подумала, що хтось вмер?
- Просто.
- Та таке, що не дуже фayne. То правда.
- Кажіть вже, вуйку.
- Мама тотих хлопців, що ти до них ходила на полонину книжки читати, прибігли до голови сілради на шкандаль.
- А що вони хотіли?
- Кричали, що ти бахурів зводиш, забиваєш їм голови дурницями.
- Якими дурницями?
- Я в то не вірую. Таже я тебе добре знаю. Ліпше, як тоті дурні баби, але вони мають добрих синів, та й боєсі за них.
- А що вони казали?
- Казали, що ти бахурам крутиш голови. Вони в тебе повлюблялися чи що. Драпаютьсі по скелях, аби тобі едельвейсів понаривати. Єдин впав зі скелі і поламав ногу.
- Поламав ногу?!
- Та й добре, що лишивсі живим. Я нічо не кажу. То бахури. А ти фayne і мудра. Вони могли повлюблятися, хіба в тому є який гріх?

Я мовчала.

Але баби ще всіляке говорили.

Що ще?

Казали, що ти їм відьомські фокуси показуєш. Що ти вовками газдуєш, а вони всьо слухають, що ти їм щось скажеш.

Це неправда. То вийшло випадково. На нас була паника згряя вовків.

— Та я такі так думаю, що неправда. Ще казали, що ти донага перед бахурами сі роздягала і ставала то котом, то жабою, то мотилем.

Це все неправда!

Та всі так думають. Але той бахур, що впав зі скелі, мав горячку і всьо своїй мамі уповів. А та побігла до інших, а ті вже разом до Івана, і давай кричати, що їм не треба такої бібліотекарки, яка бахурам голови крутить і шоколядою задобрює. Іван — чоловік погідний, скандали переносить тяжко. Він прийшов до мене, бо я тагі знаю тебе ліпше всіх, і просив мене, аби я тобі переповів, що вже не треба до бібліотеки ходити.

— Як?

— Так мені сказав, а я що мав робити? Іван в тоті неблиці также не вірить, але не хоче мати з дурними бабами дочиніє. І на полонини до бахурів аби-с більше не ходила, так сказав. А ключ від бібліотеки дай мені.

— Вуйку, невже це все правда?

— Не знаю, як що, але за ключ — правда.

Я зайшла до хати, взяла з підвіконника ключ від бібліотеки і віддала його Охримкові.

Охримко встав і гречно попросився.

— Доньцю, аби ти знала, що я в то всьо не вірую. Я вірую тобі, бо ти дівка не така. Ти приходи до нас на обід завтра. Ціня тебе дуже припрошувала. То як, прийдеш? Щоби я знав, що казати?

— Дякую вам, прийду обов'язково.

— Ну то приходи. І дурним собі голову не забивай.

18

Напевно, я трохи захворіла, вперше, відколи приїхала в гори. Піднялась температура, паморочилось в голові, руки і ноги зводили судоми.

Кілька днів я залишалась в хаті не встаючи з ліжка. Снились кошмари, тому я намагалась не заплющувати очі. Тоді кошмари перебрались зі сну в реальність.

Здавалось, що мене нічним містом везе карета швидкої допомоги. Мигалка, виведена на капот, голосно вівкає. Наді мною схилились незнайомі люди, і я бачу, як криво вони посміхаються. Ця швидка допомога везе мене не до лікарні. Я піднімаюсь з лежачка і хочу вискочити з карети на ходу, але люди в білих халатах не пускають.

— Відпустіть мене, — прошуься я, — куди ви мене везете?

— Лежи спокійно, ми хочемо тобі допомогти, — відповідають білі халати, і я знову помічаю на їхніх лицях криву злу посмішку.

Вони прив'язують мене до лежачка ременями. Я не можу поворухнутись.

І тоді білі халати розпорюють тонким гострим скальпелем на мені одяг, розпорюють живіт і виймають звідти пластмасову ляльку.

Коли температура спадала, я варила собі каву, і ми шили її удвох з Варкою.

- Я бачу, ти трохи слаба, — казала Варка.
- Тобі так здається. Я просто мало сплю.

Варка гладить мене по голові, як малу дитину.

– Варко, ти так і не встигла сказати, за що вуйна Миця вбила Франя.

– Він її не любив, а казав, що любить.

– Хіба за таке вбивають?

– Вбивають тільки за таке. Коли виглядає, ніби любить, а насправді не любить.

– А звідки вуйна Миця знала, що Франьо її не любить, якщо він сам казав, що любить, і так виглядало. Може і любив, звідки вуйна Миця знала?

– Таке знаєш.

– Варко, скажи мені правду, ти відьма?

– Хто тобі таке казав?

– Я так думаю. Я думаю, що Франьо нічого такого не робив, хоч люди думали, що робив. А насправді ти відьма. Ти хлопцям на полонині крутила голову, правда?

– Яким хлопцям?

– Малим хлопцям, яким я ходила читати книжки. Ти роздягалась перед ними і перекидалась на різних звірів, правда?

– Ти хвора. Тобі краще поспати. Ти спи, а я посиджу і тобою. Щоб страшно не було.

– Хіба мені може бути ще страшніше, ніж коли ти зі мною? Як ти зробила так, щоб Гайдук тебе не бачив?

– Ти хочеш навчитися? Не поспішай, навчисься.

— Я не хочу вчитися. Я хочу довести тобі, що ти справжня відьма. І, може навіть, трохи зла відьма.

— Зла? Ти думаєш, що я зла відьма?

— Я не знаю, що думати, але я тебе боюсь!

— Не бійся. Я тобі нічого не зроблю. Я тебе люблю.

— Любиш? Варко, скажи мені правду, ти ж не сліпа ніяка, правда? Ти всіх дурила. Нащо ти всіх дурила? Скажи мені, якщо любиш.

— А ти ні в чому не хочеш зізнатися?

— Я? В чому мені зізнаватися?

— Чого ти тут заперлась?

— Просто.

— Хіба? Я все про тебе знаю.

— Звідки?

— Ти ж сама сказала, що я відьма.

— Йди геть! — кричала я. — Це не ти відьма. Це я відьма!

20

Я не вмію зливати на віск.

Витягла з торбини кульку воску, яку мені дав дід з електрички, кинула його в алюмінієву мисочку, а мисочку поставила на малий вогонь.

Віск поволі почав топитись. Я врзала з голови трохи волосся, запалила його і кинула у віск. Потім мішала віск ложкою, примовляючи: вийди з мене те, чого я боюсь, вийди з мене те, чого я боюсь.

Коли віск розтопився зовсім, я вилила його в іншу, плоскішу тарелю і стала дивитись.

Віск поволі загусав, дуже поволі. Мені здається, я просиділа над ним кілька годин.

Спочатку нічого не було видно. Потім на поверхні з'явилися обриси голови, волосся, рот, ніс, очі. Я бачила ледь цю людину. Точно бачила.

Але де?

В мене була гарячка, мене лихоманило, я думаю, взагалі не треба було затівати всю цю процедуру з воском, тим паче, не знаючи до пуття правил.

Але то я. На восковій поверхні вилилось моє лице. Це впізнати було неможливо.

21

Я знала, що робити далі. Я не сумнівалась жодної секунди.

Вибігла з хати і бігла так довго, поки не опинилась на подвір'ї вуйни Миці.

Хата, як я і думала, відчинена.

Я увійшла досередини, стала перед завішеним портретом.

Мені здалось, в цей момент Варка з сусіднього портрета усміхнулась.

— Чого смієшся? — сказала я. — Ти думаєш, я боюся подивитись? Я не боюся. Я нічого не боюся.

Я зняла з портрета рушник і подивилась на те, що було за ним.

Так, як я і думала.

Портрет не Франьовий.

— Тобі страшно? — запитала Варка.

— Чого це мені має бути страшно дивитись на себе!

То був мій портрет.

— Холера.

Скеля, що з неї впав хлопець, щоб нарвати мені едельвейсів, справді дуже висока і стрімка. Дивно, як він, впавши згори, обійшовся всього лиш зламаною ногою.

Я дряпалась туди кілька годин. Вже вечоріло, коли я стала на самому вершечку. Я нагадувала собі пораненого звіра, який, знаючи, що йому залишилось недовго, вирішує померти швидше і красивіше.

Як я кинусь вниз, то навряд чи залишусь живою, думала я, особливо, якщо кидатись не ногами вперед, а головою.

Я холоднокровно розраховувала, як далеко мені треба стрибнути, щоб не зачепитись об куші, які ростуть на схилах.

Я не боялась. Навпаки, мені нарешті ставало вільніше. Дивно, що я приїхала в гори, щоб так закінчити. Краще було б замерзнути або щоб вбив грім, але на це доведеться чекати довго. Чекати якраз я не хотіла. Я могла передумати.

— Вибачте, — почула я за спиною незнайомий голос, — ви часом не знаєте, де можна набрати чистої води?

Переді мною стояв молодий гарно вбраний чоловік з громіздким туристичним рюкзаком на плечах.

— Знаю.

— Де?

— А ви турист?

— Турист. Я шойно спустився з гір. В мене вода закінчилась.

— Мені суворо заборонили заговорювати до туристів. Вони всі або жонаті, або дурні.

— Вам не пощастило. Я підпадаю під обидві категорії.

— В мене вдома є вода. Це недалеко.

— Ви тут живете?

— Живу.

— Живете сама?

— Сама.

— І не боїтесь?

— А чого мені боятись? Найстрашніше, що тут є, — це я сама.

— Ви відьма, я так розумію?

— Найсправжніша.

Чоловік усміхнувся, бо, вочевидь, вирішив, що я так гарно жартую.

Я рушила вниз, він — за мною.

— А як вас звати? Щоб я знав, як звати відьом.

— Варка. А вас?

— Мене Іван.

— Дуже приємно.

— Варка — це скорочено від чого?

— Насправді в мене інше ім'я. Варкою мене називав тато. Він помер вісім років тому. Його звали Франьо.

23

Мені було спокійно і добре. Ніби все погане, що мусилося пережити, вже позаду. Я відчувала себе володаркою цього таємничого і неприступного для стороннього ока краю.

Я йшла попереду, він — позаду. Трохи відставав, бо, напевно, рюкзак важив чимало. У рюкзак туристи носять

з собою все, що має бути вдома. Порівняно з туристом я не йшла, а летіла. Земля не тягнула мене донизу, а навпаки відпускала догори, але не набагато, щоб не на зовсім.

— Я дуже хочу пити, — сказав турист. — Вода закінчилась вранці.

— На вершинах ще є сніг. Треба було попити снігу.

— Снігу вже нема. В горах теплінь. Трохи вітряно, але загалом теплінь така, що я обпалив собі носа.

— А чого ви пішли в гори без нікого? Хотіли побути самі?

— Ні, навпаки, хотів когось знайти.

— Кого?

— Вас, наприклад.

— Мене знайти дуже важко.

— Я ж знайшов.

— Ви мене не знайшли. Ви мене зустріли.

Ми підійшли до Франевої хати.

— Ось тут я живу. Це моя хата.

Чоловік набрав собі з краника води і випив зараз майже цілу літру.

Без рюкзака він став виглядати значно худішим, ніж перше. Волосся світло-русяве, голубі очі, ріденька акуратна борідка по-іспанському.

Він увійшов до кімнати і став її розглядати. Я залишилась надворі.

— А це все ваші фотографії? — крикнув він мені з кімнати.

- Які фотографії?
- Ну, ці всі, на стінах, на столі.

Я забігла всередину. Всюди на стінах висіли старі фотографії гір і горян, вміщені у дерев'яні рамочки.

— Так, це мої фотографії. Тут, в горах, фотографувати дуже приємно. Мене тато навчив.

Я брехала. Ці фотографії я бачила вперше в житті. Я не мала уявлення, хто їх всюди порозвішував.

— Ось це я сиджу на кріслі-гойдалці і плету покривало. А ось я з котами. Раніше їх було багато. Вони жили зі мною.

— А це хто?

— Це вуйна Миця, сусідка. Вона померла цієї зими. А це її донька, вона сліпа. Коли вуйна Миця померла, її доньку забрали в притулок для сліпих, бо сама вона тут не вижила б. Коли осліпла, стала дуже безпорадною. Навіть в туалет сама не ходила. Добре, що її забрали до притулку. Там є кому за нею доглядати.

— А тут ви з кимось сидите і розмовляєте. Хто то?

— Де?

— Тут, з якимось дідом.

Я ніколи раніше не бачила цього діда. Невисокий, худенький, з чорними вусами і в полотняному картузі.

— Місцевий житель? — турист тикнув пальцем у фотографію, відносно нову, на якій я сиджу на східцях коло хати і розмовляю з тим незнайомим дідом.

— Ні, це Франьо, — я поблідла, але чоловік не помітив. Він вже розглядав фотографії на столі.

— Дивіться, — сказав чоловік, — це ж я! Якраз коли спускаюся до урвища, біля якого ми зустрілися! Ви що,

слідкували за мною? Як ви встигли зробити готовий знімок?!

— Ви забули, хто я. Мені під силу ще й не такі чудеса.

24

Турист трохи перепочив на східцях Франевої хати, одягнув рюкзак і пішов вниз.

— Дякую за воду, — сказав він на прощання.

— Не дякуйте, бо, може, у воді були чари і ви не зможете спуститися до залізниці.

— Хіба не захочу.

— Це одне і те ж.

Як тільки він зник з виду, я знову кинулася переглядати фотографії. Їх було дуже багато. Деякі старі, деякі зовсім нові, зроблені на сучасному фотопапері. Знімки зі мною були найдивніші. На всіх знімках я дивилась в об'єктив фотоапарата і усміхалась тому, хто фотографував.

На деяких знімках я була там, де насправді ніколи не була. Наприклад, на березі Несамовитого озера. Я впізнала його по Варчиних описах. Чорна вода з високими неприродними хвилями, як буває тільки на морі. Я сиджу на березі і усміхаюсь тому, хто фотографує.

Вже вечоріло. Я посклала всі знімки на купку і сховала їх у шухляди столу. Не хотілося зайвий раз їх бачити.

Перед остаточними сутінками під вікнами хати знову з'явився турист з рюкзаком.

— Вибачте, що я вдруге вас турбую, — сказав він. — Я запізно спустився. Не зміг нічим вибратися з Дземброні. Може, дозволите у вас переночувати? Завтра зранку я піду.

- У вас хіба нема намету?
- Є.
- Чого ж не розклали його десь в долині, а знову піднімались до мене?
- Щось не подумав про це.
- Напевно, мої чари вже подіяли.
- Я вирішив так само і не опирався.
- Будете спати на подвір'ї чи в хаті?
- В хаті.
- На підлозі чи на ліжку?
- На ліжку.
- А я де буду спати?
- Зі мною.

25

Я роздягнулась у темряві і залізла під ковдру. Він зробив так само.

- Я не вимагаю багато, — сказала я.
- А я і не зможу дати багато.

Він спочатку лежав скраю ліжка, потім поволі почав підбиратись в мій бік. Ставало все тепліше і затишніше.

- А чого ти би хотіла? — спитав він.
- Щоб ти ненадовго полюбив мене. Але по-справжньому.
- Хіба можна по-справжньому любити не довго?
- Чому ти сумніваєшся у всьому, що я кажу?

Ми кохалися, поки не зійшло сонце. В горах сонце сходить дуже швидко. Коли воно вже високо, спати найприємніше.

— Ти перша жінка, з якою я любився без «я тебе люблю».

— То скажи це зараз.

— Я тебе люблю.

— Не надовго, але по-справжньому?

— Так не буває.

— Якщо буває любов довга, але не справжня, то буває і така, якої я хочу.

Коли ми заснули, сонце висіло просто над Франевою хатою. Чорна гора втратила голову, подумала я, але так, без голови, вона ще вища.

26

Зранку, коли я ще спала, він зготував мені сніданок із залишків свого туристичного походу і приніс до ліжка.

— Я думала, тебе вже нема, — сказала я, розплющивши очі. — Тобі треба поспішати, бо можеш спізнитись знову.

Він мовчав. Витяг з рюкзака вже надпиту згори пляшку рому.

Надворі стояла вітряна погода. Я сиділа на кріслі-гойдалці, загорнута тільки у плед, і сьорбала з горнятка ром.

— Відколи це туристи носять з собою в похід ром? В горах треба пити горілку, а ром п'ють тільки над морем.

— Колись Карпати були морем.

Вітер свіжий і вологий. Мені навіть здалося, що я чую шум прибою.

- Я трохи хворіла останнім часом. Мала гарячку.
- Просто за тобою ніхто не доглядає. Жінок в горах треба оберігати від хвороб, диких звірів і блискавки.
- Тепер ти будеш мене оберігати?
- Буду. Якщо ти мені щось розкажеш про себе.
- А що тобі розказати?
- Я зовсім не знаю, яка ти.
- Така, як і інші.

Ром стівав моїм горлом вниз, ніби в море. Він со-
лодкий. Дивно, що море, навпаки, солоне. Мало рому
ще випито.

- Я нічого не пам'ятаю.
- Як то не пам'ятаєш?
- Тут, в горах, ні в кого нема минулого. Люди живуть
порами року. Минуле нікого не цікавить, бо воно вже
минуло і дідько з ним. Це так, як згадувати моркву, яку
з'їв місяць тому.
- Ти тут жила завжди?
- Завжди.
- А де твоя мама?
- Поїхала в Грецію на полонини пасти овець.
- А ти чому не поїхала з нею?
- Вона мене не захотіла брати. Я завжди жила тільки
з татом. Він навчив мене робити фотографії.
- А про мене тобі нічого не цікаво дізнатись?
- Ні.
- Я тобі зовсім не цікавий?
- Ти мені дуже цікавий.
- Ти дуже гарна.
- Ти теж.
- Я залишусь з тобою.

- Залишайся.
- Я не надовго.
- Я знаю.
- Я тебе люблю.
- Дякую.

27

Спочатку було важко звикнути спати разом. Досі я спала на своєму ліжку як царівна. Тепер треба було ліжком ділитися.

Він засував свою руку мені під голову, і зранку дуже муляла шия. Я тікала від його руки, скорчувалась калачиком десь скраю, копалася уві сні, а він серед ночі тяг мене до себе, просував руку під голову і притуляв все міцніше і міцніше.

- Мені важко спати на твоїй руці, — скаржилася я.
- Нічого, скоро звикнеш.

Я справді звикла. Тепер я вже сама вкладаюся на його руці, або на грудях, і так сплю цілу ніч. Я думаю, чоловіча рука під головою в жінки — це акт приручення. Або випробування на підходящість. Мій вигин між шиєю і головою збудований якраз на його руку.

Дивно, що я так легко прийняла його запахи: поту і сперми. Легко прийняла його гнилі кутні зуби і жирну шкіру на спині. Легко прийняла його великі коричневі родимки, розкидані по всьому тілу.

Деколи, коли він задумано сидить на східцях Франевої хати, я так само легко даю йому спокій. Щось роблю або кудись йду.

Ми кохаємося два рази на день, іноді три, але ніколи не було так, щоб менше.

Коли я відходжу надто далеко від хати, він вже гукає мене або просто мовчки йде слідом.

Деколи я спеціально ховаюсь.

Деколи тікаю.

Завжди ходжу гола або загорнута у плед.

Він попідсипав у дірки підлоги отруту, і щури зникли назавсім.

Відремонтував східці і вікна, ліжко (щоб не скрипіло), кременець (щоб зачинявся), мене (щоб була щаслива).

— Ми могли би обробити невеликий городик, — сказала я. — Коли прийде зима, ми будемо мати свої овочі. Можна посадити картоплю, квасолю, моркву, цибулю, буряк. Кукурудза тут рости не буде, зависоко.

— А скоро прийде зима?

— Не знаю. Може, за місяць, може, за два. Кожного року по-різному.

— Я не уявляю, як в цій хаті можна перезимувати.

— Я ж якось зимувала. І всі якось зимують.

— Я не хочу якось. Хочу, щоб було добре.

— Буде добре. Перезимуємо, як ведмеді у барлозі.

Я ніколи в нього нічого не запитую, бо якщо вже почну, то доведеться спитати, коли він думає лишити Франеву хату, а отже, і мене.

Коли я цілую його в плече, коли чую, як він подитячому пахне, як спить, коли він щось робить, а я спостерігаю за ним ззаду, — то питаю сама в себе: коли? коли він захоче лишити? І сама ж відповідаю собі під ніс: ніколи.

III

1

Скоро буде четверта зима, як я тут. Другу зиму я не проспала, а прокохалася. Третю теж, але було холодно — пічка стала погано гріти. Ця зима обіцяє бути зовсім холодною.

Мое волосся віросло майже до пояса. Почорніло. Мені здається, я справді трохи подібна на Варку. Хоча я її вже майже не пам'ятаю.

Цілими днями я бачу тільки його. Бачу по-всякому: голого, одягненого в сорочку, одягненого в кожух, куплений у Яреми за сто гривень. Добрий кожух, на овечому хутрі. В цьому кожусі він не мерзне. Деколи, коли мені дуже холодно, я залізаю до нього в кожух і Іван так на собі мене носить.

Часто мені дуже холодно, навіть коли в горах найсправжнісіньке літо, і я ніяк не можу зігрітись.

— Це все цей вітер, — кажу я.

Вітер якийсь дуже пронизливий і неприємний. Він навіває на мене неймовірну тугу. Мені стає зимно серед цих холодних і гордих гір, серед цієї нескінченної любові. Найгірше, що і гори, і любов мають свій кінець. І я знаю, що за цим кінцем нема остаточного кінця: за горами рано чи пізно знову виростуть гори, інші, нижчі

або вищі, але гори. З любов'ю так само. Тільки я не хочу дійти до кінця. Мені добре так — не доходячи. Перед самими дверима я можу прожити решту днів, так двері і не відчинивши.

В селі нічого не змінилося. Дехто трохи підріс, дехто навпаки зістарівся і помер. Я ще поки залишаюсь тою самою.

Кожного дня кажу чоловікові, що люблю його. Деколи по кілька разів це кажу. Я не знаю напевне, чи кажу правду. Здається, що правда не має значення. Головне, казати це мені не важко. Я кажу:

— Я тебе люблю.

— І я тебе дуже люблю, — відповідає він і продовжує різати помідори на салат.

Мені тепло з ним. Я могла би бути його тілом. В його тілі. Я знаю, що він зараз скаже, і радію через це.

Я знаю рельєф його профілю. В нього великий пухкий ніс з родимкою між бровами. Цей рельєф нагадує мені Чорногірський хребет.

Ми обробили городик і маємо з нього небагато овочів. Зовсім не багато, бо господиня з мене, чесно кажучи, ніяка. Рослини вмирають, коли я починаю доглядати за ними. Зате кропива росте добре. І чистотіл. Я обмастила чоловіка соком чистотілу, і він кілька днів ходив з жовтими плямами.

— Це не бородавки, а родимки, — обурювався він, але мовчки терпів.

— Звідки ти знаєш, може це такі бородавки.

— Тобі що, вони настільки неприємні, що ти хочеш їх позбутися?

— Я люблю кожен з них.

Я цілую кожну родимку на його тілі — рівно 73.

Він нічого не каже — я нічого не питаю.

Деколи вночі я з жахом прокидаюся від того, що його нема поруч. Я вибігаю надвір — він сидить на східцях і курить.

— Не можу заснути, — каже він. — Ти спи.

Я повертаюся в кімнату, але не сплю, тільки вдаю, що сплю. Він повертається, лягає в ліжку і міцно мене обіймає. Ми мовчки лежимо в темряві, і я знаю, що він далі не спить. Я не сплю. Ми обоє дивимося в темряву і мовчимо.

— Ця зима обіцяє бути холодною, — каже він, — треба щось робити з пічкою, інакше ми позамерзаємо.

— А що можна з нею зробити?

— Здається, нічого.

Ми зібрали величезний гербарій всіх рослин, які тут знайшли.

Ми врятували життя ведмежаткові, яке, напевно, заблукало і не знало, як повернутись додому. Ми забрали його до себе, а потім, через два дні, за ним прийшла його мама.

Ми нафотографувались і накупились в Дземброні.

Ми кинули курити сигарети і стали курити люльку.

Ми кохались по-всякому.

Ми двічі разом перезимували.

Ми завжди кажемо: ми.

Коли мені зовсім холодно, він закутує мене у свій кожух і теплі плетені шкарпетки і бідкається, що, напевно, в мене вселився дух вітру.

— Що це означає? — питаю я.

— Не знаю, побачимо.

2

Часто до нас приходять Охримко і розповідає, що нового сталося в Дземброні і в світі. Приносить бринзу, плетені шкарпетки від вуйни Ціні, приправи, які вона сама вирощує у мініатюрній тепличці.

Охримко приносить з собою пляшку самогону і сам її випиває на лаві під Франевою хатою.

— Ади, — каже він, — Гайдуків хлопець буде сі женити.

— З ким?

— Дівчина з Красника, мені сі здає. Нічо, файний хлопець. Вміє всьо зробити. Буде добре газдувати. Гайдук фист сі тішит.

— А хто тепер працює бібліотекарем?

— Таже хіба ти не знаєш? Нема вже біблѳотики. Якась та біблѳотика нещаслива була з самого почѳтку. Згоріла на саме Різдво. Всюди сніг, а вона горить. Згоріла вся до книжки. Теперка вже діти не будуть мати що читати.

— Як вона могла згоріти? Може, хтось підпалив?

— Та кому треба було її палити? Кому біблѳотика мішѳела?

— Є різні люди.

— Так то правда, що різні люди, але аби палити, то таке не може бути. Баби в селі різне казали, але я в того не вірую.

— Що казали?

— Ей, дівче, та казали, ніби в біблѳотиці сночи свічка горіла. Але хто міг там свічку палити?

— А баби що на це казали?

— Та казали, шо виділи в біблѳотиці Варку Митрії сліпу. Але я в того не вірую.

Охримко чим більше випивав, то ставав щораз печальнішим. Щоки набрякали і червоніли, з очей текли сльози, а він їх витирив рукавом.

— А Ярема гей-гей який став пишний. Вже має в Ільцях склеп, торгує там всім, гроші видко добре заробляє, бо вже не возить в Дземброню людям продукти. Кажуть таке, що ніби хоче купити собі машину, як коня продасть.

— Без Яреми нам стало важко. Треба ходити аж в Ільці за продуктами або в Красник. Цілий день на то йде.

— Ади, а вам що, таже молоді, здорові, взялися за руки та й пішли. Молодим то всьо легко приходить.

— А як вуйна Ціня? — питаю я.

— Вже тагі легше, попустило. Таже мала запалення. Горячка висока була. Я сидів коло неї вдень і вночі, а вона мені шепче, аби я траву в теплиці полив. Огій з тими бабами і їхними травами! Які тоті баби дурні! Що я, не буду їсти борщ без того смердючого сіна?

— Вуйна Ціня дуже смачно готує.

— Та що смачно то смачно, — Охримкові тече з очей, і він витирається рукавом.

— Ади, — каже він, — вбила собі в голову, що небавом має бути в селі смерч. А я їй кажу, що в Дземброні зроду віку сего не було. Було всьо, було ще й страшніше, але смерчу — ніколи. А вона далі за своє: смерч прийде по мене, а як прийде, то ти мене відпусти. Дурна баба. Ци я її тримаю?

3

Коли Охримко вперше застав мене не саму, то зовсім не здивувався. Підійшов до Івана і потис йому руку.

— Як файно! — сказав він. — Вже дівка не сама, та й мені легше буде. Не буду сі бояти, що з нев щось сі стало.

— Таки вернувсі, — прошепотів Охримко мені на вухо.

— Хто вернувся?

— Таже брат твій к тобі вернувсі.

— Який брат?

— Ну таже той, що минулої осени випитував за тебе, ци ти тут жиєш. Ти казала, що то певно брат випитував. Я тепер вижу — добивсі свого, знайшов тебе сам.

— То це Іван за мене випитував тоді в селі?

— Та він, як не він? Я на лица маю добру паміть. Ще мені не відмовляє. Цей легінь ходив поміж люди і питав, ци ти тут жиєш. А ми думали, що ти поїхала, та й сказали так, що поїхала. Ну та ти то знаєш. Він. Точно він, тюлько що без борода тогди був. На тебе ніц не подібний. Я би збоку ніколи не впізнав, що ви собі рідні.

4

Сьогодні велика злива. Гір не видно. Ми сиділи на порозі Франевої хати, під дашком, і придумували, що будемо робити, коли злива перейде.

Я бачила, що йому нудно. Я не боюся нудьги, але боюся, коли він нудьгує. Мені страшно, що йому може дуже занудитись, так, що вже не можливо буде щось змінити.

— Мене нудить, — сказала я.

— Не треба було їсти ту зупу. Мені здається, вона вже мала кислий запах.

— Напевно, не треба було.

Я бачу, що він заплутався. Не знає, як пояснити те, що з ним сталося три роки тому. Чому він тут, біля мене, застряг і ніяк не наважується поїхати. Там, десь у великих містах, вирує життя смертних, а тут скрізь повисло у повітрі глухе безсмертя. Мені добре так, мені тут легко лихати, але йому, очевидно, — ні.

- Може, купимо телевізор? — пропоную я.
- Як ми його купимо, якщо в хаті немає електрики?

Я хочу крикнути: я тебе не тримаю! — але мовчу.

— Слухай, давай змайструємо дельтаплан? — несподівано пропонує він.

- Що це таке?
- Літальний апарат.
- Ти хочеш літати?
- Тут літати було би дуже приємно.
- А що для дельтаплана треба?
- Парусину і трохи дощок на ребра. Можна зробити для двох. Розженемося з якогось горбика і політаємо. Правда, є ризик переломів, але заради такої авантюри не страшно.
- А де ми візьмемо парусину?
- Десь знайдемо. Ну як, ти не проти?
- Не проти. Але я вмю літати і без дельтапланів.

5

— Слухай, я не хотів тобі говорити, але ти ходиш вночі.

- Куди ходжу?
- Не знаю, куди. Надвір. Сьогодні вночі ти знову ходила. Я вийшов за тобою.
- І що я робила? Може, хотіла в туалет?
- Я теж так думав, але ні. Ти просто стояла на горбику.
- Нащо?
- Я не знаю, нащо, але так стояла, ніби чекала на когось.
- Я такого не пам'ятаю.

— Але я бачив, ти мала розплющені очі. Таке буває, що людина ходить вночі із заплющеними очима, але ти мала очі відкриті.

— І довго я стояла на горбику?

— Недовго. Може, хвилин п'ять. Ти простягнула була праву руку долонею догори, ніби хочеш когось з неї нагодувати.

— А що, був ще хтось біля мене?

— Біля тебе була якась чорна тінь, невисока, тобі до пояса. Схожа на собаку. Або на вовка.

— Це якісь дурниці! Чого би я годувала вночі собаку?

— Тепер я думаю, що то таки був не собака, а вовк. Так, то був вовк.

— Ти хочеш сказати, що я вночі годую з долоні вовків?

— Так виходить. Я спочатку дуже злякався, хотів бігти тебе рятувати, але ти вже обернулась і спокійна йшла до хати.

— Це неправда. Тобі приснилось.

— Таке не могло приснитись.

— Могло. Раніше мені тут часто снилось щось подібне. Навіть дивовижніше. Мені снилось, що я проспала цілу зиму, як ведмідь у барлозі. Хіба таке може бути насправді?

— Не може.

6

Вже третій раз мені сниться моє з ним весілля.

Мене дуже дивують такі сни, бо насправді я жодного разу не подумала про весілля в реальності. Я ніколи не мала сентиментів до білих весільних суконь, а уві сні весільна сукня незмінно присутня, щоразу на різний

фасон і різного кольору, але я знаю, що вона призначена саме для шлюбу.

Ще від малої я не любила носити сукні. Мені здавалось, що в сукні ходити нецікаво, принаймні менш цікаво, ніж в штанях і светрі чи футболці. Я любила мати на собі багато різного одягу, часто настільки різного, що перехожі на вулицях дивились на мене, як на закордонну дивовижу.

Мамина весільна сукня висіла в шафі, обгорнута целофаном. Поруч — татова військова шинель, важка і неймовірно громіздка.

Коли я влаштовувала вдома для родичів показові виступи моди, то ніколи не вдягала мамину весільну сукню — татова шинель притягувала мене значно більше. В шинелі я не могла ступити кроку, так багато вона важила. Я чіпляла собі на волосся татові військові ордени, що лежали в кутику шафи, в розмальованій фабричній шкатулці.

Уві сні моя весільна сукня зовсім не схожа на мамину. Вона була кльошева і тільки до колін, що мене дивує найбільше. Я ніколи не зустрічала коротких весільних суконь. На ногах я мала чорні лаковані туфлі на високих підборах. Я бігла по сну якоюсь бетонованою доріжкою в лісі чи парку, і мої підбори голосно дзенькотіли.

Потім з'явилось кукурудзяне поле, і я блукала ним у своїх накрохмалених шатах, ніби хотіла там когось знайти. Кукурудзяні стебла були далеко за мене вищі.

Я підійшла до невеликого озерця і зустріла на його березі свою бабку. Вона по коліно не мала правої ноги.

— Бабко, що ти тут робиш? — спитала я.

Бабка усміхалась мені, як вона це насправді завжди робила, і продовжувала довжелезним патиком з берега прощупувати дно озерця.

— Бабко, що ти там шукаєш?

— Донько, я шукаю дуже дорогоцінну річ.

Колись баба часто таким довгим патином промацувала дно криниці. В криниці час від часу, систематично, топились відра, поливані горнятка, глечики. Довжелезним патином баба витягувала їх з криниці. Я думаю, багато що їй витягнути не вдалось.

— Може, я тобі допоможу? — запропонувала я. — Мені здається, я знаю, де лежить та річ, яку ти шукаєш.

Я вказала бабі рукою, де треба шукати. Баба тикнула туди патином і справді витягла з води якийсь невеликий паунок, обм'ятаний тканиною і мотузками.

— Що це? — спитала я.

— Це — Горопець.

— Горопець?

— Ти його знайшла, тому забирай собі.

В кімнаті я розгорнула паунок. Всередині була якась старовинна ікона чи портрет жіночки, якої я ніколи раніше не бачила. Жіночка на голові мала хімічну завивку, а над верхньою губою густі чорні волосинки, ніби вуса, як то буває в старших жінок з переважними чоловічими гормонами.

— Це дуже дорогоцінна річ, — сказала я.

— Що ж тут дорогоцінного? — здивувались всі присутні.

Я розгорнула краєчок тканини, в яку була замотана ікона, і знайшла там цілу купу рожевих діамантів.

— Бачите!

Діаманти мали ідеальну ромбічну будову. Вони блищали так сильно, що присутні мусили зажмурюватись.

Діаманти треба було вставити у крихітні спеціальні отвори на іконі по чотирьох кутах і в центрі.

Я повісила ікону з діамантами на вхідні двері назовні, і діаманти заблищали на всю вулицю. З усіх сторін до ікони поприбігали прочанки з прозорими шифоновими хустинками на головах. Вони кричали:

— Це ж Горопець! Це Горопець!

Я стояла на дверях у весільній короткій сукні і дуже гордилась тим, що Горопець належить мені. Його треба оберігати, вирішила я, щоб хтось не поцупив діаманти.

— Якщо Горопець належить тобі, — сказала одна прочанка, — то тільки тобі одній він вкаже, куди не треба йти.

— Як це? В мене сьогодні весілля.

— Тим більше. Подивись в той бік, куди дивиться ікона. Туди, куди вона дивиться, тобі не треба йти.

Я подивились в той бік, куди звернута Горопець — кудись позад себе, але нічого там не побачила, крім Івана.

— Іване, що там? — спитала я. — Що в тому боці, куди дивиться Горопець?

7

Я думаю, чи я змогла би тепер знову бути сама серед гір. Якби він зібрав свої речі і поїхав. Або залишив свої речі всі як є і поїхав. Чи я пустила би його. Що би він

мені сказав. Що я би сказала. Чи плакала. Чи бігла би за ним, тримала би його за сорочку. Як би я далі жила і чи жила. Його рюкзак лежить за дверима в кухні. Ще досі повністю не розкладений, ніби завжди наготові. Я ненавиджу цей рюкзак так, як ніколи і ніщо не ненавиділа.

Коли я приїхала сюди, то вже була змірилася з собою. Заспокоїлася. Зжилася з тим, що буду сама аж до кінця або до того моменту, поки не вирішу протилежне. Найголовніше, що мені було легко вирішувати. Я переходила з часу в час без особливих зусиль, не переживала, що буде завтра, бо навіть найгірше, що могло статися, мене не лякало. Я відчула, що все минає, а якщо не минає, то швидко мине, і мине гарно. Було приємно спостерігати за проминанням. А тепер я не хочу змін, боюся їх, і події самі повстають проти мене. Те, чого я боюся, рано чи пізно трапиться.

Я приїхала сюди, щоб втекти від видимої самотності в самотність абсолютну.

Раніше, дуже давно, ще в попередньому житті, навколо мене було багато людей, так що неозброєним оком важко було роздивитись самотність. Я залишила попереднє життя, бо мене дратує видимість.

Тут я стала бути одна і, прийнявши зрештою свою одиничність, я деколи навіть забувала про неї. Деколи я була з іншими людьми, і було добре. Навіть тут, серед абсолютної самотності і абсолютної себе, я знайшла людей. Люди є всюди, треба тільки вміти шукати. Є люди, є їхні хати, є їхні діти і їхні смерті, є їхні історії, розказані і замовчані. Є їхні портрети і їхні коти. Серед цього всього я прийнялась і пустила коріння. Я виросла і стала як гора. Мене нічого не могло зруйнувати, бо я нічого по-справжньому не бажала.

Тепер мені не залишається іншого, ніж як знову повірити в свою самотню силу і знову полюбити все, щоб розлюбити його.

Я би хотіла не змигнути оком, коли це станеться. Навіть не помітити його відсутності. Так само радіти новому дню, як дню вчорашньому. Не брехати собі, але і не мучитись від правди.

Я би хотіла перестати хотіти.

Коли він піде, я би хотіла продовжувати бачити світ, з якого він щойно вийшов. Здається, я розумію, чого Варка осліпла. Світ за очі.

— Коли ти вийдеш, я побіжу за тобою, буду плакати, просити, благати, кричати, а потім вб'ю тебе і осліпну, щоб продовжувати бачити тільки тебе.

8

Франьо зняв мене з ясена і заніс до хати. Мене паралізувало, і я не могла триматися на ногах. Через Франеве плече я бачила, як лелеки кружляють над ясеном і над хатою, маючи надію все-таки знайти своє гніздо.

— Дівче, нащо ти це зробила, — сказав, а не спитав Франьо.

— А нащо ви набрехали мене, щоб я йшла на вокзал зі скрипкою! — аж тоді я заплакала.

— Я хотів пожартувати. Думав, тобі буде смішно. Думав, що ти засмієшся, а ти плачеш.

— Мені не було смішно, бо я вам повірила!

— Ну хто ж на вокзалі грає на скрипці?!

— Я думала, що ви краще знаєте. Ви корову в бані купаєте.

— Я не купаю корову в бані. Я дітям так просто це кажу.

- Нащо? Нащо ви завжди брешете?
- Аби веселіше було. Щоб діти сміялися.
- Бачите, я не сміюсь!
- Ну то, напевно, ти не дитина.

Франьо витер мені очі і дав склянку води.

— Лелечі яйця розбилися, — сказала я, — я бачила, як вони розбилися. Що тепер буде?

— Нічого не буде. Тільки цього року бузьки залишаться без дітей.

— Вони більше не прилетять до вас на ясен?

— Не прилетять. На мене чекає велика біда.

— Чого?

— Той, хто на своєму подвір'ї скривдить бузьків, буде мати велику прикрість: буде літати, але не буде мати гнізда.

— Але не ви скривдили бузьків. Це я перекинула гніздо.

— Гніздо на моєму подвір'ї.

— Ви знову брешете.

— Давай я заграю тобі на баяні? Відгуляємо лелеченням похорон.

Тоді я чогось розсміялась.

9

Іван читав якісь місцеві газети, які йому дав Охримко. Він жадібно ковтав все, що там писалося про події, навіть найменші, у великому світі. Я думаю, він насправді шкодує, що не бере в них ніякої участі. Чоловікам хочеться подвигів і соціальної зайнятості, хочеться бути свідком якихось катастроф і триумфів.

Він ще надто молодий, щоб тут жити.

— Може, навесні купимо в Гайдуків телятко або кілька овечок? Будемо виганяти їх на полонину, будемо за ними доглядати. Я думаю, з ними стане набагато цікавіше.

— Не знаю.

— Коли є щось живе, яке від тебе залежить, то відразу починаєш інакше мислити.

— Ти хочеш інакше мислити?

— Хочу мати телятко або овечок.

— Не знаю, чи ми з ними впораємось. Я не маю уявлення, як за ними доглядати.

— Я теж, але ми швидко навчимося. Ти станеш газдою.

— Я не знаю, чи хочу стати газдою.

— А чого ти хочеш?

Він мовчав.

І тоді я побачила у задньому вікні Варку. Вона йшла звідкись згори, як все, у довгій білій сорочці, як привид, як сновиди.

— Хто це? — спитав Іван.

— Де?

— Ну ось та жінка в сорочці. Вона йде просто до нас. Ти її знаєш?

— Яка жінка? Я нікого не бачу.

— Вона щойно була тут, а тепер десь зникла.

— Я нікого не бачила.

10

— Чого тобі треба? — спитала я у Варки. — Він пішов в ліс за дровами. Має от-от повернутись.

— Ти не хочеш, щоб він мене бачив?

Варка сіла на ліжко, і видно було, що вона не збирається йти геть.

- Йди собі.
- Я піду, і він піде.
- Куди йому йти?
- Всім туристам рано чи пізно тут обридає.
- Йому не обридне.
- А якщо обридне?
- То нехай йде.
- І ти відпустиш?
- Чого я маю його тримати.
- Ти тримаєшся за живіт. Може, там вже щось є?

Я справді тримала праву руку на животі.

- Що там може бути?
- Скоро маєш їхати до лікарні?
- Чого я маю їхати до лікарні?!

Варка зареготала.

- Йди геть! Йди звідси! — кричала я.
- Я піду, і всі підуть. А ти будеш сама.
- Цього я боюсь найменше. Йди, я тебе прошу.
- Скоро ми станемо сестрами, — кажучи це, Варка раптом невідомо звідки витягла невеличку дитячу скрипку і взялася на ній грати.

Мене кинуло в жар. Я схопила Варку за шию.

- Припини це! — репетувала я. — Йди звідси. Забирай свою скрипку і свої фотографії!

— Не бійся, моя люба, — шепотіла Варка, — послухай, як вона гарно грає.

До хати забіг Іван і взявся нас розбороняти. Мене істерично трусило. Варка, навпаки, поводитись дуже спокійно.

— Що вам тут треба? — спитав він у Варки. — Хто ви така?

— Я її сестра, — відповіла Варка і кивнула на мене.

— Це неправда! Вона божевільна!

— Сестричко, — сказала мені Варка, — прийди до мене і приведи свого чоловіка. Мені дуже самотньо. Розважимося.

Варка встала і попрямувала до дверей.

— Я не піду до тебе! Ти думаєш, ми однакові, а ми різні!

Варка вийшла з хати і зачинила за собою двері. Скрипка лишилась лежати на ліжку. Я заховала її в шафу. Мені кортіло, коли лишусь сама, трохи на ній пограти.

— Хто це така? — спитав Іван.

— Це сліпа донька вуйни Миці.

— Ти казала, її забрали в притулок для сліпих.

— Вона звідти втекла.

— Дуже гарна жінка.

— То йди з нею цілуйся!

— Чого ти так?

— Що б ти зробив, якби я чекала дитину?

Іван здивовано на мене дивився.

- Ти вагітна?
- Ні, я тільки питаю, що би ти зробив, якби була.
- Не знаю, коли будеш, тоді й побачимо.
- Я би хотіла мати дитину.

11

Востаннє по-літньому осінньо. Вітру нема зовсім, так що аж страшно, чи буде чим вдихнути наступної миті. Сонце пече, бо до нього тут справді близько. Навколо дуже яскраво — видно все до найменшої подряпинки, найменшої недоречності. В таку погоду я завжди відчувала себе безпорадною. Мені здавалось, що скрізь страшенно брудно і неприбрано, речі лежать не на своїх місцях і самі речі потворні, непотрібні, зайві. Перше бажання — кинутись прибирати, друге — втекти звідси, бо прибрати тут вже неможливо, третє — лягти і не встати.

Я лежу і дихаю.

Осінь надходить непомітно, з підступом. Ще вчора було зелено і радісно, сьогодні — зелено, але сумно. Мені не залишається нічого іншого, як тужити.

Іван пішов кудись. Я не знаю, чи він повернеться.

Він шукає парусину на дельтаплан, йому цікаво змайструвати літальний апарат. Каже, що треба робити все дуже швидко, бо незабаром впадуть сніги і політати вже не зможемо.

Мені здається, він хоче не політати, а полетіти.

Птахи, що на зиму відлітають у вирій, вже там. Іван спізнюється. Він боїться, що не зможе їх наздогнати.

В хаті брудно і негарно. Мені все в ній не подобається. Нестерпно не подобається.

12

Люди в селі палять на городах бур'ян, і дим піднімається високо в гори, застрягає на самому вершечку.

Мені від димового запаху паморочиться в голові. Хочеться плакати. Дим нагадує мені землю і гарбузи.

В кінці літа баба палила на городі бур'ян, а я порпалася в землі і шукала земледухів. Земледухи жили в землі і гризли картоплю. Вони трохи схожі на велетенських мурах, товстеньких, масних і огидних. Я порпалася в землі і боялася випорпати бодай одного. Я порпалася в землі так, щоб їх не знайти. Але вони, ці земледухи, жили в бабиному городі.

Город був вже чорний, тільки де-не-де жовтіли здоровенні гарбузи.

Франьо тачками возив гарбузи з городу на подвір'я. Я допомагала йому складати гарбузи на тачки. Деякі були такі, що я не могла їх зрушити з місця. Я називала гарбузи свинями.

— Франьо, ці гарбузи такі товстенькі, як дупи деяких дідів, — казала я. — Давай зараз їх розріжемо. Не всі. Але от, наприклад, цей. Дуже цікаво, що в нього всередині.

— Що всередині — насіння і м'якуш.

— Я хочу запхати в гарбуз руки.

Всередині гарбуза завжди було прохолодно, вогко і темно. В деяких зернята великі і м'ясисті, в деяких — маленькі і сухі.

— Носи гарбузи обережно, — казав Франьо. — Щоб не обірвати хвостик. Без хвостика гарбуз швидко зогніє. А так може достояти до Різдва.

Баба нам допомагала, а дід сидів в комірчині і бив ляпавкою мух. В той час він був якийсь страшенно похмурий. Бив мух з особливим задоволенням, ніби уявляв замість них когось іншого.

— Дякую дуже тобі, Франьо, — казала баба, — що допоміг мені з гарбузами.

— Скажи мені, — казав Франьо до баби, — чого ти тоді від мене втекла?

— А нащо ти мене знайшов?

— Бо не міг без тебе.

— Наша дитина вмерла.

— Була би інша.

— Дякую, Франьо, — кричала я, запихаючи ноги у щойно розрізаний гарбуз.

— Та за що дякувати. Як поїду, то вже не буду вам допомагати.

— Ви кудись їдете? — дивувалась я.

— Іду на заробітки в Грецію.

— Нащо вам на заробітки їхати? Хіба у вас нема грошей?

— Мало. Треба більше.

— Нащо вам більше грошей, коли у вас нема дітей.

— А то що, гроші лише дітям мають бути? Я хочу сам мати багато грошей. Хочу купатися в золоті. Хочу собі хороми набудувати.

— Що ви будете в Греції робити?

— Буду на полонинах пасти вівці.

— Я хочу з вами, Франьо.

— Ти ще мала. Там таких малих дітей на полонини не пускають, щоб їх вівці не затоптали.

— Хіба у овець є копита?

— Аякже. Такі, як твоя голова, завеликі.

Франьо возив тачками гарбузи, а я сідала на гарбузи зверху і їхала, як у фіякрі. Я була за кучера, а Франьо за коня.

— Бабко, — кричала я, — ти не хочеш проїхатись на кареті?

— Та чого ж не хочу, хочу.

— Зараз, я спитаю у свого коня, чи він тебе візьме. Коню, ми можемо бабу взяти в карету?

— Мені сильно тяжко, — кволим голосом відповідав Франьо, — хіба ти злізь, а баба сяде.

З гарбуза Франьо зробив мені балію, в якій я на вечір помила ноги. Баба зготувала картоплю в мундирах, і ми вечеряли з Франьом на порозі літньої кухні. Дід вечеряти не прийшов. Баба віднесла йому миску в комірчину.

— Франьо їде в Грецію на заробітки, — сказала я бабі, коли Франьо пішов. — Я би так само хотіла.

— Доньцю, нікуди він не їде, — відповіла баба. — Франьо дуже слабий, а за Грецію він дітям просто так каже, аби було. Вигадує.

Коли через місяць я приїхала до баби на Покрову, то першим ділом спитала про Франя.

— Поїхав?

— Куди? — здивувалась баба.

— Ну, в Грецію.

— Доньцю, що ти так всьому віриш?

Я пішла до Франя додому і застала його дуже хворого. Він сидів на стільці біля хати в одній сорочці. Схуд і почорнів.

— Франьо, ви вдома? Я думала, вже давно в Греції вівці пасете.

— Дивись, ніяк не можу зібратися. Прихворів. Якщо нині не зберуся, то білет пропаде.

— А ви їдете на кораблі?

— Аякже. Тільки на кораблі.

— Напевно, дорого квиток коштував.

— Дуже, цілий маєток. Я мусив корову продати. І дивися, сиджу тут під хатою і байдики б'ю. Дівче, чи ти би не допомгла мені зібратися?

— Поможу, але ви кажіть, що складати.

— Буду казати. Отамо під ліжком два великі чемодани. Ти їх відкрий, а я буду казати, що в них класти.

Під ліжком справді лежали два чемодани. В середині порожні, тільки товстий шар пилюки і дві маленькі мишки, які відразу вискочили і сховались у дірках під підлогою.

Франьо повеселів, підвівся зі стільця, і так, хитаючись, підійшов до мене і став віддавати накази.

— Першим ділом баян. Баян — основне. Буду вівцям в Греції на баяні грати, а вони мені за то по сто літрів молока на день дадуть. Будуть мене слухати і уважати.

— Тепер фотоапарат, — продовжував командувати Франьо, — обов'язково фотоапарат. Я буду там робити знімки і потім, як повернуся, тобі покажу.

— Ви фотографуєте?

— Аякже. І всьо мені запакуй з фотоапаратом. Там є спеціальний ліхтарик, що дає фіолетове світло. І скляночки з реактивами. І фотозбільшувач. Ну, всьо, що там є. І інструкцію не забудь поставити, бо я вже старий, дещо можу не пам'ятати.

Я все робила, як казав Франьо.

— І годинник треба поставити. Він старенький, потертий, але ходить добре. Механічний. Щоб я знав на полонині, скільки ще треба чекати до обіду.

— І кептар постав, бо там може бути холодно. В горах головне не змерзнути, а решта мине само собою.

— І керзак. Як буде болото, аби не втопився.

— Постав ще кілька горняток, каструлю, риночку алюмінієву, мило. Зубну щітку можеш лишити, мої зуби вже давно миші розікрали.

— Ще книжки нехай будуть. Коли буде дуже нудно, книжки знадобляться. Вибери, які хочеш з полиці.

— Франьо, я не вмію читати. Ви кажіть, які брати.

— Ну візьми ту фіолетову, і синю, і дві чорні.

Я склала чемодани, закрила їх і витягла на подвір'я.

— А тепер бери тачки і вези мої чемодани на вокзал. Чекай мене там, а я зараз швидко одягнуся і прийду за тобою.

— А де буде корабель?

— Ну та треба доїхати до моря на поїзді, а там, на морі — мій корабель. Гай-гай, вези чемодани на вокзал, а я зараз за тобою.

Я посклала чемодани на тачки і потягла їх селом до вокзалу. Франьо провів мене до дороги.

— Як часом поїзд приїде швидше, ніж я, то кажи машиністу, щоб зачекав пару мінут.

— Добре. Але ви не баріться.

— Та я вже. Тільки помиюся, побриюся, вберу вихідний костюм з лямпасами, капелюх, палицю, позамикаю

хати — і до тебе. Якби ти мені не допомогла, то не знати, як би вийшло. Певно, нікуди би не поїхав.

Я привезла чемодани на вокзал і стала чекати Франя.

Приїхав поїзд, а його все не було.

Я підійшла до машиніста.

— Дядьку, почекайте, будь ласка, пару мінут, бо один чоловік спізнюється. Як не сяде у ваш поїзд, то корабель на Грецію попливе без нього.

— Який такий чоловік?

— Франьо.

Жіночки, що також сідали на поїзд, почувши нашу з машиністом розмову, захіхікали.

— Ади, Франьові вже нема куди їхати. Якраз тільки що приїхав. Вже його вмивають.

Поїзд поїхав без Франя.

Я потягла тачки назад в село, заливаючись сльозами. Люди дивились на мене і перешіптувались. Деякі питали, чи мені не допомогти.

Біля Франевої хати зібрався невеликий натовп старих бабок і дідів. Між ними був ксьондз і моя баба теж. Вона вибігла до мене на дорогу.

— Доньцю, де ти була?

— Возила Франеві чемодани на вокзал. А він знову мене надурив і не прийшов. Пустити, нехай я йому віддам його чемодани.

— Та то не файно вже завозити на подвір'я чемодани. Вези їх додому.

— Франьо буде думати, що я їх вкрала.

— Не буде. Йди з цими тачками додому, аби люди не сміялись.

13

З дельтапланом нічого не вийшло.

— Ніде не можу знайти парусину, — жалівся Іван. — Люди з Дземброні мають, але не хочуть дати.

— А без парусини не обійдешся?

— Як?

— Візьми моє мереживне покривало. Воно однаково не знадобиться. Я думала ловити ним рибу, але якщо тобі підійде на літальний апарат, то мені не шкода.

— Ти насміхаєшся? Покривало має діри. Ми попадаємо на такому дельтаплані і розіб'ємося об скелю.

— Не розіб'ємося. Діри зовсім крихітні. Зате який він буде гарний — твій дельтаплан. І білий колір відіб'є сонячне світло. Не згоримо, як піднімемося дуже високо.

14

Люди, які живуть біля підніжжя гір, дуже рідко вибираються на вершини. Багато, проживши тут півстоліття і більше, вмирають, так ніколи і не побачивши справжньої висоти. Вони тільки знають про неї, але ніколи не пробують. Вони володіють нею, але не використовують за призначенням. Вони живуть в основі гори, як в череві матері, з'єднані з горами невидимою пуповиною. Вони вдячні матері, але ніколи не бачили її голою.

— Мені треба з тобою поговорити, — сказав Іван.

— Як?

— Серйозно.

Я бачила його голого, але не володію ним.

Ось воно. Зараз він скаже, що втомився, що хоче звідси поїхати. Зараз я збожеволюю.

— Може, спочатку поїш? Я зварила смачнющий борщ. Ти знаєш, я готую не дуже вправно, але цей справді добрий.

Я кинула борщ в тарілку і поставила на стіл стинути. Десь глибоко в тканини картоплі, квасолі, капусти і буряка в'їлася дрібка щурячої отрути.

— Вибач, я не голодний. Може, трохи згодом. Я хотів би краще з тобою поговорити.

— Про що?

— Про тебе і про себе. Про ці гори. Про багато іншого.

— Це буде якийсь конкретне рішення?

— Не знаю, може. То ми вже говоримо?

— Ні. Почекай.

Мої руки тремтять, а серце калатає. Я схопила тарілку з борщем і вилила борщ у відро з поміями.

— Нащо ти це зробила?! Я просто був не дуже голодний, але зараз би вже їв.

— Я збрехала тобі. Борщ насправді вийшов страшно гидкий. Я посмажу яйця.

Я взялася смажити яйця і робила це дуже довго. Так довго, що Іван навіть на трохи задрімав. Я спеціально тягнула час. Мені треба подумати. Мені треба щось вирішити. Мені треба навчити себе його відпустити.

- Слухай, любий, можна тебе щось попросити?
- Преси. Чого ти питаєш?
- Можна відкласти цю серйозну розмову на один день?
- Чого раптом?
- Я би хотіла піти з тобою перед цією розмовою на Несамовите озеро. Ти знаєш, як туди йти, правда?
- Знаю. Я був біля нього два рази. Колись я дуже любив ці гори.
- А тепер не любиш?
- Просто трохи втомився від них. Здається, ніби вони стали тюрмою.
- То відведеш мене на Несамовите озеро?
- Відведу.
- А до того нічого не говори, добре?
- Добре, якщо дуже хочеш.
- То йдемо зараз.
- Вже пізно, ми не встигнемо повернутись.
- Якщо не встигнемо, то заночуємо просто неба. Або візьмемо намет. Зараз ночі ще не холодні.
- Чого ти раптом це придумала?
- Не знаю. Захотілось пригод. Ми вже давно не виходили на хребет.

Я можу зробити з ним все, що завгодно, подумала я. Якщо не з ним, то з його тілом, якщо не з його тілом, то з собою — це однаково буде те саме.

15

Ми вийшли на хребет, коли вже сутеніло. Іван мовчав. Я плакала. Звіявся сильний вітер, і він зривав з очей сльози так, що вони не встигали покотитися по щоках.

— Ще довго? — спитала я.

— Годину, може, трохи більше. Можемо вже розкла-дати намет, а можемо йти аж до озера і заночувати на його березі. Там добре розкласти намет — дуже рівнинне місце.

— То йдемо.

Озеро ховалося просто під шпиком гори Туркул.

Ми спустилися до нього ніби у величезну ванну. Вже стояла така темінь, що я не бачила ні стежки, ні Івана, ні озера. Його чорна вода зливалася з ніччю, можна було в неї необережно вступити і провалитися.

— Обережно, не вступи у воду, — сказав Іван. — Дуже темно, я розпалю вогнище.

— Ти чуєш, як об берег б'ються хвилі?

— Тобі здається. Які хвилі можуть бути на такому маленькому гірському озерці.

— Хіба воно маленьке?

— Метрів двадцять. Може, навіть і менше.

— Шкода, що я не бачу його цілого. Але таке вражен-ня, що воно, як море.

Іван розпалив вогнище. Ми сіли на березі і дивилися у воду. Там було чорно і страшно.

— До речі, вода дуже тепла як для високогірного озера. Я купуюсь. Ти не хочеш?

— Ні, купайся сам. Я посиджу на березі.

Він роздягнувся і зайшов у воду по коліна.

— Вода чудова. Заліжай! — кричав.

— Мені вода буде заходна. Ти купайся.

Я чула свій голос ніби з якоїсь криниці. Він звучав глухо і винувато.

— Не йди від мене, — крикнула я.

— Ти щось мені кажеш? Я не почув! Повтори! — зайшов у воду по пояс.

— Не лишай мене. Я тебе дуже люблю.

— І я тебе люблю! — ще одна мить, і буде по всьому.

Він заходить у воду легко, без страху холоду. Він дуже добре плаває. Може, й нічого не станеться. Може, все обійдеться і він щасливо поїде від мене.

— Іванку, не треба!

— Що? — він повернувся в мій бік, — вода по груди. — Що ти кажеш?

— Мені страшно. Ходи до мене!

— Я тільки раз пірну!

— Ні, ходи вже до мене! Мене щось вкусило. Може, змія!

— Тільки не рухайся! Я вже йду!

16

Урвище. Я стою на самому краю. Іван тримається на безпечній віддалі — він боїться висоти.

— Чого ти боїшся? — сказала я. — Тут зовсім не страшно.

— Відійди від краю. Я тебе прошу.

— Я зараз покажу тобі, як вмю літати. Ти не знаєш, як я вмю літати.

Він кинувся до мене і міцно схопив за плече.

- Відійди звідти! Що з тобою?!
- Не лишай мене.
- Чого я тебе маю лишати.
- Ти хочеш поїхати звідси, я бачу.
- Ти погано бачиш. Я хочу звідси поїхати, але з тобою.
- Зі мною?
- Слухай, припини ці ігри. Я вже втомився. Від чого ти тут ховаєшся?
- Я не ховаюсь. Я просто тут живу.
- Я до кінця не вірив, що ти таки наважишся поїхати сюди. А коли поїхала, я думав, швидко повернешся. Думав, що ти блефуєш.
- Про що ти говориш?
- Люба моя, — він обійняв мене, — досить вже. Їдемо звідси. Я не хочу тут жити завжди. Хочу додому. Невже ти зовсім не скучила за домом?
- За яким домом?
- За нашим.
- Я не розумію, що ти кажеш.
- Знаєш, як я злякався, коли мені в Дземброні сказали, що ти кудись поїхала? Дуже злякався. Я облазив всі гори за тобою. Нащо ти кинула себе сюди?
- Мені тут подобається. Я хочу тут бути далі.
- Їдемо завтра. Твоя мама плаче кожного дня. Ніхто не може зрозуміти, що з тобою сталося. Думають, ти здурила.
- Моя мама?
- Припини це. Їдемо завтра. Якщо дуже будеш хотіти, то наступного літа знову приїдемо, але тільки на літо. Щоб відпочити.
- Іванку, що ти виговорюєш?!
- Тобі зовсім не було без мене зле? Ти рік прожила тут і жодного разу не дала про себе знати.

- Неправда. Я сумувала.
- Ну то що? Ідемо завтра?
- А твоя дружина?
- Яка дружина? Ти моя дружина!
- Я?

Він зняв рюкзак і витяг з бічної кишеньки фотокартку.

- Якщо не віриш мені, то подивись сама.

Я взяла фото в руки. Я і він, обійнявшись, усміхаємось. Я одягнена в білу весільну сукню до колін, чорні лаковані туфлі.

- Звідки в тебе ця фотографія?
- Як звідки? З нашого весілля.
- Я не могла одягнутись на власне весілля в коротку сукню і чорні лаковані туфлі.
- Але вдягнулась. Нікому не вдалось переконати. Ти дуже вперта.
- Я нічого не розумію.
- Ідемо?
- Я нікуди звідси не поїду.

17

Охримко почорнів і змарнів. Вуйна Ціня дуже слаба. Він прийшов до нас, щоб ненадовго забутись, я бачила. Цілу годину говорив про теплицю з прянощами.

- Ви би бачили тоту траву. Не трава, а єдин сморід. Я як туди в теплицю захожу, то мушу затикати собі ніс, аби не одуріти. І як Цінця за тим ходила, я не знаю. Маску

на лице хіба одягати або противогаз, як колись у войну. Я їй кажу: борзо виходи з тої слабости і сама той смерід поливай, бо я не годен. А вона мені: як смерч прийде, то йди з хати і не гинь за мнов. Тільки про смерчі чую.

— Вуйку, — кажу я, — ви не переживайте так, вуйна Ціня ще зовсім молода, вона вийде з хвороби.

— Та вийде, але не знати в який бік.

Іван спакував свій рюкзак і виставив його на ганок.

141

— Ади, а ви кудись сі збираєте? — спитав Охримко. — Їдете кудись? Ци так просто десь походити?

— Їдемо. Їдемо додому.

— Ци надовго? Ци тільки перезимувати?

— Не знати, як буде, але, напевно, надовго.

— Надокучило вже бути тут?

— Трохи.

— Добре, діти. Що вам тут робити? Молодим нема що тут робити. Молодий хоче бути між людьми. Тільки буде мені без вас сумно. Мав з ким поговорити. А так, як з Ціньцою щось сі стане, лишусі тут сам як палец. Буду я тай Бог наді мнов.

— Слухайте, вуйку, як прийде смерч, то ви лишіть вуйну Ціню в хаті, а самі підіть кудись.

— Дивисі, ще й ти мені за це кажеш!

— Мою бабу так само смерч забрав. Смерч забирає душу разом з тілом і разом з хатою.

— Уповідаєш якісь небиліці. Таже зроду віку в горах не було смерчу!

— Я не знаю, може, і не буде, але як буде, то ви лишіть хату. Дайте вуйні Ціні піти з вітром.

Охримко плаче.

— Як не будете мати де жити, — сказала я, — то живіть тут, у Франя. В хаті все необхідне є. Лишаю вам фотоапарат. Можете робити знімки.

— Нащо мені того апарата? Мені знімкувати не треба, я і без того все памітаю.

— А ми будемо деколи приїздити до вас в гості. Приймете нас?

— Прийму, чого ж не прийму.

— Все буде добре.

— Буде як буде. Та й так буде добре. Щасливого вам жите.

18

Іван закрив Франеву хату і одягнув рюкзак.

Падає дрібний дощ. На горах важкими клубами куриться туман. Вершин не видно зовсім. Мені шкода залишати гори такими.

— Скоро впаде сніг, — сказав Іван, — добре, що ми вже ідемо. Я би не витримав тут ще однієї зимівлі.

— Тобі попередні зими було так погано?

— Було добре, але буде ще краще, коли повернемося додому.

— Я хочу бути тут. Не хочу нікуди їхати.

— Ти просто боїшся. Я не можу зрозуміти, чого ти так боїшся повертатись.

— Я не боюсь.

Ми почали поволі спускатись стежкою до Дземброні, а потім до автобуса, а потім до залізниці.

Я йду як привид. Волосся намокло і прилипло до лица. В ноги холодно. Старі кросівки порвались, і всередині чавкає болото.

Я постійно озираюсь на Франеву хату, а Іван мене підганяє.

— Буде добре, — каже він. — Нам тепер буде ще краще.

— Буде краще. Ти йди наперед, а я за тобою. Буде так добре, як ти й не сподіваєшся.

Іван йде наперед, я бачу його згорблену від рюкзака спину. Ця спина мені найрідніша у світі.

Я озираюсь за хатою, а потім — на його спину. Вибирати зайве. Якщо неможливо вибрати, то треба змінити себе.

— Я тебе люблю.

— І я тебе люблю, — Іван йде все швидше, мені здається, він знає, що має статись, але до останнього сподівається, що мені не вистачить сил.

— Біжи, Іван, — закричала я, — тікай!

Він зупинився і повернув до мене.

— Що таке? Що сталося?

— Вибач, я не можу. Я боюся. Тікай від мене. Лишай мене тут.

Іван зупинився на півдорозі. Я бачила, як йому було важко. Він розгубився. Він любить мене більше, ніж я. Ніж я думала.

Скинув рюкзак і рвонув до мене. Тоді я вже почала змінюватись.

— Візьми себе в руки, — кричав він. — Заспокойся. Хочеш, ми ще трохи побудемо тут. Перезимуємо. Тільки не роби це! Візьми себе в руки!

Я не могла йому відповісти. Я бачила, як він біжить до мене, як поволі змінюється його статура, обличчя, тіло. За мить він вже біг не на двох ногах, а на чотирьох. Тіло покритось сірим хутром. Очі зробились круглі блискучо-сірі — справжні очі відлюдника.

Я зустріла його такою самою.

Разом ми скочили на пагорб і оглянули свою домівку. Вона була величезна, від одного горизонту до іншого, від першої гори до останньої. Найвища вже побіліла.

— Ходімо, відмітимось, — сказала я. — Ти побачиш, які гарні на снігу свіжі вовчі сліди.

Чоловік і його собака

1

У Стефі текла та сама кров, що зараз тече в мені: українська з четвертою частиною польських домішок. Її батько був моїм прадідом, і прізвище його було — куркуль Войцехівський. Стефа, як і решта членів великої, але розбитої національною смутою родини, ніколи не дізналась, під яким саме столом якої саме корчми батько ковтнув свою останню порцію самогону. З його хати зробили магазин, з його родини зробили цвинтар, на якому ще є кілька незаселених могил, і найсвіжіша з них заготовлена для мене.

Тодор, Стефа, їхній син Тодор і маленький син їхнього сина, який називався так само, вже там.

2

Тодор страшенно любив собак. Любив їх завжди, принаймні відтоді, відколи Стефа з ним познайомилась. Йому ніколи ніхто не дорікав за цю любов, навіть Стефа, бо її він теж любив. Хоча не знати, чи як жінку, чи як велику добру бідаву собаку з однією четвертою польської крові і довжелезною русявою косою, обмотаною навколо голови. Стефина голова через косу здавалася непропорційно більшою за тіло. Можливо, Стефа нагадувала Тодорові бульдога.

Тодор був невисоким, худим і чорним. Він був відданим і, можливо, собак любив саме за цю їхню собачу рису.

У нього було чотири навчені німецькі вівчарки. Вони дуже добре знали свою справу. Від них ніколи ніхто не втікав. Вони могли би впіймати найневидимішого привида, не те що виснаженого політичного в'язня.

Тодор працював охоронцем тюрми.

Полював втікачів.

З усіх в'язнів тікали чомусь саме політичні.

Жодному за двадцять років відданої Тодорової охорони не вдалося втекти далі, ніж на чотири кілометри.

Вівчарки ловили навіть найспритнішого. І, як правило, за горло.

Поки Тодор добігав, втікач тільки встигав пробурмотіти прокляття, але не встигав уточнити, кому саме воно адресоване: чи Богові, чи країні, чи йому, Тодору. Тодор міг тільки здогадуватись. Остаточо про це дізнатись Тодорові довелося за мить до кінця, невдовзі після того, як він зрозумів, що треба тікати.

3

Весь Житомир знав, де працює Тодор. Його вівчарок називали горложерами. Деколи продавці м'яса відмовлялись продавати Тодорові для них харч, кажучи, що людятину розібрали годину тому. Старі жінки на лавці під під'їздом показували на Стефу пальцем, і тоді вона ставала особливо блідою.

Стефа не питала в Тодора, як минув день, не питала, чи багато було роботи і чи він втомився.

Тільки просила добре мити з милом руки. У ванній їхньої квартири завжди було багато мила. Продавці промтоварів відпускали Стефі мило задарма.

4

Раз на місяць Тодор проходжався з вівчарками тюремним майданчиком, щоб наочно продемонструвати в'язням неможливість втечі. Ритуал називався виховною годиною. Тодор тоді був подібний на ксьондза. Він казав приблизно таке:

— Це є тюрма. Тюрма є тюрма. Тікати звідси не можна. Перше, ніж ви зважитесь тікати, подивіться на цих вівчарок і зупиніться. Вівчарки почують запах ваших слідів, де б ви не сховалися. Вони знайдуть вас навіть в пеклі. Тюрма є для того, аби ви сиділи тут. Так ви відбуваєте покарання за вчинені злочини. Тюрма є тюрма. Згрішили проти закону, то майте мужність відповідати за гріхи. Тікати означає бути непокірним. Тікати означає бути гордим! (це слово Тодор вимовляв особливо гучно). А гордість і закон — речі несумісні! Я вас прошу, не тікайте, бо не втечете все одно. Звідси можна тікати, але втекти — ніколи.

В'язні слухали Тодора мовчки і байдуже. Минав час, і хтось з них обов'язково знову перескакував через колючий дріт. Вівчарки наздоганяли і перегризали горло. Тодор повертався додому після півночі, відтирав свій шкіряний плащ від червоної плями людського спротиву і вмощувався в ліжку біля Стефи зі словами «ну чому вони мене не слухають».

Тодор охороняв тюрму так, ніби вона була його власною.

5

Тодор молодший був товстеньким коренастим хлопчиною, в якому текло вже непомірно менше польської крові, ніж в його матері. Тодор молодший мав свою

кімнату і свій кравецький станок, на якому він з ранку до ночі шив грубі чоловічі черевики.

Ввечері, коли сім'я збиралася коло столу, він понуро мовчав, і Тодорові старшому постійно здавалося, ніби син його зраджує. Поглядом, мовчанням, черевиками.

Тодор старший голосно казав:

— Чоловік повинен бути відданий своїй державі, як мої вівчарки віддані мені. Я мушу охороняти закон. Якби не було мене, була би анархія.

Син понуро пережовував квасолю з капустою, і Тодорові старшому здавалося, ніби син його ненавидить.

— Твоя голова така порожня, як черевики, які ти шиєш. Ти дурний. Ти не розумієш найголовнішого принципу побудови суспільства. Тобі треба було народитися жінкою.

6

Він шив свої грубі чоловічі дерматинові черевики і дуже любив, коли Стефа на ніч цілувала його в чоло.

Тодор молодший зовсім не цікавився політикою.

7

Для Тодора і Стефи було великою загадкою, як та дівчина могла завагітніти від їхнього сина. Їхній син виходив з дому виключно для того, аби винести відерце зі сміттям, а потім відразу повернутись.

Залишався тільки один беззаперечний факт: Тодор молодший вперше за всю історію свого кравецтва пошив бездоганні вишукані жіночі черевички червоного кольору. На підборах. Зі шнурівками.

Батьки зачудовано їх розглядали, а тоді прийшла вона — худенька чорнолоса одинадцятикласниця з велетенськими виряченими очиськами, що їх Тодор старший відразу назвав відьомськими. Черевички дівчині підійшли ідеально, і вона залишилась жити в кімнаті з одним ліжком і кравецьким станком. Невісткою її так ніколи і не назвали.

8

— Ти! Ти знаєш, хто її батько?! — лютував Тодор старший.

— Так, — понуро відбуркувався Тодор молодший.

— Він сидить в моїй тюрмі!!!

— Але він політичний.

— А, по-твоєму, що, політичний — не в'язень?! Мені всі в'язні однакові!

— Він не винен.

— Чому ти думаєш, що якщо політичний, то не винен! Держава не садить невинних в тюрму.

— Ця — садить.

— Слухай, хлопче, мовчи, бо не подивлюся, що ти мій син, дам поза вуха! Молоко на губах не обсохло, а він вже дівку до хати привів! Та ще й яку дівку! Батько — політв'язень!

9

— Я не вірю в Бога! Держава — ось мій Бог! — казав Тодор старший на самоті за келешком самогонки.

— Якщо всі будуть думати, держави не буде!

— Я не винен, що тікають лише політичні. Може, вони думають, що їх покарано несправедливо?

— Я — охоронець! Мені немає діла до справедливості!

— Може, вони думають, що тікати — це такий акт протесту?

— Я — охоронець. В мене є чотири вівчарки. Я люблю своїх собак. Я відданий, і вони віддані. Мені немає діла до протесту! — То все твоя дурна кров, Стефко! Твоя і твого батька!

10

Коли Стефа розплітала косу, то була схожа на собаку породи коллі.

Її батько — куркуль Войцехівський — ненавидів собак.

Він також казав, що йому байдуже, під яким саме столом якої саме корчми він ковтне свою останню порцію самогону.

11

Тодор наймолодший народився за місяць до того, як зникла його мама.

Він був товстеньким і коренастим, плакав мало, багато спав, їв якраз вдосталь.

Коли зайшлося про ім'я, Тодор старший сказав, що малюк має називатися Тодором. Як батько і як дід. Щоб закрити двері, щоб замкнути трикутник, щоб ніхто не втік і щоб, не дай боже, ніхто не подумав про кару як несправедливість.

Три Тодори. Три думки. Три смерті.

Між ними ніколи не було війни.

12

Стефа колисала Тодора наймолодшого. Тодор молодший чекав на свою жінку. Вона все не поверталася.

Була третя година ночі, коли до хати увійшов Тодор старший і мовчки попрямував до ванної відтирати свої руки і шкіряний плащ від червоної плями людського спротиву.

Тодор молодший побіг за ним.

— Тату, де вона?

— Її нема. Вона зникла.

— Куди зникла?

— Її батько сьогодні був тікав. Я тобі казав, мені немає значення, чи він політичний, чи ні. Є якийсь один закон, і його треба виконувати... Я їм всім не раз повторював, що тікати не треба. Тікати можна, а втекти — ніколи! Вони спеціально це роблять. Щоб мене подратувати.

— Де вона?

— Він дуже швидко біг. Але мої вівчарки все одно швидші. Ракети, а не собаки. Наздогнали їх... його аж біля річки. Я прибіг, а вони... він вже лежить. Як завжди... горло... Я не знав, що мала з ним. Хотіла допомогти втекти. Нема її більше! Зникла! Нема!

І пхнув синові в руки червоні черевички.

13

Першим помер Тодор наймолодший. Йому було три роки. Він з'їжджав на санках з гірки, і санки виїхали на дорогу просто під колеса вантажівки. На вантажівці не знайшли жодного пошкодження.

Другим помер Тодор молодший. Кравецький станок випадково впав йому на ногу, нога переламалась в коліні,

погано зрослась, і Тодор молодший в тяжких муках мовчки і понуро відійшов на той світ через гангрену, яку лікарі запізно виявили.

На похороні сина Стефа, якій самій залишалось зовсім мало, бо четверта частина польських домішок не врятувала її кров від лейкемії, єдиний раз сказала Тодору старшому те, що думає. Вона сказала, що є різні закони і різні кари. Вона сказала:

— Наступним будеш ти, і за мить до кінця ти проклянеш своїх власних собак.

Третім помер Тодор.

14

Чотири вівчарки гнались за утеклим політв'язнем, Тодор гнався за вівчарками. Він був одягнений у чорний шкіряний кашкет і чорний шкіряний плащ. Під боком висіла рушниця, але Тодор ніколи не використовував її за призначенням. Собаки все виконували замість нього.

Тодор був взутий у черевики, які йому пошив його син.

Черевики залишали на снігу великі грубі дерматинові сліди.

Тодора боліло в поясниці, паморочилося в голові, час від часу терпли руки і ноги. Він зупинився біля якогось дерева перепочити і подумав, що міг би зупинитися взагалі. Десь попереду Тодора, попереду вівчарок, захилинаючись від страху і політичного переконання, втік його, Тодорів, найбільший ворог.

— Ну, біжи! Біжи! — щосили закричав Тодор. — Ти будеш першим, кому вдалося втекти від мене! І першим, хто мене не прокляне. Біжи! Втікай! Думаєш, там тобі буде краще?! Тюрма не там, тюрма тут!

Захоплені раптовим Тодоровим криком вівчарки перестали гарчати і зупинились.

Втікач зупинився також.

При місячному світлі їх було добре видно згори: втікач, Тодор і четверо оскаженілих собак поміж ними. Собаки водили головами від одного до іншого.

Для них не було господарів і не було ворогів.

Для них був лише той, хто хоче втекти.

Вони загарчали, кинулися назад до Тодора і вмить перегризли йому горло.

Цвѣтка і її я

1

Коли я народилась, ти було шість років і вона варила свій перший бульйон.

Мама лежала в пологовому будинку. Тато вже тиждень їв смажені яйця і консерви. Не мився, не змінював шкарпетки, не розстеляв ліжко, а спав просто в кріслі перед телевізором. Цвѣтка ходила у свій дитячий садок і розповідала всім, що мама поїхала в Угорщину купувати їй модну зимову куртку.

Був квітень.

Цвѣтка вийняла з холодильника куряче стегенце і варила бульйон. Вона могла би ще зготувати пельмені, могла би помити тата, попросити йому одяг, могла би накричати на нього, як це робила мама, могла би вдягнути мамину нічну сорочку і лягти з татом в їхнє з мамою подружнє ложе.

Вечорами вона ходила з татом у спортзал на тренування кунг-фу і годинами, поки тато спарингувався в сусідньому залі, бренькала на піаніно собачий вальс.

Вона ще не діставала до газової плити настільки, щоб оволодіти нею, і підкладала собі табуретку. Одягнула мамин фартушок. Вкинула в каструлю весь запас сушеного кропу. Не пересолила. Взагалі не солила. Варила куряче стегенце без найменшого співчуття. Вона могла би хо-

лоднокровно відрізати коропу голову і посмажити його з яйцем на маленькому-маленькому вогні. Без найменшого співчуття. Як це завжди робила мама.

— Що ми будемо нині їсти? — спитав тато.

— Бульйон.

Тато зовсім не здивувався. Він думав, що хист до кулінарії в жінок проявляється з першого дня народження.

— В тебе смердять ноги, — сказала Цветка.

— Дай мені спокій з ногами.

— Підйди помий руки і ноги.

— Ти ще гірша як твоя мама.

— Я не гірша. Я така сама.

Потім вони вдвох стояли під вікнами пологового будинку, за руку, як тато і донька, щасливі і усміхнені. Мама показувала їм у вікно згорток зі мною і жестами питала, що вони весь цей тиждень їли. Тато-відмахувався, мовляв, якимось перебиваємося, ще не було так, аби ніяк не було.

— Бульйон! — кричала Цветка, але мама не розуміла. — Скажи їй, що ми їли бульйон!

Тато вже зібрався повертатися додому.

— Скажи, що ми їли бульйон! — наполягала Цветка. — Ну чого не хочеш сказати їй правду?!

— Хіба це так важливо?

— Це дуже важливо. Ми їли бульйон, і мама має знати!

— Їй зараз інших проблем вистачає...

— Бульйон — це не проблема.

— ...вона народила тобі ляльку. Як ти її назвеш?

Цветка ні на хвилину не завагалась. Вона знала своє ім'я ще до мого народження.

— Мітла!

2

Вона була худенька і чорноволоса, завжди в міні-спідничках, в елегантних черевичках на підборах середньої висоти. Вона фарбувала очі і губи в яскраві кольори і носила великі обвислі сережки у формі грона винограду.

Коли мені було шість років, я вважала її найпрекраснішою дівчиною на світі.

156

Цветка і її я

3

Ми спали в одній кімнаті: Цветка на розкладному дивані, я — в дитячому ліжечку зі знятою решіткою.

Як тільки починало темніти, я переносила свою подушку на її диван і клала поруч з її подушкою, але так, щоб Цветка цього не бачила і не встигла мені заборонити. Коли вона роздягалась і лягала спати, я вже була там — на красечку її дивана, вкрита ковдрою з головою, згорнута калачиком, щоб займати якомога менше місця і якомога менше її роздратувати. Деколи Цветка криками і скандалом повертала мене назад, деколи була добра і поблажлива.

Її доброта ховала в собі небезпеку. Цветка завдавала удару в момент, коли я найменше його сподівалась.

— В тебе гарні губи, — казала мені Цветка, коли ми поруч лежали в темряві і чекали на сон. — Кращі, ніж у мене.

Мене розпирало від гордості, і я, беззахисне звірятко з кращими ніж у неї губами, починала хотіти більшого.

— І волосся у мене краще, ніж у тебе. Товстіше. Не таке рідке.

Цветка мовчала.

— І нігті. Твердіші ніж у тебе. Мають кращу форму...

Цветка мовчала. Я поспіхом перебирала в умі кожен свій орган і визначала, який з них вартий уваги. Поки є добра нагода відзначитись.

— Але вся я краща за всю тебе, — спокійно відрубувала Цветка і відверталася в інший бік, щоб заснути.

— Я знаю, де ти ховаєш від мами щоденник, — погрозливо, заради помсти, кілька разів шепотіла я, і горло моє, як акваріум, заповнювалось сльозами.

Цветка мовчала. Вдавала, що спить.

Вона ніколи не піддавалась на шантаж.

4

В мене було дві розваги, коли я залишалась вдома сама. Варити «шоколадку» і мільйон разів, смакуючи її, переслуховувати вініловий запис «Арлекіна» Алли Пугачової.

«Шоколадку» я варила в алюмінієвій мисочці з какао-порошку, цукру і молока.

Одного разу какао-порошок закінчився. Я перевернула догори дригом всі кухонні шафки і не виявила нічого подібнішого до какао, як мелену каву. Я вирішила, що це майже те саме, і «шоколадка» вийде навіть незвичніша. Дала всього, чого вимагав рецепт. Вкинула ще масла, кориці і кардамону. Грецького горіха і родзинок. Стояла над плиткою на табуреті і ретельно помішувала суміш. Я не вміла варити бульйон, і зараз його варити не вмію. Я би не змогла холоднокровно відрізати голову коропові і смажити його на маленькому-маленькому вогні без найменшого співчуття.

Кава в алюмінієвій мисочці закипала дивними великими бульбашками. Вона загусала з катастрофічною швидкістю. Мені ставало все важче і важче помішувати її ложечкою.

Зневірена, я вимкнула газ і всунула мисочку разом з «шоколадкою» під проточну холодну воду. Потім під гарячу. Кава так загусла, що перетворилась на камінь і безнадійно пристала до дна моєї улюбленої алюмінієвої миски. Не допомагала ані вода, ані повторне розігрівання.

Я не бачила іншої ради, ніж як сховати продукти свого злочину — мисочку і ложку, якою помішувала «шоколадку» — під диван. Краще було викинути все це у смітєву корзину надворі.

Наступного дня ми з Цветкою повертались — я з дитсадка, вона — зі школи. Цветка йшла тротуаром, я — калюжами. Вечоріло.

Цветка сказала:

— Мама знайшла тарілку, яку ти спалила і сховала під диван. Вона дуже люта. Зараз буде кричати на тебе.

— А як вона знайшла? — я дуже не любила, коли мама на мене кричить.

— А як ти так спалила миску?

— Я варила з кави «шоколадку». Вона чомусь стала тверда, як камінь.

— Тепер маєш. Мама буде бити тебе патином. Патик стоїть в кухні на столі.

— Я боюся вертатися додому.

— Хочеш, я тебе сховаю?

— Як?

— Тихо заведу на балкон, і ти будеш там сидіти, поки мамі не перейде.

Ми нишком зайшли до хати, і Цветка закрила мене на балконі. Мені було дуже на балконі затишно. Як в бункері, як в халабуді.

Я сиділа на підлозі, щоб мене не було видно з кімнати, накрившись коцом, який прикривав від замерзання мішок з картоплею.

Цветка стала моїм ангелом охоронцем аж до вечора. Я сиділа на балконі шість годин, а вона тягала мені з кухні смажену картоплю, бутерброди і квашені помідори.

— Мама вже майже не злиться, — повідомляла вона, — думаю, ще година, і їй зовсім переїде.

— А що вона каже?

— Каже, що ти ідіотка.

Мені було дуже сумно, я просила Цветку залишитися зі мною на довше, і вона милостиво погоджувалась.

— Якщо вона так на мене злиться, то я краще зовсім піду. Піду геть.

— Так, але як ти вийдеш? Вона постійно крутиться в коридорі, побачить тебе, і перед тим, як пустити, добре відлупцює.

— Дякую, що ти так мені допомагаєш, — розчулено казала я.

— Ну та ми сестри, мусимо одна одній допомагати. Так буде завжди.

Об одинадцятій вечора на балкон влетіла заплакана мама. Витягла мене з-під картопляного коца і занесла в хатне тепло.

Дала мені їсти і пити.

Виявилось, вона обійшла всіх моїх подруг і обшукала за мною весь район.

Про спалену миску вона анічогісінько не знала.

Потім я лежала в маминому ліжку, накрита двома ковдрами і кашляла. Мама з патином бігала за Цветкою з кімнати в кімнату, а Цветка кричала тільки одну фразу: «Чого мене?!» Але не плакала. Вона ніколи не плакала.

Я слухала вініловий запис «Арлекіна», потім «Птіцу щастья», потім «Синій теплоход», потім зайшла Цветка:

— Вічно мені через тебе дістається. Як ти мені на-доїла!

— Чого ти така зла? — спитала я.

— Зато тато мене більше любить! — чогось крикнула Цветка і вийшла.

І вона сказала неправду. З усіх мешканців квартири № 62 найбільше її любила я. Тільки боялась у цьому зізнатись. Бо Цветка ненавиділа любов у всіх її формах і виявах.

5

Цветку Цветкою назвала наша маленька любляча бабця, яка любила своїх внуків, як то завжди буває, більше, ніж дітей.

Насправді Цветку звали інакше.

С.

Але бабця змінювала наші імена залежно від того, що ми їй нагадували.

Цветка нагадувала бабці кропиву.

На цвинтарі недалеко від бабиної хати була велика, викопана невідь ким яма, яка під час затяжних злив заповнювалась водою. Можливо, це була чиясь невикористана могила.

Ми з Цветкою пішли до ями дивитися, чи водиться в ній хоч якась найменша риба. Цветка казала, що водиться. Вона бачила в ямі дельфіна.

Ми стали над ямою і двома великими патиками каламутили воду, аби дельфін вискочив на поверхню.

— В такій брудній воді дельфіни не живуть. — багатозначно сказала я.

— Не знаю. Може, то був і не дельфін. Може, то була акула.

— Ну, якщо акула, то всеяке буває. Акули болото люблять.

Мій патик втопився в болоті. Я натягнулась, щоб дістати патик, коли ще один його кінець стирчав на поверхні, і шубовснулась в яму.

Цветка побігла за бабою.

Я стала ногами на дно, і болото сягало мені рота. Треба було задерти голову, щоб не нахлебтатись. Десь зовсім поруч у каламуті нишпорив дельфін, який цілком міг виявитись кровожерливою акулою. Я плакала від жаху, і мої сльози стікали в болото.

— Не плач, бо втопишся, — кричала Цветка вже десь здаля.

Бабця на подвір'ї закидала в стодолу сіно. Цветка мовчки стала біля неї.

— Що є? — здивувалась бабця.

— Мітла впала в яму і її з'їла акула.

Бабця вилами витягла мене з болота, а Цветка тим часом втекла в колгосп розглядати биків, і її не було до ночі.

Я милася в балії.

Бабця однією рукою тримала Цветку за плече, а іншою сікла її по голій задниці в'язкою кропиви.

— Ой, Цветко! — кричала бабця. — Цветко-Цветко!

6

Найчастіше ми були вдома вдвох — я і вона.

Цветка сиділа в кухні на м'якому диванчику біля вікна, а я, захлинаючись образою і сльозами, мила посуд. Посуду було дуже багато, масні каструлі і тарілки, в яких позалишалась їжа, горнята, в яких позалишалась чайна заварка, ложки і виделки, первісно не такі брудні, але так само масні, як каструлі, в які їх вкинули. Гарячої води не було. Не було нормального засобу для миття посуду.

Я по лікті мастилася жиром і помями, і від цього ще дужче захилилася сльозами.

Цветка байдуже дивилась у вікно. Переводила погляд на підвіконник, де стояли рядком наші улюблені екзотичні вічнозелені вазони.

З-поміж сліз горло моє видавало подекуди жалісливе благальне ниття.

— Я хочу надвір.

— Нашо тобі йти надвір? — дивувалась Цветка, продовжуючи переводити погляд з вікна на підвіконник і назад.

— Я хочу гуляти.

— Нашо тобі гуляти?

— Я хочу гратися з подружками.

— Всі твої подружки дурні.

— Чому я маю мити посуд, а ти маєш сидіти?! — моє ниття переходило у відчайдушний крик.

— Бо ти нічого ніколи не робиш, — Цветка була така спокійна, така врівноважена і мудра, як античний філософ вкупі зі своїми учнями.

— Я завжди мию посуд, мию підлогу, пилосошу, викидаю сміття і підливаю вазони!

— Але ти не переш сама собі труси!

— Це неправда!

— А хто тобі їх пере?

— У моєму віці тобі також мама прала труси!

— У твоєму віці... — Цветка ставала воїном справедливості на кшталт середньовічного схоласта вкупі з усіма інквізиторами, — у твоєму віці я вже варила бульйон!

На мене нападала гикавка, і я кожної миті ризикувала вдавитися власним плачем. Я гикала і плакала. Я не вмiла варити бульйон. І мої труси мені справді пере мама. Але вона сама цього хоче, вона любить прати мої труси.

— Я не встигаю попрати свої труси, бо мама їх пере швидше за мене!

— Ти використовуєш маму як рабіню. Ти вже в тому віці, що мала би їй допомагати, а тільки заважаєш. Ти мучиш маму. Їй і так важко. Вона приходить з другої зміни і ще мусить прати тобі труси, і гладити на ранок одяг до школи, і варити якусь зупу, щоб ти мала що зранку поїсти, і на додачу ще мусить перевірити твоє домашнє завдання і чи ти добре склала портфель!

Мені так ставало шкода мами, що я була ладна покінчити з собою, аби не переобтяжувати її. Але Цвєтку треба було постійно атакувати, щоб остаточно не збожеволіти.

— Твоє домашнє завдання вона не перевіряє, бо ти його ніколи не робиш!

— Я вже доросла! Скоро я поїду, і мама взагалі за мене забуде. А ти маєш їй допомагати!

— Куди ти поїдеш? — я переставала плакати, і тарілка випадала з рук на підлогу.

— От бачиш! Ти тільки і вмієш, що шкодити! Вмієш розбивати тарілки, палити алюмінієві миски, рвати капронові колготи, красти мою косметику! Коли ти виростеш, з тебе нічого не буде! Як сидиш, так і сидітимеш у мами на шії!

— Цвєтка, куди ти поїдеш? Ти кудись хочеш їхати?

— Не їхати, а плисти. Я буду плисти на кораблі.

— Куди ти будеш плисти? — я могла би стати на коліна, тільки аби вона відповіла.

— Мий посуд!

— Я мию.

— І підлогу помий. Бо мама прийде з роботи і візьметься за голову.

— Я помию підлогу, тільки скажи, куди ти попливеш?

Цветка не відповідала.

Не відповіла досі.

Але я здогадуюсь, що то мав бути за корабель і що то мало бути за море.

7

Я могла не прибирати у квартирі, за умови, якщо витримаю її побої.

Цветка була сильніша за мене, змагатися з нею в єдиноборстві не варто й пробувати. Але я набагато швидше бігала. Я могла би від неї втекти, якби квартира була хоч трохи більшою. Вона наздоганяла мене під журнальним столиком у вітальній.

Була недовго, а тоді закривалась в дитячій, забравши з собою ключі від вхідних дверей, щоб я не вийшла надвір. До подружок, які так кидали м'яча перед під'їздом.

Я, як замкнений поранений ведмідь, блукала з однієї кімнати в іншу, зупиняючись під дитячою:

— Віддай ключі!

Цветка сиділа в цитаделі і переможно мовчала.

— Віддай ключі, бо я втечу з дому.

— Тікай, коли завгодно, — відкрикувала Цветка. — Ми всі тільки зрадіємо. Щоб ти знала, мама не хотіла тебе народжувати. Ти була НЕПЛАНОВАНА дитина. Мама хотіла зробити аборт!

Я заливалась сльозами і йшла пакувати свої речі в портфель. Малою я дуже часто плакала, але моє дитинство не можна через це назвати нещасним. Навпаки. Деколи я думаю, що це так я вчилася говорити.

Речей в мене зовсім небагато. Портфель неважкий. Вдягла куртку, куплену мені мамою в Угорщині, взяла черевики.

— Дай ключі. Я йду з дому.

Цветка радісно бігла відчиняти двері.

— Йди-йди. Нарешті.

Я не мала куди йти. Залишалось тягнути час, щоби повернувся хтось з батьків і мене завернув.

Цветка відкривала навстіж вхідні двері і знову зачинялася в цитаделі.

Я, одягнена, з портфелем на плечах, сідала під дверми і чекала на маму. Коли вона приходила з роботи, я казала, що йду з дому, і мама впрошувала мене залишитись. Я впиралась. Допитувалась, що таке аборт. Мама сором'язливо ніяково усміхалась і потискувала плечима.

Тоді я розповідала мамі, де Цветка ховає від неї щоденники.

Цветка дуже погано вчилась у школі.

8

Вона була першою моєю жінкою.

— Ти подібна на чоловіка, — казала мені Цветка, — ти виростеш чоловіком.

Я не ображалась. Мені приємно було бути для неї чоловіком. Якби в цьому світі можна було щось змінювати, я б змінила час і простір, тільки аби зараз бути до неї по-чоловічому ближчою.

Я втратила Цветку, коли вона вийшла заміж.

Вона втратить мене, коли я допишу це оповідання.

9

Я не помітила, як в ній відбувались радикальні жіночі метаморфози.

Одного разу я знайшла в шафці з її білизною, куди регулярно заглядала з невідомих мені причин, клаптик

тканини, залитий кров'ю. Я взяла клаптик і понесла мамі на кухню. Я була впевнена, що мама, побачивши його, візьметься за голову, закричить, бо він був доказом якщо не якогось страшного Цветчиного гріха, то її страшної невиліковної хвороби.

Мама веліла віднести його назад і більше не нишпорити в Цветчиній білизні.

— Підростеш — зрозумієш, — таємниче казала мама, але я, скільки не расту, все одно нічого не розумію більше, ніж тоді.

Цветка мастурбувала так, що я не помічала цього, перебуваючи з нею в одній кімнаті. Вона не змінювалася в лиці, не змінювався тембр її голосу і швидкість її дихання.

До неї приходили хлопці, і вона з ними цілувалася. Я ненавиділа кожного з них, навіть височенного чорнобрисого тенісиста, який волочив за собою свою ракетку вартістю 500 у. о.

Я знаходила її сховки сигарет і викидала сигарети через вікно.

Я одягала її, коли вона місяць ходила зі зламаною рукою.

Я носилася з її фотокарткою на паспорт як з іконою.

А якось ми кохалися.

Вона гуляла по хаті в самій білизні, і я соромилася подивитися на її ідеальне істеричне тіло.

— Я вмю цілуватися по-чоловічому, — раптом не знати чого сказала я.

— І як? — хіхікнула Цветка.

— Хочеш, я тобі покажу?

— Покажи.

— Але для цього ти маєш лягти на диван.

Цветка слухняно лягла горілиць на диван, в самій близькі, така худенька і моя. Я лягла на неї згори, імітуючи пристрась, вивчену з телевізора, притулилась губами до її рота, руками гладила її груди. Цветка не опиралась. Їй це подобалось. Вона тулилась до мене як до чоловіка, і я була Першим, кому пощастило стягнути з неї ліфчик.

А потім в мене не «встало». Я не знала, що робити далі і втекла надвір грати у волейбол.

Залишила Цветку сам на сам з її тілом і її руками.

10

В дитячій на підвіконнику довгий час жив кактус, до якого Цветка мала особливий інтерес. Кактус був схожий на колючий нарізний батон. Цветка хотіла відрізати йому голову і зазирнути всередину.

— Там нічого нема, — кричала я, — порожнина і трохи води!!!

— Звідки ти знаєш? Може, там щось інше.

— Там порожнеча, не треба туди зазирати!

Я шкодувала кактус. Після екзекуції він неодмінно всохне. А кактус мені подобався своєю ворожістю і тим, що ніколи не цвів.

— Може, він якраз зацвіте, якщо відрізати верх, — переконувала мене Цветка.

— Я не хочу, щоб він цвів. Тобі мало фуксії і мушкетельки?

— Мені цікаво, щоби він зацвів!

— Як він зацвіте, коли ти йому відріжеш голову?! Ти би зацвіла без голови?

Цветка не знала, чи зацвіла би вона без голови, але це її не переконало.

Я повернулась зі школи і застала кактус вже обезглавленим. Він стояв у своєму горщечку на кухонному

столі, стухлий і залитий невідомою рідиною. Якраз з неї, можливо, виготовляють мексиканську текілу.

Цветка сиділа біля кактуса і плакала. Плакала вперше, відколи я її пам'ятаю.

— Я ж казала! — розпачливо взялася її заспокоювати. — Не треба було туди зазирати! Там нічого нема, крім порожнечі!

11

Цветка здавала вступний іспит з географії, тому повісила на килим в дитячій величезну географічну карту світу. Я вперше бачила світ згори. Таким розфарбованим в різні строкаті кольори, таким як на долоні, зовсім нереальним, іграшковим.

— Ну, знайди мені тут Нову Зеландію! — сказала Цветка.

Я почала шукати і шукала кілька годин. Я зовсім не знала, де та Зеландія, уявлення не мала. Імена міст, країн і островів крутилися в моїй голові, очі почервоніли і мало не вилізли з орбіт, а Цветка сиділа на дивані і смакувала мою поразку.

— Ти хоч підкажи трохи, — молила я.

— Невже світ такий великий, що я маю підказувати? — Цветка любила філософствувати там, де всякий філософ просто би заплакав.

— Коли знайдеш Нову Зеландію, збудиш мене? Добре?

— Я здаюсь. Де вона?

— Ха, ти хочеш, щоб все так просто?

Коли нарешті я знайшла Нову Зеландію, то зненавиділа цілий світ, кожен його острів і півострів, кожному його найменшу річку.

Цветка не здала іспит з географії, але в університет все одно поступила.

Через тиждень я знала карту напам'ять, але що з того?

12

Мені часто снилося, як ми живемо з Цветкою на горішньому поверсі старого польського будинку в центрі якогось галицького міста.

Я — каліка. Не можу сама собі зарадити. Нема ніг, або параліч, або ще щось подібне. Цветка жебракує під будинком. Я виглядаю з вікна і бачу, як вона в подертому лахмітті простягнула руку до перехожих, щоб зараз принести мені, каліці, бідненький сніданок. Від жалю до неї я викидаюся з вікна і прокидаюся.

Деколи снилося інакше: я в розкішному авто їду повз цей самий старий польський будинок, під яким жебракує Цветка. На мені дорогий блискучий одяг, чудова зачіска, губи нафарбовані. Я бачу Цветку, уповільнюю хід авто і з вікна простягаю їй витонченою рукою в білій рукавичці силу-силенну грошей у кількох купюрах. Цветка впізнає мене.

— Не треба мені цих грошей, — злісно відвертається Цветка.

Я їду на авто з шаленою швидкістю і спеціально врізаюся у невідому бетонну стіну.

А деколи, вже в самому кінці, мені снився корабель.

13

Я продала Цветку за морозиво «Nestle» і кілограм черешень, якими я потім отруїлась.

Кожної неділі я ходила до гастроному купувати радянське морозиво «пломбір в стаканчику», яке відрізнялось

від справжнього радянського пломбіру банановим смаком. Його продавала під гастрономом підстаркувата жіночка в білому накрохмаленому чепчику. Я приходила загодя, коли вже була жіночка, але ще не було морозива. Доводилось чекати кількадесят хвилин, щоб бути першою в черзі таких же, пригнаних сюди голодним дитинством дітей.

Я стояла біля лотка без морозива, як навпроти несподівано зупинилась іномарка сріблястого кольору. Відчинились дверцята, і звідти виглянула спочатку оголена до міні-спідниці чорна лайкрова Цветчина ніжка, а потім завиті плойкою куценькі Цветчині кучері.

— Чого ти тут стоїш? — спитали кучері.

— Чекаю на морозиво.

Цветка секунду перемовлялася з водієм іномарки, напевно, пояснювала, ким я їй доводжусь, а тоді дверцята з боку водія відчинились, і звідти вийшов невисокий гарно вбраний чоловік в черевиках «Salamander».

— Сідай в машину, — гукнув він, — поїдемо на морозиво.

Я гордовито сіла в машину, стискаючи в кулаку три купони, які я потім буду йому віддавати, але чоловік-саламандра, як справжній Мефістофель, захоче більшої плати.

Ми поїхали їсти морозиво «Nestle». Воно було дуже смачне, я такого ніколи не пробувала. Чоловік жартував, і Цветка жартувала, а я мовчки спідлоба наминала своє дороге імпортне морозиво, а потім ще одне і ще одне, останнє.

Кілограм черешень я вже їла без охоти.

Мене почало нудити ще в іномарці, але я мужньо витерпіла до входу в ліфт нашого дев'ятиповерхового будинку і вже там, коли ми з Цветкою залишились вдвох і вона спитала, як він мені, виблювала весь імпорт на бетон з усією любов'ю до вітчизняного виробника.

Цвєткє довєлє мєнє до лїжкє і нєкрилє ковдрю.

Цвєткє вєзлє вїдрю водї і пїшлє змивати мїй внутрїшнїй продукт з-перед лїфтє. Ранїше вонє нїколї бї нє зробилє тєкєгє. Вонє бї нє звєжєлє нє мєє сємєпєчувєннє і примусилє прибирати сємє. Вонє змїнилєсь.

Сєлємєндрє нєвдовзї повєрнулєсь і зєбрєлє Цвєткє з сєбю в бєлєтє.

Хочє, мєжливє, сєлємєндрї живуть у чїстїших водєх, нїж я сєбї думєю.

14

Бєгєтє хтє нє мєжє впїзнєти мєнє нє вєсїльнїй Цвєтчїнїй фєтєкєртцї, дє тьмє рєдїчїв і знєймєх повїстрєнчувєлїсь у чєтїрї ярусї, нїбї колєктїв якєгєсь рєгїєнєлєнєгє хору, гєтєвї от-от зєспївєти нєрєднє пїснє у чєтїрї гєлєсї.

Я сїджу прєстє бїлє нєї, яскрєво-бїлєї, нєлєковєнєї, з блїскїткємє нє волєссї і пїд очїмє.

Я схєжє нє вїснєжєнє рєбєтєю в полї, єлє вїдгєдєвєнє сїльськєю кєлєрїєнєю їжєю нїзькєрєслє жїнєчкє-кєлгєспнїцєю, тїлькї щє бєз ємєрїкєнськєї хусткї.

Нє мєнї чєрнї рєзтєгнєнї рєйтєузї і штємпєвєнїй турєцькїй свєтр нє гудзїкєх. З потвєрнїмє бордовїмє квітємє нєяснєї кулєтурї нє плєчєх.

Волєссьє, нєвїмїтє нєпєрєдєднї, зїбрєнє у товстїй нєєкєурєтнїй хвїст.

Нє нєгєх пєнєшєнї Цвєтчїнї тєфєлькї нє тєнкєтцї.

Фєтєгєрєф сєкєзєв сєклєстї рєкї нє колїнєх, є колїнє стєлїтї дєкєпї і трєхї повєрнєтї в бїк нєрєчєнєї. Тєк, щєб вєї єнєрєгєтїчнї потєкї єкємєлєвєлїсь нє нїй.

Я дурнєвєтє у смїхєюсь. І Цвєткє у смїхєєтьсьє — єкєсь тєк, щєб бєлє вїднє, єк нєспрєвдї сєрїєзнє вонє єє рєбїть.

І весь хор усміхається.

І фотограф, мабуть, усміхається, але я не пам'ятаю.

Коли питають, де на цій щасливій фотографії я, відповідаю, що якраз перед тим перепила газованої води «Буратіно» і мене відвезла «швидка» робити операцію на апендикс.

15

Корабель на причалі з хвилини на хвилину мав відбутися у невідомому напрямі. Величезний залізний корабель залізного кольору.

Біля трапу скупчився натовп його пасажирів.

Цветка без валізи стоїть в черзі останньою. Наша улюблена бабця висить десь над її головою і приповідає:

— Ой Цветко-Цветко! Цветко-Цветко!

— Куди ти зібралася? — питаюся в Цветки.

— Слухай, — каже мені Цветка, — коли я буду стара, я сидітиму у великій кімнаті з великим відчиненим вікном і, загорнута в плед, гратиму на піаніно.

— Ти не вмєш грати на піаніно.

— Коли буду стара, навчусь.

— Куди ти зібралася? — знову питаю я. — В Нову Зеландію?

— Можливо, — загадково відповідає Цветка. В неї такий голос, який каже мені: виростеш і все зрозумієш.

Я расту все далі, вже вища за куші і дерева, але розумію не більше, ніж розуміла тоді.

Галасливий чоловік на палубі подає знаки, що пора піднімати якор. Швидше прощайтеся!

І тоді я кажу те, за що мені соромно досі. Що доводить мою вроджену нездатність безболісно прилаштуватися до життєвих перемін.

Я кажу жалібно-жалібно:

— Візьми мене з собою, Цветко! Я не буду тобі заважати! Тільки візьми мене з собою!

— Це мій корабель, — каже Цветка і стає на трап.

А я плачу і плачу, плачу і плачу.

І більше нічого не кажу, бо треба ще трохи поплакати, щоб навчитися по-справжньому говорити.

Георгій і його змії

1

Вони всі троє вчилися на вчителів української мови і літератури і жили у одній кімнаті гуртожитку: Григорій, Георгій і Геннадій.

Григорій спав на ліжку справа, Геннадій — на ліжку зліва, а Георгій посередині на підлозі. Григорій мав червоне «Жигулі» з чорною смугою на дверцятах, Геннадій мав золотий злиток, а Георгій не мав нічого, тільки густе ластовиння по обличчю.

Імена придумав Геннадій, і так само придумав до них, як йому здавалося, достойні скорочення: Гриша, Жора і Гена.

— Я погоджуюсь на Георгія, але на Жору — ніколи, — на диво твердо сказав Георгій, і, справді, ніколи на Жору не відгукувався. Але його взагалі рідко хто коли кликав. І так само рідко хто помічав. Георгія це влаштовувало, бо він страшенно соромився свого ластовиння.

Григорій мав підхід до всіх викладачів і майстерно залагоджував всім трьом заліки та іспити. Деколи підвозив викладачів до найближчого санаторію, деколи обходилося мішком городенківської пшениці найвищого гатунку.

Геннадій був спеціалістом по кавалерці. Складав графіки, коли кого черга володіти кімнатою і дівчиною. Решта двоє в цей час мусять десь ходити або ночувати в сусідніх гуртожитках. Повноцінно ці графіки ніколи

не працювали, бо Григорій якось відразу знайшов собі постійну кохану і волів з нею бути в неї, а Георгій від своєї черги завжди відмовлявся. З такої ситуації Геннадій користав найбільше. Він мав порожню кімнату за всіх трьох: і ввечері, і в обід, і вранці, і деколи цілу ніч. За п'ять років навчання дівчина Геннадія повторилась лише останні два рази — з цією він і одружився.

Георгій виконував функції кухаря, прибиральника і лікаря. Григорій часто хворів на різні ангіни і простуди, а Геннадій на всі можливі венеричні болячки. Кілька місяців на рік весь одяг і кімната смерділа сірчаною маззю.

Георгій варив найміцнішу і найпахучішу каву на світі, і це єдине, за що Геннадій його любив. Сам Георгій завжди пив ріденький шипшиновий чай. Ніхто не бачив, як Георгій їсть.

Коли якась з дівчат не приходила до Геннадія на призначену годину, що траплялось доволі рідко, Геннадій впливався самогоном з дешевого пострадянського драже, садив Георгія навпроти себе і задавав йому запитання. Нічого страшнішого для Георгія не було. Він міг тоді сам бігти розшукувати Геникову пасію, роздягати її, нехай навіть силоміць, і вкладати на завбачливо розстелене ліжко.

— Знаєш, Жора, — запроваджував п'яний Геннадій, — странный ти.

— Може, вона ще і прийде, — понуро відповідав Георгій.

— Не, та курва не прийде! Вона думає, що як помучить мене, то я женюсь. Ха-ха три рази!

Георгій одягав піджак, щоби піти погуляти.

— Не йди нікуди! — кричав Геннадій. — Я маю тебе про дещо запитати!

— Може, я піду пошукаю її? Скажу, що ти на ній женишся. Тобі хіба не одне?

— Одне, але зараз мені та курва до сраки. Думаєш, мені легко з ними всіма?! Треба трохи відпочити! Сідай коло вікна!

Георгій клав піджак назад в шафку і чемно сідав.

— Налити тобі?

Георгій кивав головою.

— Так я і знав! Ти ніколи не п'єш! Я не бачив, щоб ти колись пив.

Георгій мовчав.

— Але знаєш що, Жора? Я такі ніколи не бачив, щоб ти їв! Коли ти їш?!

— Коли варю. На кухні.

— А чого з нами не їш?

— Не знаю.

— А я знаю. Бо ти странний. Я странных не люблю.

Георгій мовчав.

— А знаєш, як мені тяжко, Жора? Григорію його курва так баки забила, що він буде женитися.

— Може, він сам того хоче.

— А ти її бачив?

— Бачив. Дуже гарна.

— От. Дуже гарна. Целкою була.

Георгій мовчав.

— Знаєш, скільки в мене було целок? Рівно сто! Ще одна і буде сто.

Геннадій сам випивав півлітру самогону, просив Георгія зварити йому міцної кави, а потім випивав ще півлітру.

— Знаєш, чого ти странний, Жора? Хочеш знати, чого? Як хочеш, я тобі скажу!

— Ну то скажи! — підвищував голос Георгій. — Хочу знати, чого я странний! Якщо ти такий мудрий, то скажи!

Геннадій примружував очі і витримував паузу.

— Ти гарний хлопець, Жора, — нарешті казав Геннадій, — але з тебе не буде людей. Бо ти ЦЕЛКА!

Георгій без піджака вибігав з кімнати, а Геннадій реготав йому вслід.

— Целка! Мужик 22 роки і целка! Сид!

Георгій єдиний з трьох дійсно хотів стати вчителем української мови і літератури.

2

Якось Георгій мав цілу ніч бути поза гуртожитком, бо Геннадій, здається, знайшов саме ту. Вона не хотіла одружуватись, а це для Геннадія багато що означало. Григорій вже кілька днів жив у своєї.

Георгій не мав куди подітись. До третьої ночі походив містом, позаглядав у вітрини, а потім дуже змерз і вирішив повернутися до гуртожитської кімнати. За його підрахунками Геннадій і його «саме та» мали вже спати.

Георгій відімкнув кімнату своїм ключем і, не вмикаючи світло, зайшов досередини.

Коханці справді мирно спали. Було літо. Трохи товстувата молода дівчина лежала поруч з Геннадієм повністю гола.

Георгій ліг на свій матрацик на підлозі і довго не міг заснути. Він все думав: «Як це витримати? Як це витримати?»

А потім накрив дівчину простирадлом.

3

Золотий злиток Геннадій вкрав у свого батька. Той навіть не помітив. Він мав цілий сейф золотих злитків і харчосмакову фабрику десь біля Делятина. Був мафіозним бароном на своїй території. Мріяв збудувати готель

і привабити до гір туристів. Постійно повторював, що будувати готель біля гір — дуже вигідна справа, мине кілька років, і аж тоді наші люди навчаться відпочивати по-справжньому.

А потім якось в один момент все змінилось і сейф спорожнів. Харчосмакова фабрика збанкрутувала. Будівництво готелю зупинилось на другому поверсі. Батько Геннадія почав безбожно пити і дуже часто западав у температуру білої гарячки. Кожен з великої родини, в тому числі і Геннадій, до кінця життя будуть тішитися, що встигли тоді, коли ще ніхто не вів рахунку, викрасти з сейфа по шматку золота.

Григорій і Георгій ніколи не бачили того злитка, але точно знали, що він у Геннадія є. Великий. Кілограмів зо два. Обмотаний целофаном і голубенькою стрічкою. Геннадій часто переховував його з місця на місце, а якось сказав, що заховав дуже добре, сам дідько не знайде, не те що людина.

4

Роботу вчителя Георгій отримав у далекому глухому селі, за яким закінчуються дороги і починаються звірячі стежки і гори.

Георгій вийшов з автобуса на початку села і взявся шукати школу. Село тягнулось на двадцять кілометрів, по одній хаті на кілометр. Діти і старі баби виглядали з-за стодол і парканів і відразу зникали, щоб Георгій в них нічого не питав. Один старий дід з довжелезною бородою не знав, де школа і чи є вона взагалі. Георгій йшов далі.

Все виглядало так, як в старих просвітницьких романах про вчительське месіанство. Георгій поважав себе більше і більше. З кожним кроком він щораз сильніше

переконувався, що в цьому селі його дорога справді закінчиться.

Біля Народного дому на лавці сиділи дві старші жінки у вишитих сорочках. Георгій спитав в них, де школа. Жінки пильно дивились кудись позаду Георгія, бо він їх зовсім не цікавив.

— А ти там підводи не бачив? — спитала одна.

— Якої підводи?

— Ну, підводи.

— Не бачив. А де школа?

— Там, — махнули роздратовані жінки кудись у незначений напрям і взялися далі розглядати горизонт дороги.

Пізніше Георгій зустрів підводу. Це був пересувний магазин на фірі, яку тяг великий сірий кінь. Магазин приїжджав у село раз на тиждень і привозив товари першої необхідності: кілька ящиків горілки, карамельки зі смаками, ідентичними натуральним, і отруту для щурів.

Коли Георгій таки добрів до школи, вже темніло. Він подумав, що зможе стати тут не тільки вчителем української мови, а й цілим директором.

5

Школа складалася з двох класів: молодших школярів і старших. Два класи вчилися в одному великому приміщенні: молодші від вікна, старші біля дверей. Незалежно від віку, ніхто зі школярів не вмів писати і читати. Половина добре знала російську мову, бо мала вдома параболічну антену. Ця половина першого дня говорила з Георгієм російською, бо думала, що з вчителем тільки так і треба говорити. Один хлопчик шести років прийшов до школи на третій урок і подарував Георгію тримісячного ведмедика. Учні приходили до школи в різний час,

залежно від того, як задалеко від школи вони жили. Дехто приходив аж під вечір.

Село надало Георгію житло у вигляді покинутої дерев'яної хатини біля лісу. В хатині було все, тобто не було нічого. Було вікно.

Першу ніч Георгій взагалі не спав, бо батьки його учнів по черзі приносили йому речі і продукти. Притягли двоверхове дерев'яне ліжко, пластмасовий червоний столик з написом «Оболонь», теплий одяг, посуд, сири і сметани, все. Хтось навіть подбав про затишок і поклав на підвіконник Георгієвої хати стару чорно-білу дівочу фотографію.

На честь успішного працевлаштування Григорій і Геннадій подарували Георгію мобільний телефон. Перший рік Георгій ним не користувався, бо в селі не було зв'язку. Потім здогадався раз на тиждень виходити на гору, де зв'язок ледь-ледь жеврів, і писати всім знайомим повідомлення такого змісту: «Який гарний пахучий день. Згадую. Ще весна, але скоро буде осінь».

Григорій і Геннадій відразу про нього забули.

6

Георгій не тільки став директором школи, а й учителем всіх існуючих дисциплін середньої загальної освіти. Його ніхто не перевіряв. Якби Георгій хотів, то міг би викладати у своїй школі латину, церковнослов'янську мову, Закон Божий, арифметику, геометрію, астрономію і музику. І деколи він хотів.

7

До Григорія і Геннадія Георгій приїжджав регулярно на літню відпустку. Кожному регулярно привозив трилітрову бутлю з медом, а то й по дві.

— Тебе то село зовсім затуркало, — сказав Геннадій. — Тікай звідти якнайшвидше. Що тебе там тримає? Худоба? Їдь сюди. Я знайду тобі пристойну роботу.

— А то і не село, — відповів Георгій. — Ну... село, але не таке, як ти собі думаєш.

— Що я не знаю, які села бувають?! Кого ти лічиш?! Там, напевно, ні одної чистої дівки немає! Всі в гною!

Георгій мовчав.

— Слухай, Жора, я ж по-доброму, хочу спасти тебе... людину з тебе зробити... бачу, що добрий мужик пропадає...

— Та не пропадаю я!

— Як був целкою, так і лишився, — сумно сконстатував Геннадій. — Схаменися. Ти ж не священик!

— Гена, — крикнув Георгій, — я бачив твою жінку голою!

Тоді Геннадій вибив Георгію один зуб і віддав йому його мед.

8

У тридцять п'ять років Георгій закохався у свою ученицю Олю. Їй було дванадцять років.

Георгій вирішив з Олею одружитись, як тільки вона закінчить школу, і чекати довелося п'ять років. Цей час Георгій витратив на Олине виховання і освіту.

А потім Оля втекла з села з польськими туристами.

9

— Георгію, — питав у Георгія Григорій, коли той вкотре приїздив в гості з бутлем меду, — тобі не нудно? Що ти там робиш, в тому селі, стільки часу?

— Зі зміями борюся, — відповідав Григорій.

З кожним роком Георгій розповідав про себе все менше. Більше слухав.

Так-так, у Григорія народилася друга дитина. Дівчинка. Назвуть Софією.

10

Георгій сам допоміг Олі втекти з польськими туристами. Власне, з туристом. Молодим чорноволим хлопцем.

Того вечора Оля прийшла до Георгія в хатину біля лісу вся в сльозах і сказала, що його любить, туриста.

Георгій хотів сказати, що теж її любить, але змовчав.

Оля мала довге світле волосся і великі сірі очі. Хоча, може, і не сірі.

— Анджей мусить повертатися в Польщу, — плакала Оля, — він і так тут затримався. Що мені робити?

— Забути його, — твердо сказав Георгій.

— А ви би забули? — плакала Оля.

— Я би забув.

— А я не забуду.

За це Георгій в Олю і закохався. За істериковатість і великі невідомо якого кольору очі.

— Олечко, — спокійно говорив Георгій, — ти ще мала. Перша любов швидко минає.

— Ця не мине! Я його люблю більше за все на світі!

— Завжди так здається.

— Що мені робити? — далі плакала Оля.

— А цей твій Анджей любить тебе? — обережно спитав Георгій.

— Аякже! Більше за Юру, і за Тараса, і за Івана, за всіх! Вчора вночі на сні я три рази кінчила!

Георгій довго мовчав і дивився на стару фотокартку в себе на підвіконні. Сфотографована дівчина дуже схожа на Олю. Георгій вирішив, що йому вистачить і цього.

— Три рази — ще не означає любов, — сказав Георгій.

— Дайте мені грошей, — раптом крикнула Оля. — Я поїду з ним! Дайте мені грошей! Я все що хочете для вас зроблю, тільки дайте!

Оля скочила на ноги і одним махом зняла з себе сукенку. Під сукенкою нічого не було. Георгій вдруге побачив голе жіноче тіло. І воно було так само прекрасне.

Оля підійшла до Георгія впритул і поклала його руку собі на груди.

— Ви дасте мені грошей, правда?

«Як мені це витримати? Як це витримати?» — думав Георгій.

11

Якось пізно восени, в неділю, Георгій рушив на гору, щоб відправити знайомим з мобільного кілька повідомлень.

На висоті півтора кілометра він надібав густо вкриті ягодами куші чорниць і присів їх скуштувати. Раптом з-поміж чорничного бадилля щось зблиснуло. Георгій зрозумів, що то схований Геннадієм золотий злиток.

— Як дивно, що Геннадій сховав його саме сюди.

Георгій взявся розсувати руками бадилля, аж тут перед ним виріс величезний візерунчастий змія. З пащеки змія ринуло полум'я і обпекло Георгієві обличчя і руки.

Георгій впав перед змієм навznak, просячи милості.
— Чого ж ти зі мною не борешся? — спитав змії.
— Вибач мені, вибач мені, я не можу, — відповів
Георгій.

12

Наступного ранку Григорій отримав від Георгія повідомлення такого змісту: «Я знайшов золотий злиток Геннадієвого батька, але мій змії знайшов мене».

Я і моя священна корова

1

Я ненавиділа свою корову, а вона мене.

Хоча ми були два чоботи пара: обидві псишки. Ми конкурували одна з одною у психічній ненормальності, і корова завжди брала наді мною верх, бо бігала набагато швидше. В неї чотири ноги, а в мене всього лиш дві.

Бувало так: ми з нею йдемо селом, обід, сонце пече, в мене лупиться на носі шкіра, вона, чорна, як смола (хоча її мама була суцільно біла), обережно плентається попереду, час від часу завбачливо озираючись назад зафіксувати зміни мого настрою. Я їй кажу:

— Суко, ну тепер, коли вже по всьому, ти можеш мені пояснити, нащо було втікати в ліс!

Ласька глипає великим чорним оком в мій бік і мовчить.

— Ти не подумала, як мені?! — починаю підвищувати голос. — Ти ж бачила, що я читаю книжку! І книжка дуже цікава! Якби ти прочитала у своєму житті хоч одну книжку, то знала би, як це, коли ти читаєш, а якась дурна корова, за якою ти маєш наглядати, бицкається з толоки просто в ліс!

Ласька сподівається, що я спишу її вину на оводів і мух.

— Ну а що оводи і мухи! Мене теж кусали, але я не біжу в ліс!

185

Я і моя священна корова

Ми минаємо хату Вуланів. На воротах стоїть Люба Вулан — дебела глухоніма дівчина, яку щодня на пасовиську гвалтує її нормальний молодший брат. Вона завжди якось по-дурному регоче, і мені від цього стає моторошно.

— Ти знаєш, як мені хотілося тебе відлупити? — продовжую я. — Дуже хотілося! Але ти так швидко бігаєш, що куди мені! От повернемося в стайню, і тоді нарешті я тебе наб'ю. Добре наб'ю! Патиком! Щоб ти пам'ятала!

Минаємо хату Камаїкіної. Я трохи пенджу корову, бо боюся з нею зустрітися — старою маразматичною бабою, яка вже два роки на мене полює. Ласьчина мама розбила в полі її копицю сіна, коли я читала «Знедолених» Гюго.

Ще одна хата, а далі моя, а далі сільський склеп. В склепі нічого не продається, крім солодкої сильно газованої води «Яблуко», жувальних гумок «Turbo» і сірників.

— Як я тебе відлуплю! Аж гай буде шуміти! — корова збентежено глипає на мене своїм великим чорним оком і опускає голову так, ніби хоче поскубти на дорозі травичку.

— Нема чого викликати в мене жалість! Я тебе вже скільки жаліла, а ти далі робиш своє!

Хвіртка бабиної хати відчинена навстіж. Приперта цеглиною. Ласька зараз нирне у хвіртку, поп'є під ясеню з відра холодну воду (хоча я буду кричати бабі дати їй дусту кубиками, а не води, бо вона встигла нахлебтатися зі става гноївки), Ласька подивиться на бабу жалібно-жалібно, ніби я її не пасла, а катувала розпеченим залізом, а я буду кричати бабі дати їй орчик, або спутати ноги, або припнути на воловід, бо вона дурнувата.

Ласька уповільнює ходу, вагається. До хвіртки кілька метрів. Звідси добре видно подвір'я Васильовських: висока худезна мама і три, руді, як миші, дівчинки сидять на сходах мурованого будинку і чекають, коли вмре стара вуйна.

— Йди-йди, не бійся, я буду бити не дуже сильно!

Ласька раптом приймає серйозне кардинальне рішення і, пришвидшивши ходу, в один момент минає хвіртку і галопом біжить далі.

— Ах ти ж суко! — кричу я і біжу за нею. — Вернись! Куди ти летиш! Де ти від мене дінешся!

Корова знає, де. Вона прямує до склепу і я не встигаю вкотре обізвати її сукою, як Ласька забігає у великі залізні двері магазину і зникає в кам'яній прохолоді.

Склеп колись був сільською початковою школою. Моя баба провчилася тут два класи, а потім перестала, бо мусила пасти корову. Те, що відбувається, відбувається дуже символічно. Ласька забігла в школу відмолювати гріхи всіх попередніх бабиних корів, а особливо тої, через яку баба лишилася неграмотною.

У склепі за прилавком сидить Мурашка — старша жіночка-продавець, для якої до кінця залишатися у спорожнілому магазині — справа честі. Вона меланхолійно дивиться на мою корову, а корова благально дивиться на неї. Якби за коровою не вбігла я, Мурашка точно сказала би корові:

— Я вас слухаю. Що ви хотіли?

— Ласька! Йди додому! Я обіцяю, що не буду бити, — втомлено кажу я. — Жіночко, — звертаюсь до Мурашки, — давайте заріжемо цю корову, і ви будете мати що продавати.

Мурашка радіє, але вчасно остерігається:

— А баба не будуть проти?

— Ми бабі не скажемо. Я збрешу, що корову забрали в дурдом.

Нарешті ми — дві псишки — повертаємось додому. Баба стурбовано виглядає з воріт.

— Де ви так довго? — каже вона і дає Ласьці пити з відра холодної криничної води.

— Дайте їй дусту кубиками, а не води, — заледве спромагаюсь хоч на якусь захисну репліку.

Ласька треться шиєю об худенький бабин тулуб, як домашній пес.

— Маленька моя, — гладить корову баба, — втомилася? Хочеш питки?

— Дуже втомилася, — відповідає Ласька, — а найгірше — вона, — і киває на мене, — як вона мене мучить! Коли вже нарешті за нею прийдуть батьки?!

Батьки прийдуть за кілька днів. Ще трохи. Мене треба перед школою добре відтерти, особливо п'яти, і вивести з голови вошей. Треба купити зошити і щоденник. Так що вони можуть приїхати от-от, суко.

2

Люба Вулан не завжди була глухонімою. В дитинстві вона впала з чужої черешні, коли господар спіймав її на гарячому. Після того, з переляку, вона більше не промовила ані слова.

Хоча дехто каже, що вона народилася без піднебіння і взагалі ніколи не говорила.

Вона одягається у довгі подерті спідниці і ходить боса в будь-яку пору року. Її мама з метою економії шампунів завжди стриже її налісо. Тому Люба перебуває у постійному стані відростання. Коли в неї місячні, вона вся заляпана кров'ю. Її молодший брат Вулан на пасовиську щодня її гвалтує, а вона моторошно регоче. Деколи після всього Люба пригортає його і цілує в чоло. Я в цей час дивлюся за Любиними коровами. Якщо з ними щось станеться, Любина мама накаже Любиному братові висікти Любу різками, і той радістю візьметься за виконання.

Люба стала для свого брата першою жінкою. Незабаром він стане для неї першим і єдиним гінекологом, коли треба буде з метою економії в домашніх умовах робити аборт.

Вона завжди моторошно регоче, хоча деколи мені здається, що це так вона усміхається.

3

Васильовські: худезна висока мама і три руді дівчинки сидять на сходах сірої мурованої хати і чекають, коли вмере стара вуйна.

Коли вона вмере, хата стане їхньою, бо вони не мають де жити. Поки що вони всі четверо живуть у старенькій літній кухні, яка стоїть поруч з хатою. Вони, особливо руді дівчатка, чекають з великим нетерпінням, коли вже переберуться у розкішні, покриті мохом і цвілью, як сама вуйна, хороми, будуть стрибати по затхлих, але вишитих подушках, будуть спати на курячих, але перинах.

Першими словами наймолодшої рудої дівчинки було:

— Вуйночко, коли ви помрете?

На що вуйночка відповіла:

— Помру, донько.

Дівчатка по черзі носять старій вуйні в хороми їсти і пити. Вони тихо заходять в кімнату, стають біля ліжка і деякий час мовчать з надією, що вуйна до них так і не обізветься.

Вуйна живе вже ціле століття.

Васильовська старша кожного дня їде поїздом на роботу в Коломию. Вона працює вахтеркою в Історичному музеї. Коли працівники музею не виходять на роботу, а таке трапляється майже завжди, Васильовська зачиняєть-

Я чекаю на маму і одночасно боюся. Уявляю, як вона притулить мою голову до грудей, а потім раптом відсахнеться:

— Таня! В тебе повна голова вошей!

— Я вдям, що здивувалась:

— Що ти таке кажеш? Які воші?

— Воші скачуть по твоїй голові як коні! Як ти допустила до такого?!

— Мамо, в мене немає вошей!

— А це що таке?! — і виймає з волосся велику товстеньку вошку. — Ти взагалі не чешешся?! Не миєш голову? Ну як їх могло наплодитись так багато?!

— Мамо, тут у всіх дітей є воші! Я не винна. Вони перескакують!

Я дуже боюся маминого приїзду. Колись мама так само зреагувала, виявивши у мене гострики. Потім я сиділа за стодолюю і виколювала гостриків паличкою з власного гімна, щоб переконати маму у їхній переконливій відсутності.

— Не треба залишати мене в баби так надовго! Скоро я не тільки буду пасти корову, але й доїти її!

Баба гладить Лаську по чолі і поволі водить її подвір'ям. Ласька сумирно човгає туди-сюди.

— Бабко, нащо ви водите корову по подвір'ю?! — кричу бабі з воріт.

— Вона хоче погуляти. Ти хочеш погуляти, правда, Ласько?

— Правда, — відповідає Ласька.

5

У Камайкіної є молода вродлива донька Люда, яка колись була активним організатором перетворення сільської дитячої бібліотеки на більярдний клуб. Стара тов-

ся в музеї і нікого не впускає. Нечасті відвідувачі — любителі старовини або підпили польські туристи — гримають у двері, просяться досередини (бо сьогодні не вихідний і музей мав би бути відчинений), а Васильовська виглядає з-за фіранки, як наляканий привид, як музейний експонат XVI століття і киває головою, що, мовляв, сьогодні Історія недоступна, в неї депресія, а я всього лиш Васильовська, в якої троє рудих доньок і безсмертна вуйна.

Малі Васильовські не мають що їсти, ходять в яскравих кольорових сукенках, подарованих їм мешканцями села, в бантиках, але без трусів. З носа в них завжди течуть шмарки, і дівчатка їх смачно облизують. Ноги в них по коліна вимашені в болото.

Васильовські такі руді, і ластовиння на їхніх обличчях таке барвисте, що деколи вони нагадують мені великий соняшник, в якому заховалось замурзане чортеня.

4

Коли захворіла корова, баба почала виводити її щоночі на прогулянку.

Ласька стала давати червоне молоко і тужливо мукати.

Я сиджу на воротах і виглядаю автомобіль батьків, баба водить корову колами по подвір'ю.

— Доньцю, ти не сиди там, — каже мені баба, — вже пізно. Видно, що вони нинькі не прийдуть.

— Вони можуть приїхати і пізно вночі. Їм не страшно на машині.

— Або можуть мати роботу, — продовжує мислити вголос баба.

— Тяжко, як тяжко, — від себе додає Ласька, — кров пішла в молоко.

Я чекаю на маму і одночасно боюся. Уявляю, як вона притулить мою голову до грудей, а потім раптом відсахнеться:

— Таня! В тебе повна голова вошей!

— Я вдям, що здивувалась:

— Що ти таке кажеш? Які воші?

— Воші скачуть по твоїй голові як коні! Як ти допустила до такого?!

— Мамо, в мене немає вошей!

— А це що таке?! — і виймає з волосся велику товстеньку вошку. — Ти взагалі не чешешся?! Не миєш голову? Ну як їх могло наплодитись так багато?!

— Мамо, тут у всіх дітей є воші! Я не винна. Вони перескакують!

Я дуже боюся маминого приїзду. Колись мама так само зреагувала, виявивши у мене гострики. Потім я сиділа за стодолюю і виколювала гостриків паличкою з власного гімна, щоб переконати маму у їхній переконливій відсутності.

— Не треба залишати мене в баби так надовго! Скоро я не тільки буду пасти корову, але й доїти її!

Баба гладить Лаську по чолі і поволі водить її подвір'ям. Ласька сумирно човгає туди-сюди.

— Бабко, нащо ви водите корову по подвір'ю?! — кричу бабі з воріт.

— Вона хоче погуляти. Ти хочеш погуляти, правда, Ласько?

— Правда, — відповідає Ласька.

5

У Камайкіної є молода вродлива донька Люда, яка колись була активним організатором перетворення сільської дитячої бібліотеки на більярдний клуб. Стара тов-

ста бібліотекарка змушена була віддати частину книжок у філіал сусіднього села, а частину просто роздарувати місцевим дітям. Мені тоді перепали «Пригоди Електроніка» і «Мала Баба Яга», тому появі більярдного клубу я широко раділа.

Люда блискуче грала в більярд, ще вона грала на гітарі і мала татуювання на лівій руці. Її хлопець приїздив до неї з Коломиї на мотоциклі. Весілля мало бути восени, а в кінці літа Люда поїхала з друзями в Тлумач і стрибнула там з третього поверху.

— Не підходи, бо я стрибну, — сказала Люда своєму п'яному другові, вилізши на підвіконник якогось тамтешнього гуртожитку.

Друг не повірив і спробував підійти.

Люда поламала собі хребет і залишилась назавжди прикутою до інвалідного візка, який купили на кошти селищної ради. Її хлопець ще кілька разів приїхав, впевнився, що Люда ніколи не стане на ноги, і весілля скасували за обопільною згодою. Останнє, що він їй сказав, було таке:

— Я тебе люблю і буду любити завжди. Якщо ти все-таки вилікуєшся, то дай мені знати. Навіть якщо я вже буду одружений, все одно повернусь до тебе.

І відразу після того одружився з іншою.

Люда перестала грати в більярд, зате навчилась вишивати найрізноманітнішими способами і не ходити. Руки стали їй і руками, і ногами.

Саме тоді моя корова — мама Ласьки — розбила буцанням копицю Камайкіного сіна. Я втратила корову з виду, бо зачиталась «Знедоленими» Гюго.

Старій Камайкіній відразу донесли, чия корова розбила копицю, а та, маючи добрий гумор, миттю прибігла зі мною сваритись. Я пробувала відбуркуватись, але на

останнє, що Камайкіна без ушину повторювала, я не мала аргументів. Вона кричала:

— Хто мені тепер складе копицю?! Хто мені тепер її складе?!

6

А ще є Шапочка. Хлопчик років восьми, якого мама постійно віддає до інтернату і який постійно з інтернату тікає. Мама також тікає. Кілька разів на рік. В Одесу. З коханцями. Але завжди повертається.

Шапочка хворий на епілепсію, і коли йому щось говорити, він відповідає:

— Що?

Я йду на цвинтар, який я називаю плодово-ягідним, а Шапочка за мною. На цвинтарі росте все, що я найбільше люблю: суниці величиною в кулак, черешні, вишні, яблука, грушки і сливи, білі і сині. Можна понаривати собі повну пазуху чого хочеш, а потім смачно прогулюватися могилами і вивчати написи.

Шапочка дихає мені в спину.

— Шапочка, я йду на цвинтар, — кажу йому, — ти за мною?

— Що? — відповідає Шапочка і на крок відступає.

— Ти би краще подивився за коровами. Як зайде в город, буде і тобі, і мені.

— Що? — відповідає Шапочка і на крок підступає.

— Ти не боїшся ходити на цвинтар, Шапочка?

Шапочка не знає, що сказати. Вагається між «Що?» і «Не боюсь». Врешті відповідає:

— Не боюсь. Чого мені боятись. Коли я вмру, буду тут лежати.

— Може, і не будеш. Поки ти вмреш, на цьому цвинтарі вже не залишиться місця для твоєї могили.

— Чого це не залишиться? — обурюється Шапочка і втікає між кущі.

Коли мама Шапочки вкотре втекла з коханцем в Одесу, Шапочка пішов на Берем'янський став, заплив на два метри від берега і втопився. У воді його зловила його хвороба.

— Шапочка, — говорили Шапочці ангели на небесних воротах, — нащо ти пішов купатися на Берем'янський став? Ти ж знаєш, що у воді тебе ловить твоя хвороба.

— Що? — відповів Шапочка.

— Дивися, Шапочка, це тобі не інтернат, звідси не втечеш.

Шапочка не знав, що сказати. Завагався між «Що?» і «Захочу і втечу!». Врешті відповів:

— Захочу і втечу!

7

Деякі груші краще не рвати. Вони ростуть просто на могилах. Груші великі і соковиті, схожі на людські черепа, але я не забобонна і з охотою з'їм кілька десятків.

Раптом бачу: стоїть Люба Вулан зі своїм нормальним молодшим братом.

— Лізь на грушу, — наказує Любі брат. Люба регоче і намагається поцілувати брата в чоло.

— Лізь на грушу, я кому сказав!

Люба заходиться дертися на дерево. Просто під грушею могила Васильовського — батька трьох рудоволосих чортенят. Васильовський каже Любі:

— Любо, не лізь на грушу. Ти колись лізла на вишню, і що сталося?

— Швидше лізь, — підганяє Любу брат.

Люба вилізла на першу товсту гілку і регоче.

— Лізь вище, — наказує брат.

— Не треба, Любо, — наполягає Васильовський, — твій брат поганий. Він хоче твоєї смерті або смерті твоєї дитини.

Люба вилізла на ще одну гілку, вищу. Вона повисла над нами всіма і усміхається. Поділ її спідниці задирається, і я бачу, що вона також без трусів.

— А тепер стрибай, Люба! — кричить Любин брат. — Сtribай на землю!

— Люба, не стрибай, — реву я, — ні в якому разі не стрибай!

Васильовський скрушно похитує своїми грушоподібними черепами поміж галузям.

— Сtribай, Любо!

— Не стрибай, Любо!

— Сtribай, Любо! — Люба готується стрибати.

І тоді з'являється моя корова. Ласька. Вона дає червоне молоко і тужливо мукає, вона незабаром здохне, але зараз вона знає, на чиєму боці добро.

Ласька заревла як бик, пустила з ніздрів язик полум'я, вдарила копитом об землю і кинулась з рогами на Любиного брата.

Любин брат навіть не встиг злякатися, як з величезною силою беркицьнувся у свіжо викопану Шапоччину могилу.

Ласька постояла над могильною ямою, ще кілька хвилин постерегла Любиного брата, а тоді повернулася на пасовисько рвати вицвілу траву і тужливо мукати.

— Любо, нащо ти слухаєш цього придурка? — говорила я, допомагаючи Любі злізати з груші.

— Бо я його люблю, — відповіла Люба.

— Слухай, а ти колись впала з вишні чи народилася без піднебіння і тому німа?

— В мене нема піднебіння, — і усміхаючись, Люба роззявила рот, щоб це мені показати.

Я їй віддала свої труси.

8

Батьки приїжджають зранку в неділю, привозять мені шоколадки і абрикоси. Мама притискає мене до грудей, а потім раптом відсахується і починає кричати за воші. Все, як я собі уявляла.

— Мамо, тут люди такі нещасні, що воші їм зовсім не заважають. Тут у всіх є воші, навіть в бабиних курей. Як я могла їх уникнути?

Ввечері батьки вже лаштуються повертатись.

— Я їду з вами, — кажу я.

— Побудь ще тиждень, — просить мама, — корова здохла, і бабка дуже побивається. Як ти її залишиш саму?

Баба сидить на лавці під літньою кухнею, дивиться на татів автомобіль, на пса в буді, на порожню стайню, на своїх вошивих курей, на порожню стайню і мовчить.

— Я не можу тут залишитися! — мало не плачу я. — Я тут більше не можу бути! Не знати, хто за цей тиждень ще помре!

— Залишся, — продовжує мама, — тут є що їсти, є яблука, грушки, виноград достигне за кілька днів.

— Так-так, донько, — каже баба, — лишайся, тут є се-то.

— Почекайте на мене, — плачу я, — піду зберу речі! Я швидко! Я їду з вами!

Забігаю в хату і швидкоруч збираю клунок своїх шортів і майок, зубну щітку, книжки, старенький магнітофон «Карпати», ще щось.

Чую, як «запорожець» батьків рушає з місця.

— Чекайте на мене! — стрімголов лечу на дорогу і застаю від батьківського «запорожця» тільки дим та й нитку.

— Нашо ви мене тут лишили! — сльози горохом скочуються на ґрунтову дорогу.

Раптом з'являється моя корова Ласька, нагинається, і я вискакую їй на спину.

— Давай, Ласька! Скачи за тою машиною!

Ласька скаче, як кінь, галопом, я підстрибую в неї на спині, вітер розвіває мені волосся і висушує очі. Ми з Лаською, як воша на коні.

— Ласька! Тут неможливо залишатись! Тут цвинтар, а не люди! Я нічим їм не допоможу!

Малі Васильовські вибігають з подвір'я мені назустріч і радісно витанцьовують.

— Вона померла! Вуйна померла! — кричать вони.

— Як гарно, — кажу їм і скачу далі.

— Мені треба підживитись, — повертає голову Ласька, — не наздожену машину, якщо не підживлюсь!

Я відриваю шматок свого стегна і вкидаю Ласьці до писка.

Батьки в машині помічають нас. Мама каже татові:

— Їдь швидше! Вони вже на хвості!

— Як я тобі поїду швидше, — нервується тато, — в мене газовий балон протікає!

— Ласька! Давай, моя люба! Ми їх можемо навіть перегнати! — переможно кричу я. — Без трусів дуже приємно, виявляється! Ласька, давай! Переганяємо! Тікаємо звідси!

— Ох, Таня, — кокетливо підсміюється Ласька, — ми з тобою такі псишки! Такі псишки!

Село і його відьми

1

Тато народився в селі, в якому мешкають відьми і змарновані люди. Дітей і тварин до уваги не беру. Ще в цьому селі залишилось моє дитинство. Мій дитячий одяг, особливо яскраво-жовті гумачки і підозріле червоняве пальтечко в клітинку з бомбонами на грудях. Татові шахи. Татові друзі минулого, яких я заносу до категорії змарнованих людей. Також в цьому селі ще можна відшукати старих дідів, які пам'ятають, як тато їхав селом на козі. Тато такий факт майстерно приховує.

Ще в селі є хлібопекарня, сплюндрований католицький костел і цвинтар. Жителі села містичним чином гуртуються навколо цих трьох не то будівель, не то метафізичних категорій, бо всі працювали, працюють або працюватимуть на пекарні, всі так чи інак за часів атеїзму брали участь у сплюндруванні костелу і всі рано чи пізно лежатимуть пліч-о-пліч на старому польсько-єврейсько-західноукраїнському цвинтарі.

Більшість відьом працювали на пекарні, одна навіть доводиться мені якоюсь далекою тіткою.

Її звали Катериною. Вона пахла хлібом. Її комірчина, до якої я крадькома зазірала, була завалена зачерствілими пекарськими виробами. Казали, що вона годувала хлібом курей і свиней і що її кури взагалі не дивляться на пшеницю.

Катерина кілька разів була тата, коли той ще був зовсім малим. Катерина була двох татових молодших сестер, а якось навіть набила татову маму. Вона ненавиділа людей за те, що вони живуть краще, і за те, що вони живуть взагалі.

Кожного ранку я спостерігала за тим, як Катерина несла до своєї комірчини з криниці воду. Несла відра у двох руках. Опустивши голову. В хустці. Я визирала з вікна через фіранку, тому Катерина не могла мене бачити. Але бачила. В останній момент, коли вона вже мала зникнути в комірчині, раптом різко повертала голову в мій бік і пильно-пильно, з усією ненавистю, яка тільки вміщувалась в такій невеличкій жіночці, дивилася мені просто в очі, через фіранку, що за нею неможливо було когось розгледіти. Я зі страху відразу падала на підлогу, перебуваючи у стані паралічу наступні півгодини.

Я відчувала перед Катериною вину за те, що знаю про її відьмацтво. За те, що слідкую за нею, що постійно у чомусь її підозрюю. Вона мені подобалась. Бо в такому селі, яким було село мого тата, бути відьмою — єдина більш-менш гідна альтернатива змарнованості. Мисляча людина мусила вибирати. Або перестати мислити, або мислити абсолютно інакше. Тебе або почнуть зневажати, або боятимуться.

Тоді для мене не було нічого страшнішого, як ця Катерина. Каська.

Для тата, вже дорослого, напевно, також. Коли він приїжджав в село на вихідні мене провідати, так само, кожного ранку спостерігав за Каською через вікно. Якось я застала його спаралізованого на підлозі. Ми мовчки перезирнулися.

— Дивись, нікому не кажи, — сказав мені потім тато, коли ми разом лузали гарбузове насіння, — і будь обережною.

Я здивовано перепитала:

— Що нікому не казати?

Тато відмахнувся. Він любив лузати в селі гарбузове насіння, можливо, саме заради цього він в село і приїжджав. Видовище не з приємних. Тато обплывував лушпинням себе і все довкола себе. Він сидів серед лушпиння, як Пантагрюель. Я намагалась лузати насіння так само, але в мене однаково виходило акуратніше.

— Це не село, а відьомське кодро, — сказав тато.

— Каська мені подобається.

— Це ти так думаєш, що ти так думаєш. Вона сама вклала тобі в голову приязнь до себе. Їй потрібно подібатись іншим, щоб потім легше їх знищити. Тим більше вона хоче налаштувати тебе проти мене.

До Каськи на літо приїздила зі Львова онука моїх літ. Змарніла худезна білявка. Бували дні, коли на її тонкій білій як молоко шкірі лица можна було розгледіти кожну судинку. Вона говорила тихо і повільно. Вона могла померти в будь-яку хвилину. Так виглядало. Ніби якась дрібна пташка. Пташечка. Я просила пташечку говорити голосніше, щоб я не боялась її раптової смерті, і пташечка, на догоду мені, щосили напружувалась, вимовляючи кожне слово. Вона ходила за мною, як кришталева сновидка, я водила її по калюжах і потіках, спеціально заводила в багно і на чужі городи красти помідори, але водила так, щоб не випускати білявку з поля зору, бо вона могла розсипатися на дрібні кришталеві друзки, або розіллятися молоком, або розчинитися в повітрі, або полетіти. Часто білявка сідала на траву і казала, що не має сили підвестись, її тонкі руки і ноги нагадували мені відламане від стовбура гілля ясена. Я тягла білявку на собі, приповідаючи, що ми можемо спізнитися на штрику і пропустити поїзд. Білявка нилася мені під вухом, а я тягла її, і мені було зовсім легко. Я опікувалась білявкою, ніби лялькою Барбі.

Ми кожного дня ходили на штрику, щоб помахати рукою поїздові, який проїжджав повз село рівно о шостій вечора. Поїзд був дуже гарний. Тепер таких немає. Ми скакали на одній нозі і корчили гримаси втомленим довгою дорогою пасажирам у вікнах. Одного разу якийсь підліток показав нам через вікно середнього пальця.

Поїзд о шостій вечора — це майже подія в селі, де не було нічого крім пекарні, обписаного матюками католицького костелу і цвинтаря, що пах бузком і гнилими грушками у всі пори року.

Рівно о сьомій вечора Катерина виходила на толоку і що було сили кричала:

— Любцю! Любцю! Ходи їсти!

В той час ми з Любцею ховалися в корчах позаду Катерини. Любця їсти не хотіла. Вона їла дуже мало, їй вистачало одного зеленого яблука на цілий день. Хоча я підготовувала Любцю ще і варенням з бабиної комори.

— Я мушу йти, — з гіркотою шепотіла Любця.

— Але ж ти не хочеш їсти!

— Не хочу.

— То ще не йди.

— Не йти?

Білявка завжди говорила з запитальною інтонацією. Вона ніколи не була в чомусь впевнена, мусила питати, що робити, як думати і як жити. Я з легкістю все вирішувала за неї.

— Не йди.

— Але бабця буде сварити?

— Не буде.

Якщо Катерина коли-небудь молилася, то тільки на Любцю, з якою, єдиною у світі, вона могла бути доброю. Якби її воля, вона б цілими днями носила Любцю на плечах. Щоранку, коли сил ще вистачало на біг, Любця тікала від Каськи до мене і їла в мене зелене яблуко і

варення з аличі — свій денний харч. Між мною і Каською йшла тиха війна за право бути з Любцею. Ще й тому Каська мене ненавиділа, але мовчки, не виказуючи своєї ненависті при Любці.

Любця — єдина в селі, не здогадувалася про те, що її бабуня — відьма.

— Любцю! Доньку! Ходи їсти!

Тоді з корчів виходила я і мужньо відповідала замість Любці:

— Вона каже, що не хоче їсти.

Катерина пильно-пильно дивилася мені просто в очі. Я трусилась від страху, але вистоювала на ногах. Катерина могла би мене в ту секунду скрутити в клубок і пожбурити аж в Зеленівку, якби десь неподалік за битвою не спостерігала її кришталева онука.

— А де Любця?

— Вона ховається, бо боїться, що ви зараз заберете її до хати.

— Але вже пізно.

— Ще навіть не темніє. Любця ще хоче побавитись зі мною.

— Вона втомилась. Їй не можна багато ходити.

— Любця каже, що ходити вже не може, але ще може сидіти.

Катерина, мов навіжена, кидалась в корчі і виносила звідти Любцю на руках. Любця тихо шепотіла:

— Я не хочу їсти.

— То не будеш. Але помиємо ноги, добре?

— Добре?

— Добре.

Мене вже ніде не було. Я ображено сиділа на горісі і дивилась, як Каська заносить Любцю до своєї комірчини.

Любця була для мене виправданням зла. Доказом неабсолютності його природи.

Десь тоді я вперше сказала татові, що великого зла немає, а є тільки багато маленьких. Тато відповів, що я дурна.

— Але ж дивись, яка Каська добра з Любкою, як вона піклується нею і як її любить. Хіба те зло, про яке ти говориш, може любити?

— Каська так піклується Любкою, бо чує перед нею вину. Думаєш, чого у Любки рак крові? Діяння злої людини відробляють на собі її нащадки.

2

Любця померла так, як я і думала. Ніби пташка. Пташечка. Розсипалася на кришталеві друзки, розіллялася молоком, розчинилася в повітрі, полетіла.

Коли невдовзі після того Каська несла з криниці воду, я висунулася з вікна і крикнула їй навздогін:

— Відьма!

Каська пильно-пильно подивилась мені в очі з усією ненавистю, яка тільки може вміститися в такому невеличкому світі, і сказала:

— Ну і що?

Леся і її стоматолог

204

Леся і її стоматолог

1

Юрій Іванович все своє життя працював партійним стоматологом. Він мешкав у розкішній квартирі з височенними стелями в центрі міста. Він завжди був дуже багатим, мав два автомобіля і дачу в Коктебелі. Перша його дружина втекла від нього в Америку, прихопивши з собою сина Ореста. Багато років Юрій Іванович нічого про них не чув.

Вдруге він одружився вже в дев'яностих роках, коли йому самому виповнилося дев'яносто. Його дружині було років тридцять. Юрій Іванович знав про неї зовсім мало, тільки те, що в неї гарне тіло, що її звати Ліда, що вона любить вишукано вдягатися і шампанське.

Коли Юрія Івановича схопив третій інсульт і він півроку пролежав у ліжку, Ліда зникла, залишивши йому його квартиру і більше нічого.

Стара сусідка, яку теж звали Лідою, деякий час годувала Юрія Івановича і його kota Маркіза, причому смачніше годувала саме Маркіза. Раз на місяць вона навіть прала постіль і білизну, а потім бозна-звідки розшукала телефон американського сина Юрія Івановича Ореста і за хвилину розмови повідомила Орестові, що він як-не-як є син і мусить допомогти своєму старому батькові.

Відтоді Орест щомісяця почав висилати сусідці Юрія Івановича триста доларів, і з них п'ятдесят доларів були зарплатнею для Лесі Журавель.

Леся цілий рік доглядала за Юрієм Івановичем.
За цей рік вона заробила шістсот доларів.

2

Робочий день починався о шостій ранку, бо Юрій Іванович прокидався о сьомій.

Леся сідала на перший тролейбус і, коли заходила у велику розкішну квартиру з високими стелями, Юрій Іванович вже на неї чекав.

— Доброго ранку, — казала Леся, але Ю.І. не відповідав. Він сидів на ліжку, опершись на костур, і його ліва нога нервово посіпувалась.

— Добре, що Юрій Іванович не прокидається о шостій, бо мені тоді доводилося би ходити пішки, — з полегшенням казала Леся своєму чоловікові Міші.

Леся підводила Юрія Івановича і так, на собі, вела в туалет. В туалеті вона знімала з Ю.І. рейтузи, виходила, чекала під дверима, коли той зробить свою справу, заходила, натягала рейтузи і вела Ю.І. назад в кімнату. Потім Леся вмикала Ю.І. телевизор на каналі DISCOVERY і заходилася готувати сніданок. DISCOVERY крутилося цілий день, це був улюблений канал Юрія Івановича. Він ніколи не дивився новини і розважальні передачі. Він був вже в такому віці, коли навколишня реальність втрачає своє значення.

Ю.І. не розмовляв з Лесею. Коли вона якось до нього зверталася, наприклад:

— Ю.І., ви не хочете в туалет?

Або:

— Ви не проти, якщо я сьогодні спечу оладки?

Або:

— Ю.І., ви точно не хочете в туалет чи прикидаєтесь?

...Ю.І. строго казав їй:

— Не говори до мене.

Ю.І. не виходив надвір. Вже три роки. На кожен рік по одному інсульту. Коли Леся говорила:

— Ходімо надвір погуляємо.

...Ю.І. тріпався в лихоманці і тихо кричав:

— Я ж казав, не говори до мене! Вилетиш, як пробка!

Зате Ю.І. любив банани і гарбузовий пудинг. Леся не вмiла готувати пудинг, тим паче гарбузовий, але після кількох нотацій Ю.І. купила кулінарну книжку і навчилась.

Банани Леся теж любила. Одного разу вона один з'їла. Ю.І. вдарив її костуром по спині, і Леся заплакала. Тоді вона обізвала його чудовиськом, і Ю.І. теж заплакав.

— Щоб я тебе тут більше не бачив, — сказав Ю.І.

Сусідка Юрія Івановича найняла іншу доглядальницю, але та вже першого дня повідомила своєму підопічному, що він старий пердун і буде все робити так, як вона йому скаже. І найгірше — ввімкнула «1+1».

Леся повернулася.

Її робочий день закінчувався о сьомій вечора.

Ю.І. лягав на ліжку і закривав очі.

— Юрій Іванович, — шепотіла Леся, — ви вже спите? Вимикати телевізор?

Той мовчав.

Леся вимикала телевізор, вимикала всюди світла, знімала фартух і йшла додому, а Ю.І. бурмотів у темряві:

— Як ти мені надоїла. Вилетиш, як пробка. Як ти мені надоїла.

3

— Який він? — питав у Лесі її чоловік Міша.

— Та який. Високий. Дуже худий. Одні кістки. Волосся вже майже нема. Очі хижакуваті. Не виходить надвір. Не говорить зі мною. Але має файні зуби. Білі-білі. Жодного попсутого. От зуби що файні то вже файні.

— Стоматологом був, як ти собі думала.

Раз на тиждень Леся ходила на базар закуповувати продукти для Юрія Івановича. Дуже довго все вибирала, щоб не смерділо, щоб свіже, щоб найкраще.

— Нащо ти з ним так няньчишся, — дратувався Міша, який мусив ходити за Лесею і носити торби. — Старий дід! Що йому вже треба!

— Йому треба добре їсти.

— А мені не треба добре їсти?! Ти вдома нічого не вариш! Я цілий день на смажених яйцях тримаюсь!

— Слухай, Міша! Як він вмре, то де я ще буду мати таку добру роботу?! П'ятдесят доларів я більше ніде не зароблю! Мені важливо, аби він довше пожив! Мені вигідно, аби він ще не вмирав, хіба не так?! Для цього він має добре їсти!

— І то правда, — згоджувався Міша, — нехай добре їсть.

4

Леся мала двох дорослих синів.

Сама вона виглядала так: низенька, товстенька, коротке фарбоване чорне волосся. Один з передніх вкладених зубів — блискучо-жовтий, але не золотий.

Міша був її другим чоловіком.

З першим Леся прожила зовсім мало, рік чи два. Той належав до якоїсь таємної секти євангелістів і поводився з Лесею надзвичайно жорстоко. Не дозволяв їй дивитися телевізор, постійно говорив про Бога, примушував її читати підозрілу незрозумілу літературу. Коли Леся пручалася, євангеліст не говорив до неї цілими тижнями і місяцями. Леся переводила все на жарт, обіймала чоловіка і лагідно приговорювала, але на нього це впливало якраз зворотно. За цілий вечір він міг сказати Лесі тільки це:

— Не говори до мене.

5

Син Юрія Івановича Орест іноді телефонував до батька. Леся мала відразу вибігати на кухню і не підслухувати.

Ю.І. тремтячими руками прикладав слухавку до вуха і тремтячим голосом питав:

— Це ти, Орест?

Потім западала ніякова мовчанка і Ю.І. продовжував:

— Дякую, мені вже краще.

— Так, гроші надходять, все добре.

— А в тебе як? Як на роботі?

— А де ти працюєш?

— Я сам живу. І ще кіт Маркіз. І прибиральниця кожного дня приходить.

— А в тебе є діти?

— А внуки?

— Як ти кажеш? Двоє чи троє?

— Може, прийдеш, з онуками? А. Я розумію.

— Так, дорого коштує потелефонувати, я розумію.

— Коли ти знову потелефонуєш?

— Я розумію.

Сусідка Ліда приходила пити чай, і Ю.І. їй все розповідав.

— Орест, може, приїде навесні, — поважно казав він.

Леся завжди підслуховувала телефонні розмови Ю.І., і він це знав.

6

— Ти вкрала мої труси? — тихо кричав Ю.І. на Лесю.

— Які труси?

— У синій горошок. Вони були в комоді, а тепер їх вже там нема!

— Ви їх поклали десь і забули де. Я не брала ваші труси, Ю.І.

— Не прикидайся. Я все знаю. Я знаю, що ти крадеш мої труси для свого чоловіка!

— Я не злодійка!

— Злодійка! І шкарпетки мої попропадали! Думаєш, я старий і не бачу?! Мої сині шерстяні шкарпетки! Де вони?

Зниклі речі не з'являлися. Навпаки. Кожного дня пропадали все нові шкарпетки і труси.

— Ти в мене все повикрадаєш! Злодійка! — безперестану повторював Ю.І.

— Я не беру ваших речей.

— А де вони, по-твоєму?

— Ю.І., ви самі добре знаєте, де вони!

— От не знаю, скажи мені, дурному!

— Ви складаєте їх собі під матрац!

Леся піднімала матрац його ліжка і вигрібала звідти шкарпетки і труси.

— Це ти їх мені сюди підкинула, — похмуро бурмотів Ю.І., а потім надовго замовкав.

Коли Леся йшла додому, Ю.І. в темряві добирався до шухляди з чистою білизною, намацував якусь нову пару шкарпеток чи трусів і знову ховав їх собі під матрац.

7 .

Навесні Юрій Іванович сказав, що Орест приїде влітку.

Влітку сказав, що Орест приїде восени.

Восени Леся сказала, що Орест взагалі не приїде.

— Юрій Іванович, Орест не приїде, бо він не хоче вас бачити. Хто ви йому? Тато?

— Не говори до мене.

— Ви дякуйте йому за те, що він гроші присилає! Ви маєте, що їсти. Орест міг зовсім не зізнатися.

— Не говори до мене!

Тоді здох кіт Юрія Івановича Маркіз. Леся знайшла його під вхідними дверми вже закостенілим.

Юрій Іванович подивився на мертвого kota, потім на розгублену Лесю, потім на свої жилаві руки і крикнув:

— Це ти його вбила! Отруїла!

8

Восени Леся дуже захворіла. В її животі лікарі знайшли величезну кісту, яка вже багато років вила собі в Лесі гніздечко. Треба було терміново робити операцію.

— Уявляєте, — казала Леся Ю.І., накладаючи йому на тарілку відварену телятину і вівсяну кашу, — в мене в животі ціле гніздо! Кіста! Лікар сказав, що вона схожа на дуже волохату голову малесенької дитини.

— Не говори до мене, — сказав Ю.І.

— Так ніби я вагітна волохатою головою, — Леся сміялася.

— Не говори до мене! — Ю.І. встав зі стільця і обперся на костур.

— А я буду говорити! І що ви мені зробите?!

— Мовчи, я сказав! — Ю.І. затремтів від люті.

— Я буду говорити! Я буду говорити!

Юрій Іванович трусився на своєму костурі як осика. Леся стояла навпроти нього, готова до удару костуром, до лайки, і все в ній, навіть її кіста, випромінювало мужність і безстрашшя.

Ю.І. трусився, хапав ротом повітря і раптом рейтузи його почали підмокати. Все більше і більше. На підлозі під ним утворилась невелика калюжка. Ю.І., блідий від сорому, подивився на калюжку і здався.

Потім Леся мила його у ванній і щебетала:

— Ви мені вибачте, Юрій Іванович, але я дуже люблю говорити. В мене такий характер. Коли я мовчу, мені здається, що я в тюрмі.

— Орест дзвонив і сказав, що приїде на Різдво. З онуками.

Так Юрій Іванович дозволив Лесі говорити.

9

Юрій Іванович зробився невидимим членом Лесиної родини.

Леся поверталася з роботи і весь вечір розповідала Міші і своїм синам, що Юрій Іванович сьогодні робив, що він їв, що він казав.

— Коли я туди приходжу, в мене ніби крила виростають, — казала Леся, — там такі високі стелі, так всюди

гарно, в коридорі на стіні прибите опудало лося, і на його роги можна вішати капелюхи!

— Ну то сама на тих рогах повішся! — злився Міша.

— А ви би бачили, як він їсть! Завжди мусить бути виделка і ніж, і він собі ріже м'ясо на дрібні кавальчики. Поріже, а вже аж потім їсть.

— Якби я хоч колись їв м'ясо, то, може, би теж різав, а може би й відразу ковтав!

— А деколи каже мені, щоб я його добре вділа, в штани, в сорочку, в шкіряну безрукавку, і тоді сідає на балконі і щось говорить. Про людей, яким він клав зуби, про зуби, про своїх любовниць.

— Лесько, може, ти з ним спиш?!

10

Перед Різдвом з Юрієм Івановичем стався черговий удар, і лікарі навіть не забрали його до лікарні.

— Йому вже треба вмирати, — діагностично сказав лікар.

— Та як вмирати, — заголосила Леська, — він здоровий чоловік! Полікуйте його, дайте уколи, і нехай собі чоловік живе далі, хіба вам шкода?

— Жіночко, його вже нема як лікувати. Він такий старий, що не тримається купи. Всі ми рано чи пізно повмираємо, а цей чоловік вмере пізно.

— Де я знайду таку добру роботу?! Нехай він ще поживе.

— Жіночко, він вмере на Різдво, а може й швидше.

11

Юрій Іванович лежав в ліжку, нічого не говорив, тільки іноді на трохи розплющував очі і знову западав в дрімоту.

Леся сіла біля нього і тихо повідомила:

— Юрій Іванович, приїхав ваш син Орест з двома внуками.

Ю.І. стрепенувся. Навіть трохи підвівся на ліжку. До кімнати увійшов Міша і два Лесині сини.

— Тату, — сказав Міша, — добрий день.

— Орест, ти приїхав? — прошепотів Юрій Іванович.

— Yes, — відповів Міша.

12

Після смерті Юрія Івановича Леся влаштувалася на приватне підприємство ліпити пельмені.

Жінка і її риба

О.К.

214

1

Жінка і її риба

Її чоловік любить ловити рибу, а її не любить. Її звати Лариса. Їй п'ятдесят років, вона товста, як бочка з пивом, в неї коротке, зіпсуте хімічними завивками рідесеньке волосся, вона товста, як бочка з пивом, її звати Лариса, її чоловіка звать Микола, і деколи Лариса не знає, чи Микола ще живий.

Він приходить до неї, коли змінюються пори року. Коли в нього немає грошей похмелитися, коли немає що їсти, коли раптом немає друзів. Микола приносить з собою велику рибину, а Лариса викидає її через вікно. Я стою надворі і спостерігаю, як рибина вилітає крізь квартиру Ларисиного помешкання і плюскається на асфальт. Жодного разу мені не вдалося схопити рибину на льоту. Рибина велика, може, півметра, але я вірю, що Микола упіймав її власноручно. Він — добрий рибалка. Такі рибалки, які би нічого не любили, лише — рибалити, велика рідкість.

Микола — красень, хоча йому так само п'ятдесят років. Його красі вже років тридцять. Його бороді так само. Коли Микола мав двадцять, він любив тільки Ларису. В пам'ять про це він приносить їй велику рибину і обіцяє більше ніколи не зникати, клянеться бути вірним, не рибалити, не пити, не хропіти, не з'їдати все зараз і не перемикати канали. Лариса йому не вірить, тому про

всьяке викидає рибину через вікно. Вона ненавидить риб, а через них ненавидить воду по-всьякому: озера, річки, моря і океани. Вона любить тільки теплу воду з крана і калюжі після дощу, бо в них водяться пуголовки жаб. Вона любить жаб. Вона ненавидить риб. Рибина плюскається на асфальт, і я її підбираю.

2

Микола кожного літа заводив коханок, бо влітку живеться найлегше. Дві коханки померли від алкоголізму. Коли померла остання, Микола прийшов до Лариси і сказав, що бачив справжнього чорта. Чорт був білого кольору. Лариса три дні доглядала Миколу, і тоді вони знову, за довгий час, кохалися. Микола не міг обхопити Ларису руками.

— Лариско, чому ти така товста?

— Ти розлюбив мене, і я потовстіла.

На ранок третього дня Микола зник, і Лариса навіть не заплакала. Вона купила на базарі три кілограми живої риби, вкинула її в казан з окропом і, вже зварену, згодувала вуличним котам і собакам. Я стояла неподалік і спостерігала, як голодні тварини шматують рибу. Лариса навіть не поглянула в мій бік. Вона знала, що Микола повернеться. Він їй ще не все сказав.

3

Лариса була донькою моєї баби.

4

Микола відбував військову службу на морі. Лариса три роки на нього чекала. Вона була худенькою тендітною

красунею і мала довге русяве волосся. За три роки вона не зрадила Миколі навіть поцілунком. Натомість Микола щодня писав Ларисі пристрасні листи. Вони з нетерпінням чекали одне на одного. Море було першим, що їх розлучило. Велетенський казан, повний води і риби. Другим, що їх розлучило, був білий капець під порогом.

5

Лариса, ця столітрова бочка з пивом, навчилася жити без Миколи відразу після одруження. Але тільки зараз вона навчилася без нього радіти.

6

Лариса і Микола одружилися після Миколиного моря. Вони обоє цього хотіли, вони все ще чекали одне на одного. Він повернувся в тільнящі, був свіжим і пахучим, і очі його були голубі-голубі.

Гостей зібралася повна хата. Під порогом хаґи зібралася повно взуття. Мама Лариси, моя баба, порахувала, що один черевик, зовсім білий, не має пари. Вона вигукнула: я так і знала, що не може все бути аж так добре! І жбурнула черевик на сусідський город. Гості і молодята здивовано презирнулися. Але ніхто не впізнав у черевикові свого. Баба сказала:

— То не ваш капець. Я знаю, чий то капець.

Перед своєю смертю, тридцять років по тому, баба сказала, що треба було тій капець спалити.

7

Вони вперше посварилися весільного ранку. Лариса досі не розуміє, як так могло статись. Микола гримнув

дверима і пішов рибалити. Тут, серед любові, достатку і затишку йому просто бракувало води.

Хтось з них двох перестав чекати на іншого.

Баба завжди була переконана, що їм пороблено.

Любов так просто не минає.

Через рік після одруження Микола вперше завів собі літню коханку і десь тоді упіймав на Дністрі сома, що важив п'ятдесят кілограм. Лариса тоді важила так само.

8

Лариса не знає, що Миколі важливіше: риби чи вода.

Микола п'є горілку так часто і так багато, що здавалося, — сам хоче стати водою. Або озером, або річкою, або морем, або океаном. Тільки аби не стати землею.

Лариса приходить з роботи і дивиться в телевізор. Вона не чекає, що він повернеться, але він от-от має повернутися, бо якраз змінюється пора року. Незабаром позамерзають водойми і Миколі не буде чим дихати.

9

Двічі до їхнього помешкання Микола приносив акваріум з декоративними рибками. Лариса промовчала, вона знала, що рибки рано чи пізно здохнуть.

Рибки з першого акваріума під час невеличкого землетрусу повискакували на килим у вітальній, і їх знайшли занадто пізно. Ті, що були не синього кольору — посиніли. Лариса змела рибки віником і спустила в унітаз. Вода в акваріумі стояла ще тиждень.

Рибки з другого акваріума також загинули.

Сторінка 217 з 217

Того вечора Лариса, чекаючи на Миколу з рибалки, впилася хересом. Микола рибалив вже дві доби. Коли він нарешті повернувся, Лариса спитала:

Що насправді означає рибалити?

Що означає хотіти упіймати рибу?

Чого тобі бракує?

Чи може бути любов такою абсолютною?

Чого ти любиш рибалити більше, ніж мене?

Того, що риб багато, а я одна?

Того, що вода тече, а я товстію?

Того, що ти мене вже впіймав і випив?

Микола кілька разів пробурмотів: мені подобається, кілька разів: ти не розумієш, кілька разів: нащо було пити весь херес.

Потім сказав:

— Я більше тебе не люблю. Ти така товста, як бочка з пивом. В тебе волосся куце і рідке. В тебе рот, як у жаби, розтолоченої колесом від воза.

І тоді Лариса виблювала в акваріум.

10

Я стою надворі і дивлюся у вікно Ларисиної квартири. Микола повернувся, зім'ятий, побитий, нещасний, з рибиною, загорнутою в целофан. Він приречено дає рибину Ларисі, і та, так само приречено, викидає її через вікно. Рибина плюскається об асфальт, Микола опускається на підлогу, Лариса обіймає його за плечі і каже, що все буде добре.

— Вона померла, — каже Микола. — Ми довго пили разом коньяк, але то був не справжній коньяк, ну ти знаєш, потім вона роздягнулася до пояса, лягла на диван і перестала дихати. Я навіть не зрозумів, думав, вона

хоче, аби я ліг згори. І я ліг, а вона вже була мертва, коли я лягав.

Лариса мовчить, бо їй це байдуже. Їй байдужий цей чоловік, якого вона вже не любить, його літні коханки і пори року, зміна яких обов'язково провокує чергове повернення. Можливо, Лариса ще схудне. Води залишилося зовсім мало.

— А тоді я побачив чорта. Він був білим. Він сидів на антресолі і тримав в руках вудку. Так, ніби вудить рибу на березі річки. Я дивився на нього знизу, а він на мене — згори. І раптом мене страшенно задерло в горлі, розумієш?? Я проковтнув його гачок! Я впіймався!

Лариса мовчить, бо вже не має за чим шкодувати. Їй 50 років. Назавтра вона вже буде старою. Назавтра любові не залишиться.

Я підбираю з асфальту рибину і пускаю її назад в океан...

ЗМІСТ

ЗГОРИ ВНИЗ. Книга страхів.....	3
Чоловік і його собака.....	145
Цветка і її я.....	154
Георгій і його змії.....	174
Я і моя священна корона.....	185
Село і його відьми.....	198
Леся і її стоматолог.....	204
Жінка і її риба.....	214

Літературно-художнє видання

МАЛЯРЧУК

Тетяна Володимірівна

ЗГОРИ ВНИЗ. КНИГА СТРАХІВ

Головний редактор Н. Є. Фоміна

Відповідальний за випуск Р. Є. Панченко

Художній редактор І. В. Осипов

Технічний редактор Г. С. Таран

Комп'ютерна верстка: М. Л. Теплицький

Коректор І. В. Єфімова

Підписано до друку 07.02.07. Формат 70×108 1/16.
Папір офсетний. Гарнітура Тип Таймс. Друк офсетний.
Умов. друк. арк. 9,8. Умов. фарбовідб. 10,14. Облік.-вид. арк. 7,50 .
Тираж 3000 прим. Замовлення №

ТОВ «Видавництво Фоліо»
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготівників
і розповсюджувачів видавничої продукції
ДК № 502 від 21.06.2001 р.

ТОВ «Фоліо»
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготівників
і розповсюджувачів видавничої продукції
ДК № 683 від 21.11.2001 р.

61057, Харків, вул. Донець-Захаржевського, 6/8

Електронна адреса:

www.folio.com.ua

E-mail: realization@folio.com.ua

Інтернет магазин

www.bookpost.com.ua

Надруковано з готових позитивів

на ПП «Прінт-Лідер»

61070, м. Харків, вул. Рудяка, 8

Свідоцтво про реєстрацію

НБ № 383264 від 10.06.2005 р.

Малярчук Т. В.

М21 Згори вниз. Книга страхів / Худож.-оформлювач І. В. Осипов. — Харків: Фоліо, 2007. — 220 с. — (Графіті).

ISBN 978-966-03-3727-5.

«Згори вниз» — це реанімація сюрреалізму в українській літературі. У книзі є сюжет, розділові знаки і навіть інструкція з виготовлення фотографій у домашніх умовах. А також: втеча, захоплення чужих помешкань і чужих таємниць, гірські ландшафти, зворушлива і неправдива історія любові, перевертні, чортівня, люди, що мовчать, і коти, що говорять. Словом, все те, що притаманне будь-якій нормальній жіночій психіці.

Рекомендовано Міністерством охорони здоров'я — для тих, хто не має чого боятися.

ББК 84.4 УКР